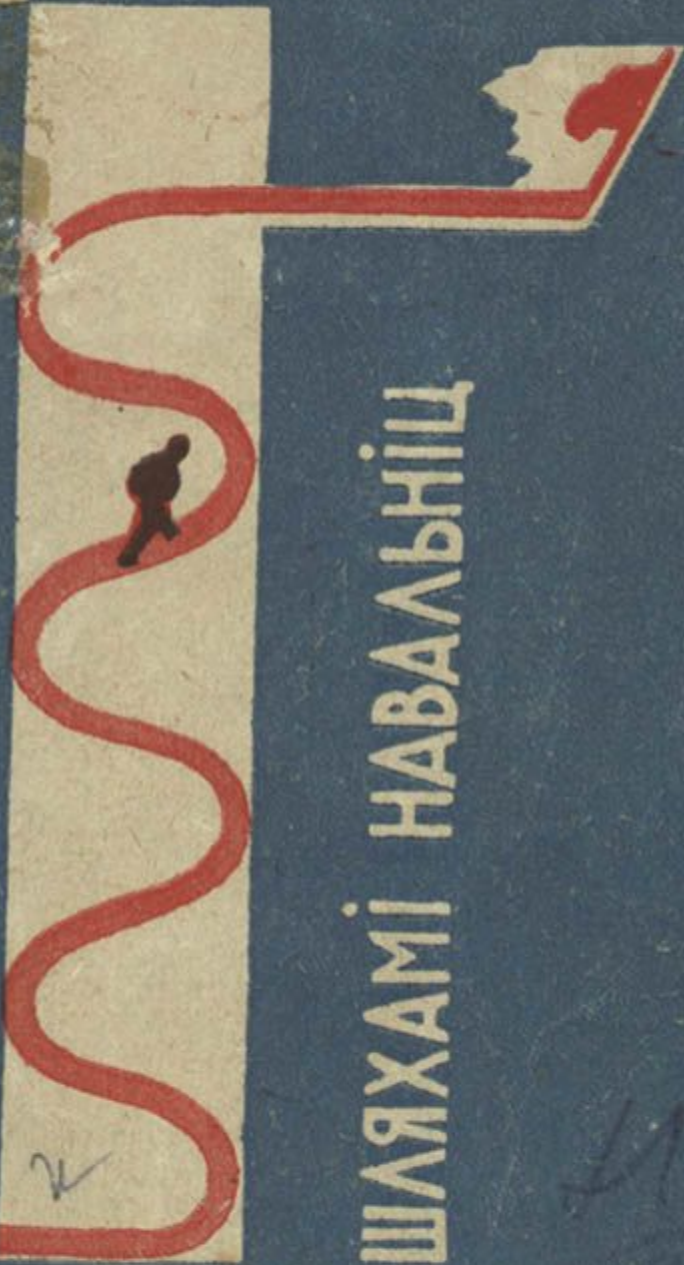

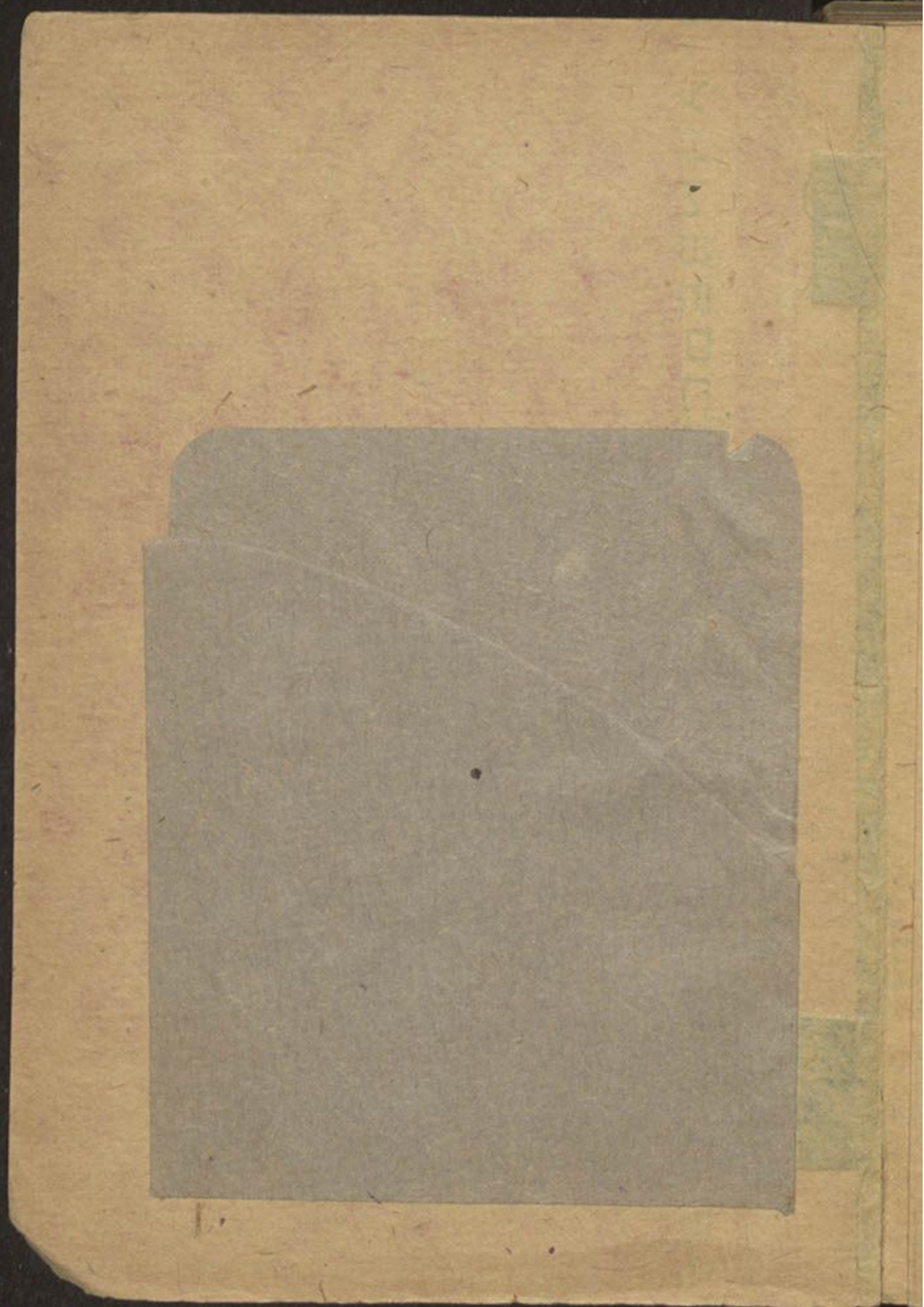
5a 58519

Сьмон
Курсік

ШЛЯХАМІ НАВАЛЬНІЦ

Белазарск
выдавецтва
отриск 1930

ШЛЯХАМИ НАВАЛЬНИЦІ

СТАВІДАНИ

Видання М. Бу...

1918

Б x-98

4
49776

L
51-0-10

574 503

BA58519

С. ХУРСІК

8602

ШЛЯХАМІ НАВАЛЬНІЦ

АПАВЯДАНЬНІ

Б 58519

Бел. аддзел
1994 г.

Вокладка М. Гутмана

сн 801 ат
сн 7 / кс

БЕЛАРУСКАЕ ДЗЯРЖАЎНАЕ ВЫДАВЕЦТВА
М Е Н С К — 1930

70/1
8

Копія
7.10.09

1986/1

549

25.04.2009

Заказ № 73. (5^{3/8} арл.). 2.000 экз. Галоўлітбел № 2352.

Друкарня Беларускага Дзяржаўнага Выд-ва.

п
пя
па
вы
ні
со
пя
пе
дз
кі
хл
ця
мі
кр
ца
ш
і
пе
ш

З Ъ М І Т Р О К

Шалясьцяць, перасыпаюцца, бы золата, высокія
пявучыя жыты. Трымцяць сьцябелцы, цяжкія каласы.

Ледзь чутна рухаюцца, санліва дыхаюць, плывуць
па ўзгорках і нізінах размашыстыя, бы далі весна-
выя, хвалі спрытныя, агнёва-задумёныя. Паветра—
нібы крышталі. Іскрацьветнай мітульгой асыпаецца
сонца з неба на зямлю. Подыхі ветру—ласкавыя,
пяшчотныя, як перажыткі, як успаміны дзяцінства, як
першае каханьне. Момантам, здаецца, цвітуць яны
дзівоснапярэстымі ўзорамі, як вымыслы фантазіі
кіпучай... нікнуць, раптам ізноў зьяўляюцца, і моўчкі
хліпаюць, трапечуцца, а момантам—выцягваюцца ў
цянюсенькія, ледзь бачныя, даўгія ніткі, завіткі і ціха
мітусяцца, зьвіняць і квола заміраюць, бы трэпет
крыльляў матылька, бы срэбны гул струны.

А цёмна-сінія званочки нагінаюцца, лашчаць мяне,
цалуюць у твар, заглядваюць у вочы і сіяюцца мне
штось пераказаць... Ёх дзіцячы лепет-музыка наіўная
і сьветлая, бы першы сьпеў малога птушаняці, бы
першы крок лагоднае вясны...

Настроі, думкі—плыўкія і лёгкія, бы жытні шум, бы
шолахі чароту!

А там, з-за чорнай ніткі, дзе перасякаецца неба з зямлёю, невялікімі белымі пульхнымі ахапкамi ўстаюць воблакі. Чарадой гусей расплываюцца яны па небасхіле, растуць, праносяцца над галавою і растуць дзесьці далёка, за сінім краем лесу...

Мінаюць гэтак дні, гады...

Праходзіць радасьць, шчасьце, маладосьць...

Так нікнуць вобразы і думкі; так гасьне, бурыцца жыцьцё...

І жудасна, і неяк дзіўна,—люба...

А жыты пяюць, сьмяюцца... І цёмна-сінія званочки нагінаюцца, лашчаць мяне, цалуюць у твар, заглядаюць у вочы і сіляцца мне штось пераказаць...

41

* * *

— Вось гэта дык гарачыня!—нібы сам пра сябе заўважае нядаўні мой знаёмы—нізкарослы, шырокаплечы Зьмітрок і рукавом паношанай кужэльнай кашулі сьцірае з чырвонага, як мак, твару пот. Пабярнуўшыся да сонца другім бокам, кажа далей, ужо зьвяртаючыся да мяне:

— Вось на фронце ў такую пагоду... ног не пацягнуць, а тут яшчэ—страляніна, дым, смурод... а тут—на «ура», у атаку... Хоць ты жывы ў дамавіну лезь!.. Але злосьць возьме... Скамянееш... Сатнеш зубы, што як не павыкрышваюцца толькі яны, сьцісьнеш стрэльбу ды як кінешся... Нічога ня памятуеш. Вакол толькі пыл ды шмацьцё... Нічога... Адарве каму нагу, руку—не глядзіш...

Адзін раз я аднаму... тоўстаму такому... як парнуў штыхом у пуза, дык ён толькі—аў! А вочы аж павылазілі наверх, крывёю паналіваліся, страшныя такія... Тузануўся разоў колькі ён і захроп... Вось усё адно, як пацука на шыла ўсадзіў...

— Шмат пабілі тады?

— Пытае!—нездаволена і гіранічна адказаў Зьмітрок, крутнуўшы галавою, і задумённа суцішыўся. Шырокі кірпаносы твар энэргічна парушыўся і заслаўся палёнкаю якойсьці смутнай заспакоенасьці. Белаватыя валасы, з парыжэлымі ад сонца канцамі, свавольна вылезьлі з-пад выцьвілай, з зялёным аколкам, дзіравай шапкі ды ў непарадку рассыпаліся па чорным зашмульцованым карку, па ілбу, няхайліва завіліся каля вушэй.

Нечакана па твары прамільгнула ўсьмешка. Ледзь павярнуўшы ў мой бок голаў, пачаў жыва далей гаварыць:

— Прыпаручылі мне аднойчы аднаго польскага ахвіцэра адвесьці ў штаб брыгады. Ахвіцэр—стары, сівы; адным словам, сухая качарэжка нейкая... а пазірае, усёроўна як зьвер... І вачэй ня можа ўзьняць на чалавека... Глядзіць на цябе, як-бы ты перад ім муха...

Злосьць у мяне,—ня вытрываць. Так і чэшуцца рукі схапіць яго за сіваю казьлячую бараду... Але ж вядома: загад і ўсё тут!..

Адышліся мы ўжо ад свайго штабу вёрст пяць... ідзем... Заходзім у адно сяло. А сяло, відаць, заможнае, з адных шляхтаў, мусіць... Сады, браце... Хаты,

палісаднікі з усялякімім кветкамі... проста—панкамі ўсе жывуць... кулакі... Добра—думаю... А есьці—хоць ты памірай!..

Узялі мы ды пасярод сяла на лавачцы прыселі. Цераз хвіліну ўся ваколіца каля нас... Убачылі ахвіцэра—аж дрыжаць... шапкі здымаюць... Чорт... я стрэльбу ўзяў на згатоўку неўзаметкі ды чакаю... Нанесьлі яны сыру, масла, малака... частуюць ахвіцэра... Пасьля нейкая бабулька і мне дала кавалачак хлеба і сыру, але я разы два грызануў ды схаваў... пазіраю, каб як тут ня кокнулі мяне... Ахвіцэр жарэ, што аж нос гнецца, малако п'е... і хоць-бы паўслова да мяне, а ведае-ж, што і я сасьмяг...

Маўчу, трываю...

Урэшце, мы зноў пашлі далей. Крыўдна неяк... Вось ахвіцэра ўбачылі—усё яму... Значыцца, рука руку мае...

Ідзем... Я толькі махорачку смалю. У сярэдзіне млосна. А сонца так парыць, што хоць ты скуру на сабе ірві... Спаць—ня вытрымаць, вочы так і сьлепяцца—самі сабою... Іду, ледзь ногі перастаўляючы, як пасьля касавіцы...

І чамусьці праз увесь дзень з галавы Настулька ня выходзіць. Сьніў уначы, а яна, як жывая, стаіць ды стаіць у ваччу... Іду... думаю...

Раптам мой ахвіцэр—скок! у жыта, і проста, як заяц...

Дрыпянуў мяне мароз, аж у пяты закалола.

— Ну,—думаю,—прапаў!—і наўздагон за ім.

Пруся па жыце, як па вадзе плыву; толькі каласы, як мухі, па твары лупцююць... але нічога... Аж зямля стогне.

— Стой,—крычу,—халера!..

Ня слухае: імчыцца, як сабака.

— Стой,—крычу,—застрэлю!

А сам я не абуты. Паміж пальцаў—саломы, калосьсе... Нічога... нібы за ваўком улёгшыся...

Што ні момант—усё бліжэй і бліжэй да яго ста-наўлюся... урэшце, ужо зусім недалёчка фрэнчык зялёны.

— Стой!—крыкнуў я наўздагон яшчэ раз.

Бачу: затрэслася, як дрыгвіна, жоўценькая старэчая шыйка, бег слабее... Я не страляю. Як паглядзеў, што ўвесь трасецца,—шкода неяк стала. Стараюся дагнаць—усёроўна, думаю, не ўцячэ.

Спыніўся ахвіцэр і, нібы бясконца замарыўшыся, апусьціўся да зямлі. Падбягаю... Раптам—мільгэць рука над каласамі... Р-р-аз мне каменем у грудзі, і я потырч і паляцеў цераз загон...

Як зьвер, скок ён на мяне, а я, што было моцы, сьціснуў стрэльбу і як жарну з усяго размаху яму ў хару, дык ён толькі—вяк,—і тут-жа ля маіх ног і выцягнуўся дагары пузам...

Вырваў я з мяжы травы, абцёр прыклад...

— Насьмерць забіў?—пацікавіўся я.

— Чорта... Цераз поўгадзіны ачухаўся...

Я ўзяў перавязаў яго... і нічога. Толькі шчаку яму левую ўсю расквасіў ды без пары некалькі зубоў вы-карчаваў.

— Здрава.

— А як-жа! Пасьля ў часьці з мяне яшчэ нават сьмяяліся, што не забіў яго... да душы, сьмяяліся.

— І сапраўды, дзіўна!..

— Што не забіў?

— Ага...

— Га...—усьміхнуўся Зьмітрок, перавярнуўся да мяне, прыўстаўшы на локаць, і ў здзіўленьні расчыніў вялікія сінія, бы васількі, вочы.

— Дык навошта-ж было біць яго?—наіўна спытаўся ён у мяне.

— Ён-жа мог цябе забіць...

— Мяне?.. дудкі... не такіх мы бівалі!—нібы абразіўся мой суразмоўца,—ён можа сам хацеў, каб я яго забіў, але—не... ідзі ў штаб на дапрос, раскажы, брат, усё... Гэта-ж ня жартачкі такую вужаку злавіць, хай усе паглядзяць!..

Але каб ты ведаў, браток, які ён ганарлівы?.. Вяду я гэта яго, значыцца, з жыта; ён ідзе, стогне, маўчыць-маўчыць ды ськне...

Я цярпеў-цярпеў, а потым—трэсь—яму аплявуху ды каленам...

Як задрыжыць ён, ды як шчарнее, а потым як раскрымзоліўся, дык хоць ты што хочаш яму... усю дарогу ня мог супакоіцца...

— Вядома, мужык ды па мордзе даў, ого!..

Зьмітрок хіхікнуў, дастаў з кішэні чорненькі капшучок з махоркаю і мы закурылі.

— Скажы, Зьмітрок, ты яшчэ-ж малады,—запытаў у яго я,—а як ты пасьпеў ужо і на фронце пабыць?

— Жыцьцё такое,—уздыхнуўшы адказаў ён,—як кажуць, ня куецца, а плешчацца...

— Чаму-ж так?

— Жыцьцё мужыцкае, вядома...—ужо смутна адказаў ён, выпушчаючы праз нос два цянюсенькія шнурочки дыму.

Паскроб доўгімі бруднымі нагцямі за вухам, густа адпляваўся, ссунуў роўныя шырокія цёмныя бровы і сур'ёзна, мяккім густым тэнарам пачаў апавядаць далей.

— Мне здаецца, што я ў Чырвонай арміі і радзіўся,—з смутнаватай любасьцю кажа Зьмітрок.—Чырвоная армія для мяне лепш за родную сям'ю...

— Ты—сірата, Зьмітрок?

— Чаго там сірата?.. Не. Але так... з бацькам я дома не паладзіў.

— Чаму?

— Хіба-ж з ворагам можна паладзіць? Гэта не чалавек, а кат, жандар якісьці, падлізьнік папоўскі!

З самых малых год за ўсякае глупства ён ня біў мяне, а катаваў—так, як ніхто ніколі нават сабакі свайго ня біў... Зьдзекваўся і быў заўжды здаволены сваёю дзікасьцю. Яго сэрца, бадай, нішто не магло крануць, яно літасьці ніколі ня ведала.

Мы, дзеці, жылі, як шчаняты нягодныя. Вечна былі абшарпаня, абадраня. Нават калі, здаралася, бацька бываў у хаце, мы есьці баяліся. А бацька толькі і ведаў, што капейкі зьбіраў. Па тысячы разоў, бывала, перахоўвае іх з месца на месца, перасыпае іх у каравых жменях, любуецца. Пасьля выйдзе на вуліцу ды выносіцца перад суседзямі сваім розумам ды багацьцем.

Мы пакутвалі, а бацька з грашыма насіўся, як кошка з кацянятамі.

Як прышла рэволюцыя, дык бацька зрабіўся проста як не чалавек.

Было мне ўжо гадоў семнаццаць, калі я час-да-часу пачаў бацьку супярэчыць... увайшоў у контакт з наскімі комсамольцамі...

Бывала, як прыду дадому, дык тут і пачнецца бура.

— Ты дзе быў?! Табе хто дазволіў туды хадзіць?!—(да комсамольцаў, значыцца...)—крычыць бацька. А іншы раз возьме ды па мордзе трапане.

Цяжка было мне, але я цярпеў. Можа гэта і хутчэй скончылася-б, толькі-ж здарылася была са мною тады адна штука: я ўзяў ды закахаўся ў адну дзяўчынку, у Настульку... Чорт... дзяўчына такая, што век не забудуся... Нарабіла яна мне спраў. Сказаць, дык я цераз яе і цяпер марнуюся...

— Хіба?

— Дык слухай-жа,—нават ня зірнуўшы на мяне, суха і жорстка прагаварыў Зьмітрок.

Кроплі поту буйнымі сьветлымі зернятамі сыпаліся ў яго з ілба на бровы, на нос, расьсейваліся дроб-

ным бліскучым пяском па белаі, нядаўна зголенай бародцы, па рэдзенькіх вусіках, але Зьмітрок быў нібы зачараваны. Здавалася, што для яго, апроч яго ўласных думак і настрояў, на сьвеце больш нічога і ня існуе...

— Было гэта ўзімку, пад каляды,—працягвае свой сказ Зьмітрок,—я ўжо тады з комсамольцамі быў зусім блізка сышоўшыся... Сходы, спэтаклі адзін за адным ляцелі, як кулі на фронце...

Пачаў я здорава кніжкі чытаць: што ні трапіцца... Не глядзеў, што бацька крычыць. Кніжкі хаваў у сваім маленечкім куфэрачку, які ставіў у цёмны куток пад ложак ды заўсёды замыкаў.

— Было аднойчы...—неяк неохвоча і ўстрывожана прагаварыў Зьмітрок і, нібы запамятаваўшы, аб чым далей казаць, непакойліва абарваўся.

Пацягнуўся, сашчыпнуў некалькі каліў цвёрдай травы—сіўцу, пажаваў яе крыху, зьлёгка сплюнуў і тады ўжо ізноў пачаў працягваць свой сказ:

— Прынёс я, значыцца, дадому здымак аднаго рэволюцыянэра ды прыбіў яго да сьценкі каля свайго ложка.

Бацькі дома ня было.

Маці падышла да здымка з выцягнутым ад якогасьці перапуду тварам і асьцярожна запытала:

— Хто-ж гэта такі намалёван, Зьміцерка?

— Адгадай,—кажу.

— Дык скуль-жа я магу ведаць?

— І я ня ведаю.

— Ай... ведаеш... мусіць гэта нехта з тваіх бальшавікоў?

— Бадай-што гэтак,—адказваю я матцы.

— Здымі гэта лепей,—кажа матка, боязна моршчачыся,—а то прыдзе бацька, дык будзе крыку... Ты-ж ведаеш свайго бацьку... ён, дурны, як усшалеецца, дык жыцьця ня дасьць у хаце...

— Ён ня будзе ведаць, хто гэта...

— Глядзі-ж, сыноч, а то кепска будзе,—сказала матка, уздыхнула і пашла на двор.

Сказаць па праўдзе, я занепакоіўся, але думаю: «Якая бацьку справа? Каго захачу, таго і наляплю... Дакуль-жа я цярпець буду?!»

Можа цераз паўгадзіны, ня больш, прышоў бацька. Я сяджу ля стала, чытаю газэту.

Чмыхнуў бацька, скруціў папяроску, закурыву, потым падышоў да мяне ды пытае:

— Каго ты гэта пачапіву на сьцяну?!

— Апостала,—кажу сьмела я.

З-пад русых вусоў бацькі мільгатнулася ўсьмешка.

— Якога апостала?—пытае.

— Паўлу,—кажу,—хаця не,—папраўлюся я,—каб сабрацца з сілаю ды надаць усяму гэтаму сур'ёзны выгляд,—мусіць,—кажу,—гэта будзе сам Пятро.

— Ах ты,—кажа,—сукін сын, і каму-ж ты вочы прамазваеш?.. Які-ж гэта, сукін сын, апостал?!

— Апостал!—стараюся ўтрымаць я сваю позыцыю.

— Ці-ж гэта апостал быў лысы?

— Вось пэўна,—кажу,—што ўсе апосталы былі лысыя!

— Сукін ты сын, а ці-ж апосталы ў хрэнчах такіх хадзілі, з такімі каўнярамі!..

— Вось іменна!

— Змоўкні!!—раўнуў бацька, сарваў са сьцяны здымак ды вобземлю...

На мяне як-бы вару хто ўзьліў: у адно імгненьне вока я ўскочыў на лаўку, схапіў з кутка «сьвятога Міколу» і з усяго маху шпурнуў яго туды-ж, дзе і рэволюцыянэр мой ляжаў.

Шкло ўдрыг паляцела, пашчапаліся на трусачкі рамы... Па падлозе, хто куды, у розныя бакі прусы кінуліся наўцекі...

Бацька зьбялеў, як сьнег... Замёр... Потым якнуў—ні то застагнаў і, што было ў яго спрыту, кінуўся пад ложак, дзе ля сьцяны ляжала сякера.

Амаль адным скокам я апынуўся ля дзьвярэй... у сенцы... потым на двор...

Стукнулі дзьверы... Я кінуўся бегчы ў гумно...

— Гых!—пачуў я толькі, ды ўсьлед за ўскрыкам—лёгкі ўдар у заднік бота.

Я ўцякаў, як апантаны... Бацька хутка спыніўся, узяў сякеру і пайшоў назад...

Мне сякераю толькі крыху бот прасекла... нагі не чапіла.

* * *

— Дахаты я ўжо больш не вярнуўся,—казаў далей Зьмітрок.—Назаўтрае пашоў ды запісаўся добраахвотнікам у Чырвоную армію...

— Доўга праслужыў там?

— Тры гады... Два разы ранілі: раз у нагу, а другі—у грудзі трапіла...

— І ўсё перанёс, вытрываў?

— Чаму-ж не?.. Ня дзе дзенешся... аднак ні чарта!.. Каб вайна пачалася—ізноў пашоў-бы... лепей...

— Скажы, Зьмітрок, няўжо за тры гады табе ні разу дадому не захацелася?

— Хацелася, але толькі не да бацькі... ах-ха-ха-а...

— А што?

— Братка ты мой!—сумна і неяк сардэчна і шчыра прагаварыў Зьмітрок,—каб ты ведаў, колькі я папамучыўся праз гэтую Настульку!.. Вось кахаў!.. Ну, яго... Яшчэ да ўцёкаў ад бацькі яна мне дужа падабалася, а пасьяля, як пашоў у армію, дык што-б ні рабіў, куды-б ні пашоў,—толькі і думак было, што пра яе... Сьніў яе амаль-што кожную ноч. Прачнешся і аж ня рад, што прачнуўся...

А найгорш было тое, што я ня ведаў, што яе бацька думае пра мяне... Ён, бач, быў вельмі заможны ды, апроч-жа таго, я «святага Міколу» скінуў з кутка, гэта-ж ня жартачкі!..

— А ці перапісваўся ты з ёю?

— Не... Каб пачаў пісаць, мог-бы яе бацька даведацца, і тады ёй было-б кепска...

— Так... значыцца, праз тры гады ты з ёй ніякай і сувязі ня меў?

Зьмітрок раптам спахмурнеў і нэрвова зашавяліўся...

— Адзін толькі раз пабачыўся з ёю... але ўжо лепей было-б, каб і зусім ня бачыўся... Гэта сустрэча палову здароўя ў мяне зьела!..

— Вось як?

— А як-жа ты думаў?..

— А што такое?

— Братка!.. Было так: паслалі былі мяне з палка ў камандыроўку ды якраз у наш павятовы горад. Па дарозе заяжджаю дадому. Да бацькі, бязумоўна, не заўшоў, спыніўся ў суседа. Пытаюся, гутару аб тым, аб сім, а мне гаспадар хаты і кажа:

— Аддае Макар сваю Настулю замуж...

— За каго?—пытаюся.

— Здалёку нейкі... кажуць заможны...

У мяне і душа пайшла ў пяткі.

— Вельмі прыгожы хлопец,—хваліць гаспадыня,—ужо такі прыгожы, што паглядзець толькі... Кепска толькі, што аднэй дзяўчыне алямэнты сплачвае.

— Праўда?

— Але-ж, алямэнты.

— Увечары я пайшоў, на вячоркі, куды зьбіраліся дзяўчаты прасьці (гэта было зімою). Там я спаткаўся з Настулькай.

— А што-ж яна?

— Нічога... сядзіць, прадзе... Усе дзяўчаты—вясёлыя, распытваюць, а яна маўчыць, круціць калаўрот.

Падышоў бліжэй я, прыгледзеўся: смутная такая, аж за сэрца мяне ўзяло.

Улучыў я момант, падсеў да яе ды піхець у плячо...
Маўчыць, нават не азірнулася.

Пачакаў я троху ды зноў штурхель яе; прыглядаюся... А яна і губы закапыліла.

— Што за чорт?—думаю.

Нахіліўся да яе і пытаю:

— Чаму ты, Настулька, такая?

— Адчапіся,—кажа,—чаго ты лезеш?..

— Вось табе і на, Настулька,—адказваю я,—ці-ж ты ўжо забылася?

— Не чапіся.

— Слухай, Настулька,—пытаюся ізноў я цераз хвіліну,—праўда, што ты замуж ідзеш?..

— А няўжо-ж...

— Ну і чаму ты гэтак робіш?

— Татка настае: «ідзі ды ідзі...» Не чакай, кажа, Зьмітра... Хай ён, кажа, кансаломку бярэ, а ты і за добрага чалавека выйдзеш... Ён, кажа, вычураўся і бацькі, і бога, і ўсіх праў...

— А як-жа ты, Настулька, думаеш?—зьяняважаны і ўстрывожаны пытаюся я.

— Нічога, кажа, я ня думаю...

— Ці-ж ты хіба ўжо не кахаеш мяне?

Настулька адварнулася, уваткнула нос у кудзельку, нічога не адказвае, а толькі хуценька, хуценька, прадзе...

— Настулька,—не адстаю я, і чэп яе за плячо,

— Ну, чаго ты?—ужо ласкавей пытае.

— Як ты думаеш?

— Ай, Зьмітрок, адчапіся ты лепей.

— Настулечка, любачка,—пачаў я, ня стрымаўшыся, казаць да яе.—Я-ж цябе гэтак кахаю...

— Ну і добра...

— А ты мяне кахаеш?

— Мусіць, было гэта....

— А цяпер?

— Не!.. Ну, не!.. і адчапіся ты, ну чаго ты прычапіўся, як смала да плоту?!

Усе дзяўчаты і хлопцы, што былі ў хаце, зарагаталі.

Я ўстаў і пайшоў з хаты. Крыўды было—не сьцярапець. «Настулька, аб кім я столькі пападумаў,—ды каб са мною так абышлася!?» думалася мне. Праз усю ноч і на валасок я не заснуў.

«Столькі, думаю, на фронце я папамучыўся і нават па-чалавечаму абысьціся не захацела!..»

Назаўтрае, раніцою, я ўжо быў на нагах і зараз-жа ў дарогу.

Іду па вуліцы. Злосьць мяне ахапіла—ня вытрымаць...

— Кулакі, думаю, крывапіўцы!...

А тут вецер вые, аж заліваецца, сьнегам усё засыпае...

Іду моўчкі ў канец сяла.

— Ці ня ў сваты, Зьмітрок, ідзеш?—чую раптам збоку Настульчын голас,—гы-гы-гы!..

— Кінь сьмяяцца!!

— Гы-гы-гы!.. багаломнік!..

Як абухом па мазгох мяне хто выцяў; схапіў я з пляча стрэльбу, злажыўся і... р-ра-аз!!

— Ай!—пачуў толькі.

Не азіраўся і ні да чога не прыслухоўваўся, а хутка, амаль-што паўбегаў, пашыбаваў за сяло.

А там вецер цэлыя хмары сьнегу круціў па дарозе і па полі.

* * *

Зьмітрок спыніўся, падумаў і потым, пазелянеўшы ад злосьці, амаль-што шэптам дадаў:

— Кепска, што ў нас яшчэ бацькі гэтакія безадказныя жандары...

— А як з Настулькай было?

— Нічога...—нездаволена і неахвоча адказаў Зьмітрок,—куляй толькі шчаку троху зачাপіла...

— Так і прайшло?

— Прайшло. Вышла замуж за таго-ж самага аляментшыка... Хацеў яе бацька ў суд на мяне падаць, але Настулька ўпрасіла... Каб цяпер, дык я не страляў-бы ў яе... Нічога-ж ня была яна вінавата...

— А як твой бацька цяпер?..

— Што там?.. Жыве... Пакуль вярнуўся я з вайны, матка мая памёрла... Ну, а я да бацькі не пайшоў: застаўся на млыне працаваць, дзе і цяпер працую.

Б 58519

Змоўк ён, і твар яшчэ больш спахмурнеў, нават
асунуўся, нібы Зьмітрок толькі-што з астрогу вышаў.

Як ранены, лёг ён на сьпіну і расьцягнуўся супроць
сонца на мяккай пахучай траве.

Заплюшчыў вочы і на самлелы твар накінуў шапку... |

А жыты шуршаць, сьмяюцца... Зноў ляжу я ня-
рухома... Цёмна-сінія званочки нагінаюцца, лашчаць
мяне, цалуюць у твар, заглядаюць у вочы і сіяюцца
мне штось сваё пераказаць.

Б 58519

БАРВЯНЫЯ БЛЯСКІ

Сыплецца з дрэў пажоўклае лісьце. Шалясьціста, звонка.

Сіняй наміткай трымціць у полі асеньня смуга.
На пажоўкля прасьцягі лягла задума цяжкая.
Сумна.

Над высокай ліпавай алеяй панскага дзядзінцу бесперастанку крычаць-б'юцца неспакойныя вароны. Часам яны ўзрываюцца ўгару і там, як вір, чорнай зграяй віюцца ў паветры, налятаюць адна на адну, а то збіраюцца вялікай кучай ды хутка ляцяць цераз голае поле да алешніку, што на балоце.

Пану Заворскаму сумна. Было весела, а зрабілася сумна.

Сум падкраўся няпрыкметна, разам з восеньню, разам з тым, як з нямецкага фронту пайшлі кудысьці на Расію рускія дывізій, як пайшлі чуткі, што Керанскі праваліўся, а ўладу захапілі большавікі. Адбіраюць фабрыкі, заводы, панскія двары.

Заможныя людзі выяжджаюць за межы. Пан Заворскі ў нерашучасьці. Яму сказаў камандзір польскага легіёну, пан Левардоўскі, што тут, на Меншчыне, большавікоў ва ўсякім разе ня будзе. Аднак, жыць

пану Заворскаму ўсёроўна зрабілася нялёгка: вярнуліся з фронту салдаты—і вёскі занепакоіліся. З дняна-дзень зьбіраюцца прыйсьці дзяліць яго маемасьць.

«Не паддамся,—думае пан Заворскі, прагульваючыся па дзядзінцы з газэткаю ў руках,— я іх праўчу!..»

Думае, і тоўстыя чырвоныя лупы складаюцца ў злую, гіранічную ўсьмешку.

«Абы пан Левардоўскі даведаўся, адразу-ж з цэлым легіёнам прыскочыць—паадрываю галовы!..»

Задыміў цыгарку і разваліста прысеў на лавачку, адкуль, як на далоні, відаць былі: зялёная сенажатка, аграмадны, чысты, як люстра, стаў, дальш—белыя мураваныя пакоі, а яшчэ дальш—вялічэзны стромкі касьцёл.

І ўсё гэта,—разам з сінім небам і зялёным садам,—завалілася, уніз вярхамі, у стаў.

— Фю-фю-фю... — ціха насьвіствае пан Заворскі ўлюбёны романс, што жонка кожную раніцу іграе яму на роялі,—фю-фю-фю...

Дрэпнуў пальцамі па калене і самаздаволена адваліўся да сьпінкі на лавачцы.

«Быць ня можа!?!—захвалявалася думка,—мужыкоў заспакоім, а тады ізноў заживём!.. Такое багацьце, прыгожасьці!.. Хе-хе... Мужыкоў трэба ўзяць у добрыя рукі, трэба паказаць ім, каб яны не забываліся, хто яны!.. Хе-хе»...

— Маць яго туды!... Ламі, Зьмітрок!—пачуўся з двара разьюшаны нэрвовы голас,—давай сюды заложым колік!.. Ламі!.. Гэ-эп!..

Пачуўся моцны трэск і ўсьлед за ім магутны выбух сьмеху і крыку.

Пан Заборскі ўстаў, хутка вышаў на прагаліну ў садзе і, моўчкі сьціснуў рукамі голаў.

— Ах!—стрымана прастагнаў пан Заборскі,—пшэ-падлам!.. Пана Левардоўскаго нема!.. А-ах!..

Далей схапіўся рукою за бліжэйшы куст і замёр.

А на дварэ тым часам пахвілінна мацнеў людзкі гоман, трэск, шум. Аж надрываліся, брахалі сабакі.

Усім натоўпам кіраваў Зьміцер. Ён толькі-што вярнуўся з арміі і, абураны несправядлівасьцямі, рашыў змагацца з багатымі. Дома да яго хутка далучылася амаль-што ўся вёска.

Надумаліся перш-на-перш адабраць у пана коні, каровы, сьвіньні і зараз-жа падзяліць іх паміж собку.

Цяпер яны выломлівалі ў хлявох замкнёныя дзвярэры, выганялі на двор усю жывёлу, якая толькі там была.

— Што-ж я раблю?!—апамятаваўся раптам пан Заборскі і ўгрунь кінуўся да пакояў,—о, жона, дзеці!.. Хлопцы, пся крэў!... Хлопцы!..

— Тра-рах!.. Трах!.. Трах!.. — раптам прарэзала людзі гоман некалькі стрэлаў

Затрашчаў ля палацаў прыгожанькі парканчык, і ўвесь натоўп рынуўся на дзядзінец.

— Стой!.. Пся крэў!

— Уцякай!..

— Стой!

— Пачакай, хлопцы!.. Адаб'емся!—крычаў Зьміцер, стараючыся спыніць таварышоў, што ўцякалі

Але ўсё было дарэмна. Кожны ўцякаў, што было
моцы і абы-куды.

Усьлед за натоўпам на дзядзінец раптам узьбегла
чалавек пятнаццаць узброеных легіянераў.

— Стой, постшэлямы!..

Легіянеры на момнат спыніліся, прыпёрлі ложки
стрэльбаў да плеч і ўсьлед за натоўпам па зямлі мят-
нуўся сьмярдзючы сіні дымок. Паветра ўстрасянуў
залп, глушачы ўсё.

Некалькі чалавек з тых, што ўцякалі, спыніліся
і паднялі ўгару рукі, большасьць-жа ўцякаючых былі
ўжо далёка за панскім дзядзінцам.

Легіянеры падбеглі да тых, што здаліся і, б'ючы іх
ложамі стрэльбаў, пагналі да палацаў, дзе ў нязвы-
чайным замілаваньні абдымаліся і, як дзяўчаты, цала-
валіся пан Заворскі з ротмістрам Левардоўскім.

— Седэм чловек злапалісьмы, пане ротмішчу!—
лісьлівенька далажыў ротмістру маладзенькі, у вай-
сковым адзеньні, шляхцюк, прылажыўшы да казырка
два пальцы правай рукі.

— Па двадзесьце пеньць!—загадаў нізенькі і таў-
сты, з тонкімі ножкамі, вусаты ротмістр,—прэндко!..

— Росказ, пане ротмішчу!

— Па двадзесьце пеньць... Хе-хе-хе... Па двадзесьце
пеньць—хо-хо-хо,—здаволена зарагатаў пан Заворскі,
узяўшыся рукамі за дрыжачае пуза,—гэ-гэ-гэ, ото
добже... пся крэў!..

Потым узяў Левардоўскага пад руку і асьцярож-
ненька павёў яго да пакояў, а легіянеры, б'ючы і штур-

хаючы сялян, якія здаліся, павялі іх да стайні, каб выканаць над імі «роказ» пана ротмістра Левардоўскага.

* * *

Да пажоўклага дзядзінцу ціха, як на крыльях мяккіх, падкралася чарнявая золкая ноч.

Ледзь чутна зьвініць на дрэвах сухое лісьцё. Ціхія мэлёдыі ператвараюцца ў якоесь таемнае шапаценьне ды шалясьціста плывуць па верхавінах дрэў, па люстраной гладасьці стаўка—аж да самых пакояў пана Заборскага, дзе ў вялічэзных вокнах зіхаціць сьвятло.

Праз адчыненыя фортакі ў сад вырываюцца гульлівыя, павучыя акорды рояля, сьціпла хвалюецца кволы жаночы галасок.

Сьціх рояль, і пакой запаўняецца сьціплымі і сыклівымі гукамі пахвал.

Кампаніі весела. Ротмістр Левардоўскі замілаваны гожасьціямі сямейнага жыцьця Заборскіх. Заборскія захаплюцца тонам і розумам пана Левардоўскага.

— Тэраз естэм пшэконаны,—кажа расчулены пан Левардоўскі да пані Заборскай,—жэ шчэнсьце на зямі ест...

— Ест, але не завшэ і не вшэндзе,—напята разумна заўважае на гэта пан Заборскі,—шчэнсьце—дым...

— Не, няпраўда!.. Тэраз естэм пшэконаны: шчэнсьце ест!.. Ест, як естем я, як ест вшыстка!..

— Я згодзам сен з панам Левардоўскім,—кажа сьціпленькім галаском пані Заборская і ветла ўсьміхаецца расчуленаму госьцю.

Пан Левардоўскі апушчае ўніз голаў, хвілін колькі быццам штосьці думае, потым устае з крэсла і ціха падыходзіць да ручкі пані Заворскай.

— Мушэ прэндко ехаць... Тэраз такі час... Ежэлі вам цо,—пшыедземы і постшэлямы вшысткіх хлопув!..

— Гдзе маце ехаць?—пытае пані Заворская.

— Поедземы до маёнтку пана Асіноўскаго: там тэж кепскі справы...

— Шчэнсьліве... Дзенькуемы.

— Бардзо прошэ!..

Ротмістр Левардоўскі аддаў легіянэрам загад аб хуткім ад'ездзе.

Цераз паўгадзіны па дарозе ад двара пана Заворскага застукалі капыты ўланскага ўзводу. Топат хутка патануў у вільготнай далячыні.

Ціша.

Хмурыцца ноч. Нізка па небе кудысьці сунуцца цяжкія хмары. Шарахнуўся вецер, і ліпавая алея загула, застагнала цяжкімі стогнамі, засіпела здушанымі хрыпамі. Зацярушыўся драбнюсенькі дожджык.

У пакоях пана Заворскага раптам зрабілася нудна і жудасна.

Паны Заворскія каля гадзіны яшчэ, пасья ад'езду пана Левардоўскага, сядзелі і сяк-так праводзілі час.

Што далей, пану Заворскаму рабілася ўсё больш і больш неспакойна і жудасна. Нарэшце, ён парашыў ісьці спаць.

Лёг. Галаву захінуў у коўдру і суцішыўся. Да вушэй далятае лёгкае жончына дыханьне, ціхі гоман ліпавай алеі.

Ледзь зьвёў вочы—чуе: хтосьці ходзіць па залі старэчымі шагамі... ідзе да спальні... кашляе...—Так калісьці хадзіў нябожчык бацька пана Заворскага. Заворскаму жудасна; хочацца крычаць аб паратунку, але не хапае сілы; у жылах застывае кроў...

— Уцякай адгэтуль, сынку...—нагінаецца і, здаецца Заворскаму, кажа яму бацька,—уставай ды ўцякай...

Пан Заворскі прахопліваецца. Хрысьціцца. Але яго ахоплівае яшчэ большы жах. Дрыжыць усё цела, ляскаюць зубы, як ад страшэннага холаду.

Да слыху далятае, як цемра, як вада, наступае, паўзе гуд ліпавай алеі, якісьці гоман, плач, енкі, пракляцьці і маленькі...

Пану Заворскаму сьціскае грудзі, займае дыхаць... Яго погляд мімавольна спыняецца на печцы, што супроць вакна. Па печцы, як жывыя, варушацца якіясь барвяныя цені, ні то бляскі...

— Што гэта??!

— Др-р-р-р!..—раптам гримнулі і задрыжэлі парадныя дзьверы пакояў.

Пан Заворскі мэханічна прыўстаў і сеў на ложку.

Праз хвіліну ізноў пачуўся такі-ж самы стук.

«Значыцца, людзі,—падумаў пан Заворскі і ўсьцешыўся, што праходзіць жах, супакойваюцца нэрвы,—з жывымі людзьмі іншая справа»...

Хутка апрануўся, узяў са сьцяны ключ і рэвольвэр і пайшоў да парадных дзьвярэй.

Толькі паднёс да дзвярэй ключ, як ізноў хтосьці з нячуванай сілай ударыў у дзверы.

Пан Заворскі мэханічна падаўся назад і злосна, шалёна спытаўся:

— Хто такі?!

— Жолнежы!—адказаў знадворку хрыпаты, злорадасны голас.

— Пан Левардоўскі?!

— Адчыняй, сукін сын!..

— Хлопы, пся крэў!—крыкнуў разьюшаны пан Заворскі і стрэліў у дзверы,—постшэлям вшысткіх!..

— Ламі, хлопцы!..

— Адчыні, гад, а то бомбу ўкінем!..

— Пся крэў, постшэлям!..

— Адчыняй!.. А то пакоі твае на шчэпкі разломім!..

Раптам грывнуў новы ўдар у дзверы. Яны з трэскам разьляцеліся. Цяжкім кавалкам дрэва пана Заворскага штурхнула ў ногі, і ён, як саламяны мяшок, заваліўся на зямлю.

— Бяры яго!

У адзін момант некалькі чалавек падхапілі пана Заворскага і пацягнулі да пакою. Адтуль чуўся няпрэтомны жаночы піск.

— Кладзі яго!—загадаў Зьмітрок, які задумаў адплаціць пану за ранішні пачастунак.

Бліснула сьвятло ад лямпы, і пакой запоўніўся вяскоўцамі.

— Што? Злавілі? Га?! О-го-го-го!..

— Кладзі, хлопцы!.. Ды ідзеце бабу яго супакойце!..

— О-о, раны боске!.. Цо вы хцэце?!—затузаўся, завар'яваўся пан Заворскі.

— Кладзіся!

— З якей рац'і?.. Нігды ў жыццю!.. Ай!..

Два здаровых хлопцы ўміг завалілі яго на падлогу ды прыціснулі да зямлі: адзін сеў на голаў, другі—на ногі.

— Да дазвольце, господа!.. закрычаў здаўленым голасам пан Заворскі,—да какое вы маеце право?! Гдзе-же законность?.. Граждане!..

— Які-ж табе, гадзюка, закон?.. Мы-ж па твайму закону панскаму паступаем!..

Прысадзісты, каранасты Зьмітрок нагнуўся над панам Заворскім, падняў угару халат і садраў уніз штаны.

Пан Заворскі скрыгатнуў зубамі і з усяе сілы ірванаўся з зямлі. Хлопцы, што сядзелі на ім, захісталіся, як птушкі на каноплях.

— Трымай, гада, мацней!..—крыкнуў Зьмітрок і з усяе сілы тыцнуў пана Заворскага ў бок ботам. Пан Заворскі аўкнуў і заваліўся на зямлю.

— Пустите, говорю!—хрыпеў ён, стогнучы на падлозе.

— Пачынай, Зьмітрок!.. Хутчэй!..

Зьмітрок узяў з рук у таварыша, які гэта сказаў, пучок агрэставых розак, памахаў крыху імі ў паветры, якбы спрабуючы іх спрыт і моц, плюнуў у руку і, што меў сілы, цяў імі па аголеным целе пана Заворскага.

З-пад скуры буйнымі кроплямі пырснула кроў.
— Ты нас бізунамі, а мы цябе тваім-жа агрэстам...
Мы, пан, не вінаваты, што ён у цябе з калючкамі парос!..

— Які пан, такі ў яго і агрэст.

— Ай, родненькія, браточкі!.. Прабачце!..—заяўкаў, учыся, як уюн, пан Заворскі.

— Табе прабачыць?! Гах!.. Гах!.. На!.. Сукін сын!..

— Ай, родненькія!.. Ай, міленькія,—роў пан Заворскі.

— Гах!—ускрыкваў толькі Зьміцер, як спускаў на сьціну пана Заворскага розгі,—а во табе!.. Сёньня скурч з нас здзіралі твае легіёны, а во табе!.. А во, што коні ў хлеў забіраў!.. А во, што па судох нас цягаў!.. А во табе, што кроў нашу піў!.. Га! га! га!

— Бі яго, Зьміцер, бі—крычалі разьюшаныя хлопцы.

Зьміцер з налітымі крывёю вачыма бесьперастанку біў пана Заворскага.

— А во табе, што бацьку майго без пары ў труну паклаў!..

Акрываўленае цела ў пана Заворскага дрыжэла, як асінавы ліст. На падлозе стаяла чорная лужына крыві. Са здаўленых грудзей у пана Заворскага, як у кабана, калі ён здыхае, вырываліся толькі цяжкія, хліпасьлівыя хрыпы.

— А пані саўсім як няжывая,—заўважыў адзін з хлопцаў, вышаўшы са спальнага пакою.

— Хто яшчэ, хлопцы, хоча?.. біце?!—спытаўся, урэшце, ледзь зводзячы дыханьне, Зьміцер,—я ўжо не магу...

— Дый што яго біць: усёроўна ён нічога ня чуе!

Зьміцер сьцёр з ілба пот, кінуў на пана Заворскага акрываўлены пучок агрэсту і ў рукі ўзяў стрэльбу.

— Ну, хутчэй... Марш!—крыкнуў ён і хуткімі крокамі пайшоў на двор.

За імі шмыгнулі з пакояў і рэшта хлопцаў.

На дварэ расхадзілася навальніца. Вецер пляваўся мокрымі лісьцямі і з сьвістам кідаўся на барвянае поле, што гуляла па панскіх будынках ды аграмаднымі языкамі лізала цемь асеньняга неба.

Чорныя клубы дыму з страшэнным гулам несьліся ў вышыню.

Хмары іскраў і бліскучага залатога вугальля віліся ў паветры жудасным роем ды тухлі дзесьці далёка, пад барвянымі хмарамі.

Ваколіды, бы крывёю, заліло агнёвымі барвяна чырвонымі бляскамі.

Зьмітрок з сваімі сябрамі захінуўся за пакоі і зьнік за садам.

Да агню пачалі зьбірацца людзі з суседніх вёсак.

— Але глядзі ты,—кажа стары дзед свайму суседу,—які сьвет пайшоў: бывала дасьць пан розак—і людзі маўчаць, а цяпер глядзі—хоць-бы добра папшкадавалі... божа-божа!..

— Разумна робяць! Калі зводзіць панскі род, дык зусім, з насеньнем—так, каб і рук пасья ня было за што зачапіць!.. Гэта добра!..

— Хадзем, мужчыны, а то яшчэ прыскочаць легі-
ёны, дык пазаразаюць!..

Кучка сялян павярнулася ды хутка падалася ў
поле.

— Гэта добра. Хай гарыць. Хай ачышчаецца ад
броду, ад нечысьці ўсялякае родная занядбаная
зямля!

ЯНКА З ПАДЛЕСЬСЯ

Неасяжная далячынь.

Дзесьці далёка перасеклася неба з зямлёю. А дзе—ня відно. Там кволіцца сінь. Яна мітусіцца, трапечыцца, як лятуцень, як радасьць чалавечая. Трывожыць думы і жаданьні, як песьня ціхая, што боль заспакойвае, абяцае штосьці нязнанае і прыгожае ды вабіць, цягне да сябе, як ласка дзявочая.

Па зялёнай роўнадзі пчаліным роем хутары рассыпаліся.

Зьлева—сьмяецца, зьвіваецца, як бліскучы касьнік, жыцьцярадасная ціхаплыўкая рэчка. Далей—бясконцыя маўклівыя палі.

З правага боку—стары каранасты лес. Ціхая задума, як штосьці непазбыўнае, агарнула яго. Лес думае, марыць аб чымсьці і не пазнаць—весела ці сумна яму.

У тахт яго думкам штапуе паветра белымі стрэламі шэры млын, што прысеў у беразе каля дарогі.

Сённяя, як і заўсёды, ля млына многа людзей.

Паабсыпаныя цёплым пылам белай мукі, яны падобны да нейкіх сьмяхотных фантастычных стварэньняў. Як мурашкі, абліваючыся гарачым салёным по-

там, снуюць яны сюды-туды з цяжкімі белымі мяшкамі. Некаторыя спакойна чакаюць свае чаргі. Зьбіраюцца ў кучкі, гутараць і кураць. Часам доўга і горача спрачаюцца.

Вось і цяпер пад дзвьюма соснамі, што схіліліся адна да адной зялёнымі галовамі ды моцна абняліся рукамі, як дзве родныя сястры, сабралася грамадка—чалавек дзесяць—завозьнікаў.

Стары Максім, аброслы, як дзікун, калматымі чорнымі валасамі, адважна, бы добры прамоўца, махнуў у паветры рукою ды смела выступіў наперад:

— Дык падумайце-ж самі, мужчынкі,—моцна гукнуў ён, зьвяртаючыся да грамадкі,—як цяпер жыць? Ну, як жыць?

Пераставіў кашлатыя ногі ў адваротным парадку, як яны раней стаялі, і падняў угару палец.

— Ета, скажам, я... Пудоў трыста толькі аднаго жыта намалаціў...

Спыніўся і самаздаволеным і зьніштажаючым поглядам акінуў ўсіх прысутных. Раптам прыгнуўся і прытка выставіў наперад калматую чорную бародку.

— Дык вось... у першую рату, значыцца, і кладзі пудоў падзісят жыта, бо грошай-жа сваіх няма... Перад калядмі ізноў кладзі, у марцы месяцы—ізноў!.. А што-ж самому есьці? А чым-жа скаціну карміць?

Прысутныя скромна маўчалі і ўважліва слухалі.

— Ета, я разумею,—разважаў далей Максім,—на заводзе: восім гадзін адпрацаваў у дзень ды ўбірайся к чортавай матары, а прыдзе палучка—дай «мол-та» рублікаў гэтак сто!.. Чаму не? Дай і мне сто рублёў

у месяц, дык на-чорта мне і гаспадарка тады будзе, я ўсё аддам, і зямлі нават выракуся!.. О-го-го-го!

— Га-га-га,—зарагаталі прысутныя.

— Ось чаго захацеў,—заўважыў хтосьці.

— Там, браце, на заводзе сьпіціяльнасьць,—пярэчыць Максіму тонкі высокі мужчына з падбітаю шчакою,—работа інакшая. Мала што мы кажам, а ты вось паспрабуй сам, дык і шлуньне пагубляеш. Здаецца толькі, што глупства... Не-не.

— Ну, але добра!—крычыць Максім,—няхай ужо ў горадзе так, але чаму-ж у сяле ўся пролітарая бімбікі б'е... Падавалі ім пасёлкі і прыдIALOG скідаюць, калі што... А ты, стары гаспадар, так і цягні лямку адзін... А вачэй у людзі і не паказвай—кулак!.. Ах, каб вам пад бакамі кулакі пасталі... Сам век працую, а дзецям прыдзецца старцамі ў сьвет ісьці: усю зямельку сьвятую паразьбіралі, дарэмную зямельку! Га?..

— Хопіць і з цябе, хопіць!—не сказаў, а здушана прахрыпеў збоку здаравенны шырокаплечы пасялковец Янка, і мяккія добрыя сінія вочы яго раптам запалалі, як пара вугольчыкаў.—Чаго ты?!—З цябе не хапае ўсё?!

— Няхай так,—асеў раптам Максім,—але чаму дарма зямлю параздавалі? За што?

— За што? Ты яшчэ пытаеш—за што?—абурывся Янка,—ты—цэлы, а ў мяне, скажам, грудзі, як рэшата!.. Скажы: за што гэта? а? за што?!

— А ці-ж я ведаю?—паспрабаваў апраўдвацца зьбіты з панталыку Максім, хацеў яшчэ штосьці ска-

заць, але азірнуўся на прысутных і конфузьліва падаўся назад.

— Ты ня ведаеш, каб ты сьвету ня ведаў!.. Гэта-ж уласьць бралі, кроў, як ваду, разьлівалі!..

— Дык я-ж нічога, але крыўдна...

— Крыўдна!—перадражніў яго Янка,—а мне ня крыўдна, што я век па шляхах парабкам служыў, век з голаду марнеў, столькі на фронтах папабіваўся. Цяпер далі кавалачак зямлі, дык вось такія гады, як ты, загубілі!.. Мне ня крыўдна?!..

— Адкуль сам?—перабіў Янку запытаньнем высокі тонкі мужчына з падбітаю шчакою.

— Здалёку,—адказаў Янка, нават ня зірнуўшы на таго, хто пытаўся. Адпляваўся і дадаў:

— З Падлесься, вёрст пятнаццаць адгэтуль. Вось гэты ведае,—ткнуў ён пальцам у Максіма.

Максім, як-бы нічога не заўважыўшы, адышоўся ад грамадкі і няпрыкметна зьнік у натоўпе завозьнікаў.

— От, меле языком,—сказаў Янка, закурыўшы махоркі,—а як ён даўней жыў, каб вы ведалі? Адно страхацьцё. Цяпер, от, крыху ўзьняўся на ногі... і лае сам, ня ведаючы каго і за што.

— Гэта самому пасёлак далі?—ізноў запытаў у Янкі мужчына з падбітаю шчакою.

— Далі, толькі-ж толк які?—адказаў Янка, сурова нахмурыўшыся,—далі, а вось жыць няма як.

— Чаму?

— Каб, ведаеш, дзе напаткаў, здаецца, гада гэтага паўзучага,—ціха, але абліваючы кожнае слова палаю-

чаю нянависьцю, прагаварыў Янка ў адказ сваім думкам і, раптам, сьцяўшы зубы, змоўк.

— А што такое?

— Справа вось у чым,—пачаў праз хвіліну Янка,— гэта справа вялікая... Біліся мы з Калчаком. Заядла і суро́ва. Ня біліся, а проста, як зьвяры, грызьлі адны другіх за глоткі.

Мы наступалі. Было нас толькі адна рота. Наважылі мы былі адабраць ад калчакоўцаў вёску, дзе можна было-б і адпачнуць, і абагрэцца (гэта было ў пачатку зімы).

За вёскай пачыналася тайга, па-нашаму пушча, і наўкол на дзiesiąткі, а мо' і на сотні вёрст ні аднэй хаткі, ні аднаго якога-б там ні было чалавечага жыльля. Таму і біліся мы гэтак суро́ва.

Як сунемся да вёскі—дык як сыпнуць яны з кулямётаў, проста, як дажджом.

Біліся дні два. Яны—у вёсцы. Мы стаім у полі. А тут сівер сьцюдзёны, золкі пранізвае наскрозь.

Да таго-ж на трэці дзень надвечар сьнег сыпануў ды такі, быццам хмары белых птушак завіліся, закружыліся ў паветры. Па зямлі, быццам абрус хто белы бясконца вялікі паслаў. Як сьцямнела, нечакана засьмяялася, загула і заплакала ўтрапёная мяцеліца.

Духу ня зьвесьці. Зуб на зуб не пападае.

Ня стрывалі мы, захваляваліся.

— Пагінем тут, як мухі, тут, на марозе,—пачалі некаторыя абурана выкрыкваць.

— Што гэта мы? Дакуль-жа гэтак будзем?..

— Ці мы жывёла якая? Мы-ж гінем!.. Дакуль чакаць?!

Раптам каманда:

— Станавісь!..

Спатыкаючыся і зьбіваючы адзін аднаго з ног, кінуліся мы строіцца.

— Наступаць!—ціха пранеслася па шэрагах.

Усе ажылі. Быццам ключ да паратунку, над адшуканьнем якога мы гэтак доўга біліся, быў знойдзены раптам, нечакана і лёгка. Па-праўдзе кажучы, усім было ўсёроўна, рабіць хоць што, абы толькі не капец бяспомачна на золкім сіверы...

— Марш!..

Падзяліліся на тры часткі і пайшлі. Узвод, у якім я быў, пайшоў да тайгі, каб зайсьці ворагу ў тыл.

Сьнегу намяло,—ног не зьмяніць. А мяцеліца ня ўнімаецца. Толькі вецер пачаў дзьмуць ня ў твар, а з боку.

Пад самы дзень, нарэшце, нам удалося неяк дайсьці да гэтай чортавай тайгі. Ні хвілінкі-ж не адпачнуўшы тут, ізноў павярнулі ў поле.

Ідзём. Аж лёгкія пачалі балець, цяжка дыхаць. Холадна, а сыплецца пот, быццам мы толькі-што з лазьні... Пад грудзьмі нудзіць, сьсе... А тут вецер звоніць і звоніць сьняжынкамі аб каўнер, аб твар... Ідзеш і ня думаеш нічога, а толькі перастаўляеш і перастаўляеш ногі ды зморана і тупа слухаеш музыку зябкіх войстрых сьняжынак... Забудзешся на хвілінку, і тады здаецца, што гэта і ня вецер, і ня

сьнег, а быццам так нехта ў цёплай хаце, над дзяцінай люлькай калыханку сьпявае...

Кожны так ідзе... Мо' хто дрэмле пад сьпевы дзікай мяцеліцы, а хто можа марыць аб чым.

— Ту! Ту!—раптам даляцелі да нас два глухія гукі аднекуль, быццам ударыў хтось абухом па гнілым дуплянатым дрэве.

— Бягом!—скамандаваў узводны, і мы, ледзь зьменьваючы ногі, пабеглі.

— Та-та-та...—як дзіця, зарагатаў управа ад нас кулямёт.

— Лажыся!..

Сьнег па пояс. Мякка, як у пярэне. Балюча і тупа застукала кроў у сківіцах. Цемра, здаецца, нацягнулася, як струне.

— Гых-гих-гих, — нечакана пачаўся наперадзе цяжкі храп стомленых коняў.

— Звод!..

Як зубы разьюшанага зьвера, выскаліліся ў цемру стрэльбы.

— Плі!..

Доўгія агнёвыя пікі нашых стрэлаў хціва лізнулі сьнегавую гладзь і, нібы маланка, на момант разарвалі мутную бель паветра.

— Звод—плі!..

Людзкія стогны, конскі плач-роў і скрогат мяцеліцы змяшаліся ў адну якуюсьці няпрытомна-апантаную забаву-гульню.

Страляючы, мы ўзьняліся з зямлі і кінуліся наперад.

Не падаліся і на дваццаць крокаў, як перад намі, бы з-пад зямлі, выраслі плот і якісьці будынак.

Прабеглі крокаў дваццаць паўз сьцену будынку і раптам апынуліся на ўтоптанай вуліцы вёскі. Там ішла гарачая страляніна.

Як у мяшок, шмыгнулі мы ў вуліцу і зажарылі са стрэльбаў.

— Стой! Здавайся!—пачулі мы наперадзе паасобныя выкрыкі пасля таго, як спынілі сваю страляніну. Нарэшце, дарваліся да ворага. Белья пачалі здавацца цэлымі пачкамі. Самыя заядлыя адбіваліся да апошняга (больш афіцэры). Такіх мы стралялі няшчадна.

Нарэшце мы іх адалелі, і бойка сьціхла.

Як поле снапамі, услалася вуліца пабітымі. Раненых зьнеслі ў хаты, а няжывыя так і засталіся слухаць музыку мяцеліцы.

Разыходзімся па кватэрах. Са мною чалавек пяць. Ідзём кучкаю.

Толькі мы думалі зайсьці ў адну хату, як нас спыніў маладзенькі чырвонаармеец з першага ўзводу.

— Гляньце, хлопцы!—зьдзіўлена крыкнуў ён і хутка падышоў да ляжачага ў сьнезе калчакоўца. Няўмела выставіў наперад стрэльбу і штыхом парнуў яго ў плечы.

— А-я-яй!—дзіка і няпрытомна зароў той, забіўшыся па зямлі, як ранены звер.

Чырвонаармеец адхваціў назад штых і сам адскочыў убок.

Мяне страсянула.

Я хацеў ужо быў адварнуцца і зайсьці хутчэй у хату, але штосьці нібы смарганула мяне за нутро. Я ня вытрываў. Зьняў з пляча стрэльбу і падышоў да раненага калчакоўца.

— Бачыў ты, які гад!—пачуў я ззаду ў сябе голас. Аглянуўся і амаль не аслупянеў. Той-жа самы чырвонаармеец, што параніў калчакоўца, ізноў падышоў услед за мною да раненага ім і ізноў адвёў назад рукі, каб нанесці ворагу апошні сьмяротны ўдар.

Спрытным ударам наводляг я выбіў у чырвонаармейца стрэльбу з рук.

— Кінь!

— А ты чаго заступаешся? — закрычаў на мяне чырвонаармеец,—ён, свалата, жывы быў, прыкідаўся...

— Правалівай!

Чырвонаармеец падняў з зямлі сваю стрэльбу і пайшоў з таварышамі да хаты.

Я прыўзняў раненага і пасадзіў яго на зямлі, прыкрыўшы яму сьнегам рану на сьпіне. Пад ім ляжалі чорныя бліскучыя шматкі застылай на сьнезе крыві. Ранены моцна стагнаў і дробна ляскацеў зубамі, трасучыся і хрыпла стогнучы.

Цяжка ўздыхнуўшы, ён слаба прыпадняў вейкі, на момант шэрымі бліскучымі, як лёд, вачыма ўставіўся на мяне.

— Ня бі-і-і-і,—ціха прашапталі яго вялізныя пасі-нелыя і перакрыўленыя ад болю вусны.

Штосьці нібы знаёмае, але даўно запамятаванае, прасьлізнула па твары раненага.

Калі ён зноў падняў вейкі і зірнуў на мяне, пака-
лечаны болем твар яго раптам прасьвятлеў. Ранены
хацеў усьміхнуцца, але твар яго балесна сьціснуўся,
і з воч пакаціліся на шэрую шынэль буйныя сьлёзы.

— Я-я-ян-к-а,—ледзь чутна прашаптаў ён і ў бясь-
сільлі зачыніў вочы.

— Дашэўскі!—ускрыкнуў я, абрадаваны знаёмаму
чалавеку (а ён мой сусед па доме), як свайму род-
наму,—ды ня бойся... Біць ня буду цябе!..

Клікнуў я хлопцаў, паднялі мы яго, занесьлі ў хату,
перавязалі.

Спачатку ён быў нічога, нават гутарыў, але пасья
хутка страціў прытомнасьць і пачаў блузьніць.

Назаўтрае яго бяспмятным адвезьлі ў горад, у
шпіталь.

Аж покуль і вайна ня скончылася, я аб ім нічога ня
чуў і ня ведаў.

* * *

Цераз два гады, пасья незабытнае мае сустрэчы
з Дашэўскім на калчакоўскім фронце, я зьвярнуўся
дадому.

Бацькі свайго я ўжо не застаў. Памёр. Дома—адна
старая матка. Жыла яна, дык толькі адно званьне, што
жыла. Хадзіла па людзёх, памагала сёе-тое рабіць,
і гэтак кармілася.

Гаспадарка, якая была там, разбурылася ўшчэнт.
Ды што там за гаспадарка! Адзін агародзік, ды
з прадраным шчытам хатка.

Калісьці была кароўка, але, як памёр бацька, ня было чым карміць, і матка ўзяла ды прадала яе. Значыць, прышоў я дадому, дык запалі—ня трэсьне.

Паглядзеў я, пачухаўся... Ды есьці няма чаго. Крышку бульбы ў маткі яшчэ захавалася было.

Што будзеш рабіць?

Пайшоў я ў заробкі. Сяк-так пачалі кідацца жыць. Балацужнае жыцьцё, нарэшце, прыелася мне.

Надыходзіць вясна. Пачынаюць людзі варушыцца, да працы рыхтавацца. А ў мяне няма і рук за што зачапіць.

Бяруць людзі пасёлкі. Ды добра-ж таму, хто штоколечы мае, або каму дапамога якая адкуль-небудзь ёсьць. А ў мяне гэтага нічога няма.

Думаў-думаў і ўсё-ж такі: як быць?

Парашыў, нарэшце, пайсьці ў ВІК ды папрасіць зямлі. Што будзе-то будзе. Пайду, думаю, паспрабую.

Напісаў я заяву, прыходжу ў ВІК ды пытаюся ў старшыні, прашу.

— Гэта можна, — кажа старшыня, — пашукаем — знойдем. Як чырвонаармейцу, значыцца, у першую чаргу.

А сам ён (старшыня), відаць, хлопец такі... З вайсковых.

— Ось, кажу, каб мне як-небудзь бліжэй ад дому, ды каб хаця мне балота якога—злыбяды не нарэзалі.

— Ня бойся,—усьміхаецца старшыня,—ты, кажа, хлопец вайсковы, відаць. З характарам... Табе дамо добрае месца. Ты вось прыдзі, кажа, заўтра да мяне, а я тут перагавару з маім зем'аддзелам, і ўсё ўладзім...

Рад я. На дварэ вясна, а ў сэрцы і таго большая.
Усёроўна, як на сьвет нанаў нарадзіўся...

Прыходжу назаўтрае ў ВІК.

— Ось што,—кажа мне гэты самы старшыня,—мы
знайшлі для цябе такое месца: проста маліна!

— Ну?

— Яй-права!.. Будзеш век нас памінаць!.. Толькі-ж
ты, ядры тваю палку, глядзі, ня будзь варонаю!

— Дык чаго-ж, кажу, эгэ!

— Ведаеш, дзе мы думаем табе даць?

— Ну?

— Адгадай,—кажа.

— А хто-ж яго ведае? Дзе дасьцё, там і добра
будзе...

— Мы думаем табе, браце, у шляхціца Дашэўскага
дзесяцінак гэтак з дзесятчак адрэзаць... Ну, як?
Здорава?

А мяне дык аж у пот кінула, як ён гэта сказаў. Ча-
лавек, які мне ніколі нічога кепскага не зрабіў і з якім
я гэтак пасябраваў пасья таго, як я сына яго ад
сьмерці выратаваў, і цяпер вось трэба стацца нібы
ворагам яго...

— Не, кажу, таварыш старшыня, каб у другога
каго, а то нязручна...

— Чаго нязручна?—засьмяяўся старшыня,—адна
вярста ад твайго дому, зямля на «яць»..

— Дык я ведаю, што на «яць», але нязручна, ліха
на яго.

— Кінь. Вось паедзем на-днях ды адрэжам, а то дзе-ж табе ўзяць лепшае?.. Хіба вёрст за трыццаць, але-ж там зямля дрэнь!..

— Бачыш, кажу, таварыш старшыня, я з яго сынам..

— Ты яго сына ад сьмерці выратаваў—гэта мне казаў мой зем'адзел,—дык гэта-ж яшчэ лепей: ён на цябе не павінен крыўдзіцца.

Падумаў я, ды згадзіўся. Шляхціц, думаю, нічога сабе. А мо' і дармо будзе?

Цераз пару тыдняў я ўжо і хату сваю перацягнуў на пасёлак... Там ня тое, каб пасёлак—зямля палосная. Хату я паставіў на бліжэйшай да ваколіцы палосе.

— Ты ня ведаеш, браце, як я рад, што ты ка мне папаў,—колькі раз казаў мне стары Дашэўскі.

Казаў ён, і нават за плячо іншы раз браўся. Я верыў яго шчырасьці.

— Зямлю, кажа, усёроўна адрэзалі-б у мяне, а ты ўсё-ж свой чалавек.

Калі-ж пачала мая хата расьці на палосе Дашэўскага, ён нібы крышку спахмурнеў. Прыдзе ён да мяне і гаворыць, здаецца, мякка, і раіць сёе-тое, нібы родны бацька, але ўсьмешка на вуснах у яго пачала чамусьці часьцей і часьцей абрывацца, надламвацца. Рукі і ногі злёгка дрыжаць, а свае ганаровыя вочы ён чамусьці адводзіць убок.

— Добра што табе далі «маёй» зямлі,—пачаў ён часьцей цьвердзіць мне,—зямля добрая, угноеная, ды дарма.

— Што-ж, цяпер усім так, дарма даюць.

— Так-так, уласьць такая...

Пагутарым мы з ім гэтак ды разойдземся. Нібы і добра ўсё. Я шчасьлівы, здаволены. Я працую, бы чорны вол.

І ўсё было «добра», але толькі да таго часу, пакуль я зусім не дакончыў хаты і не перабраўся ў яе жыць. Вось тады мой Дашэўскі раптам і асунуўся і змоўк. Змоўк, быццам дух заняло ў яго.

Сустрэнемся. Дзень добры,—кажу я, а ён ледзь галавою кіўне. Найчасьцей, вочы ў землю, утупіцца ды моўчкі і проўдзе так, нават ня зірне.

Я ня ведаў, што мне рабіць. Адчуваў сябе ўсёроўна як-бы я абрабаваў быў яго. Малады Дашэўскі і той пачаў мяне чужацца.

Сьпярша я доўга сароміўся. Пасьля злосьць мяне разабрала.

— Заўшыца, думаю, хай вас падушыць. Ці-ж я ня маю права жыць або я ў вас мазалём запрацаваны кавалак хлеба адабраў? Хапае-ж!

Яны косяцца на мяне, а я і ў той бок не гляджу. Напляваць!

На шчасьце, у Падлесі быў я не адзін. Чалавек восем было нас такіх-жа пасялкоўцаў. Значыцца, дармо. Адно кепска, што ўся ваколіца як-бы на два лягеры падзялілася: шляхты склалі адзін, а мы—другі.

Час ішоў.

А шляхта з намі пачала ўсё больш і больш заядацца. Як толькі выткнеш нос на вуліцу, зараз і падколюць.

— Ну, што чуваць у вас, пролітарыя?—звычайна, пытае хто-небудзь з іх,—ці праўда гэта, што вы сёлета ў споведзь паедзеце не да папа, а да рабіна?

— Гэта хіба вы, бо мы-ж ні да кога ня ездзім.

— Як-жа не?.. А вось-жа людзі кажуць, нібы ўсю пролітарыю будзе рабін «абразаць»?

— От, каб хто вам языкі паабразаў, дык гэта было-б куды лепш.

Яны кпяць, а мы агрызнемся-агррызнемся ды ўсё цярпім. Чакаем. Так, здаецца, іншы раз і змазаў-бы ў морду, але цярпіш, хоць унь як кіпіць. Думаецца: а мо' пабрэшуць ды перастануць.

З цягам часу такія сутычкі пачалі здарацца ўсё часцей і часцей і штораз—усё больш і больш калючыя, пакасныя, агідныя.

Што тварылася ў нас на сходах ды на перавыбарах розных, я думаю, вы можаце сабе ўявіць.

З усіх пасялкоўцаў шляхты найбольш зьненавідзелі мяне, бо я, хутка пасья перасяленьня на пасёлак, быў абраны старшынёю беднаты, а жонка стала дэлегаткай (увесну перад выхадам на пасёлак я ажаніўся быў).

Цяжка было жыць, хоць стараўся ладзіць з усімі. Але дзе-ж вы бачылі?

Прыяжджае нешта раз да нас у Падлесьсе нейкая баба з раёну. Адным словам, па бабскіх справах там нешта. Склікалі нашых жонак на сход. Каля тае хаты,

дзе адбываўся сход, з усяе ваколiцы сабралiся мужчыны. Кпiлi, рагаталi, чаго толькi нi вытваралi яны.

— Хаця каб яны там старшыню Цыку не ссадзiлi?—спрабуюць некаторыя вайстрыць.

— Га-га-га!..

— Ну i праўда,—дадае другi,—гатовы, чаго добрага, яшчэ савецкую ўласць скiнуць...

— Гэ!.. Што нi кажыце, мужчыны, а ўсё-ж пасья вайны нашы ваякi паслабелi... Каб была баба здаволена, цi-ж яна захацела-б на сход пайсьцi,—кплiва заўважае па адрасу моладзi стары Дашэўскi,—а найбольш дык гэта нашы пасялкоўцы штаны паспушчалi... Гэта як я быў калiсь маладым! Даў-бы ты мне пяць баб, а як цяперашнiх, сьмела паўваколiцы—ну i, далi-бож, нi адна на сход i не падумала-б!..

— Го-го-го!.. О-го-го-го!.. — залiваецца, рагоча натоўп.

— Што, мужчыны, каб гэта ўзяў схадзiў ды паслухаў, што там бабы гавораць? Га?

— Прагоняць,—выскаляецца малады шляхцюк.

— Гледзячы каго!—ганаруецца стары Дашэўскi,—а вось мяне дык i не прагоняць!

— Прагоняць...

— Не.

— Прагоняць!

— Яй-богу, не!

— Дык чаму-ж вы не iдзяце?—дражнiца ўсё малады шляхцюк,—каб я ведаў, што мяне не прагоняць—адразу пайшоў-бы... Але, відаць, i вам слаба. Дарэмна хвалiцца!

— Мне слабо?—загарачыўся стары Дашэўскі.

— Так, слабо.

— Ах, смаркач ты, смаркач!—заганарыўся Дашэўскі.—Вось каб толькі захацеў, дык адразу і пайшоўбы!.. Што гэта за контрывалюцыя, што бабы адны сабраліся? Дзе-ж тут роўнасьць!?

— Не, стары, слабо!..

— Што слабо?

— А вось слабо.

— А я кажу, што не!—упёрся Дашэўскі. — Мужчынкі... Ну, хоць хто хадзем!.. Ну, маладзейшы хто! Ты, Яська, ты—хлопец сьмелы!

Хапіў пад руку тонкага гарбаценькага хлапца, і пад раскацісты рогат грамады, пацягнуў яго за сабою ў хату, дзе адбываўся сход.

Некалькі маладых хлапцоў кінуліся за імі ўсьлед.

У хату, аднак, увайшлі толькі першыя двое.

Сход раптам залаташыўся, як птушка ў сіле.

— Што вам трэба?..—Чаго яны тут?..

— А што-ж вы тут робіце, ліха вашай матары!?!—гукнуў на ўсю хату стары Дашэўскі,—ах вы, распусьніцы, распусьніцы!.. Ці для вас хіба мала яшчэ ваших мужыкоў, што вы сабраліся сюды чорт ведае аб чым рахавацца? Га?

— Дашэўскі і Яська, зараз-жа пакіньце сход!—строга загадала ім мая жонка, якая была тут старшынёю.

Але ні Дашэўскі, ні Яська гэтага, як і ня чулі, а ўзяліся за дзяўчат і маладых кабет.

— Трымай яе, браток,—крычаў Дашэўскі Яську ловячы якую-небудзь палахліваю дзяўчыну.

— Ай, дзядзька!..

— Вой!.. Куды руку садзіш?!

— Ха-ха-ха!..

— Дзядзька, ай!.. уй!.. ха-ха-ха!..

— Трымай, Яська, дзверы!.. А, ліха вашай матары... Ну, будзе з вас ці не?!..

— Ай!.. Дзядзька!.. ха-ха-ха!..

— Дашэўскі і Яська, пакіньце сход!—зноў загадала ім мая жонка.

— Ну, паложым... Такой улады, то мы яшчэ і не баяліся... Га-га-га!..

— Пакіньце сход!

— А ты можа яшчэ чаго захацела-б?!.

— Запішэце іх у пратакол,—спакойна загадала жанчына, што была прыехаўшы з раёну.

Запісалі.

А праз месяц Яську і Дашэўскага паклікалі ў суд і далі па два тыдні кожнаму прымусовых работ.

Вось пасья гэтага і пайшла губэрня пісаць! Дашэўскі і Яська проста ўчарнелі ад злосьці. А ўся ваколіца—аж памірае сосьмеху.

— Дармо... Гэта яшчэ ня ўсё!—кінуў аднойчы Дашэўскі на жарт, што «бабы ў прымусоўку засудзілі».

Ніхто на гэта і ўвагі не зьвярнуў ніякай. Рагаталі адно. Пацяшаліся. Аднак, у ваколіцы значна паспа-

кайнела. Проста сьвет для нас, пасялкоўцаў, адчыніўся. Мы адчулі, што і мы ня самыя горшыя людзі на сьвеце. Хтосьці быў і за нас.

Надышла восень. Я ўжо ўсё і я поля пазьбіраў быў, нават бульбу выкапаў. Працаваў, як той вол рабы, і ўдзень, і ўначы. Працаваў, а нядоля, як цень, усьлед за мною хадзіла, сьцерагла мяне.

Паехаў я аднойчы на начлег.

Ноч была цёмная, бы нетра. А тут яшчэ вецер узьняўся ды дождж паліў, як з вядра...

Аж косьці ньюць ад холаду.

Расклалі мы неяк агоньчык (са мною было яшчэ траіх пасялкоўцаў). Доўга мы сядзелі і гутарылі. Пасьля паляглі і задрамалі. Яны сьпяць, а я варочаюся з боку-на-бок. Штосьці моташна стала ды так, што хоць ты жывы лезь у дамавіну.

Ляскачу зубамі... А лес—чж-ж-ж...—зіпіць, быццам плача, надрываецца над чымсьці.

Па скуры ў мяне дзікі шораст пайшоў. Чую—закраталася на галаве шапка і пачалі ўставаць дыба валасы.

— А-а-а-а!—раптам данёсься да мяне, нібы энк якісьці,—бо-ожа-ж мо-ой!..

Страпянуўся я. Усхапіўся. І вачом сваім ня веру. Як зьмей зіхатлівы, палыхае-гарыць мая хатка!..

— Што ты?!—жахаецца высокі з падбітаю шчакою завозьнік.

— Нічога!—ціха, скрыгатнуўшы зубамі, адказаў Янка.

— Вось народ!.. Ну і не даведаўся хто?

— Як-жа даведаешся?.. Ведаць, то я ведаю, але як-жа ты давядзеш?..

— Гэта, значыцца, за паратунак сына адплаціў?

— Выходзіць—так... А калі сына я перавязаў, дык ён кляўся: «Покуль і жыў буду—ты будзеш мой найлепшы сябра... Як выздаравею—чым толькі змагу, адплачу!» і вось—адплаціў!...

Сьціх Янка і ў задуменьні апусьціў голаў на рукі.

Завозьнікі, сьціху ўздыхаючы, пачалі разыходзіцца.

А бойкі паравік, як і раней, не супыняўся, штапаваў белымі стрэламі празрыстае асеньняе паветра.

З «ПЕРШЫМ МАЯ»

Лес ціхі і нярухомы, быццам на варце стаіць.
На вогнішчы хліпае аганёк. Павольна дагараюць
апошнія вугалі, галавешкі.

Зьлёгка патыхае жвалы ранішні вецер. Сінім шалі-
кам уецца ў паветры тонкі і востры на пах дым.
Пульхнымі ахапкамi мякка сьцэлецца па нізіне.

Як паваленыя ветрам снапы, зьбіліся ў кучу лахма-
тыя шапкі, бравэркі, лапці—гэта астраўлянскія хлоп-
цы сьпяць. Ужо дзён колькі, як яны хаваюцца ў ле-
се за коньмі, каб не папасьціся ў рукі бязьлітас-
ных польскіх жаўнераў.

Тут-жа пры агні бедаком гнецца вялікі чорны саба-
ка, нэрвова ўздрыгвае ад холаду, візджыць.

Непадалёку ў кустох коні стаяць.

А хлопцы сьпяць.

— Ухр-р-р-ра, ухр-р-р-ра,—храпе, стогнучы, самы
большы з іх Кастусь,—ах... а-а... ай!..

На момант зварухнулася лахматая шапка. Кастусь,
нібы ў вялікім перапудзе, латахнуўся, прыўстаў, бяс-
сэнсна павёў наўкола мутнымі вачыма ды ізноў, як
няжывы, зваліўся назем.

— Каціся бліжэй, Алеська,—мармытнуў ён сам сабе пад нос, тузануўшы за руку хлапца, які спаў по плеч з ім.

— Адвяжыся!—агрызнуўся хлапец.

Кастусь пацягнуўся, устаў і прысеў бліжэй да агню.

— Хлопцы!—крыкнуў ён з ноткай незадаволення ў голасе на таварышоў, якія спалі, як пабітыя,—уставай!.. Агонь зусім патух!

У момант прахапілася некалькі хлапцоў.

— Будзі ўсіх,—загадаў ім Кастусь.

— Хлопцы!.. палякі!.. палякі!..—крыкнуў адзін малы знарок моцна і трывожна, каб хутчэй падняць і санлівых таварышоў.

— Ну?..

— Ну?..

— Га-га-га!.. Хутчэй коні лаві!..

— Вунь палякі коні палавілі!..

— Падмані ты свайго бацьку,—адказаў адзін з санлівых, павярнуўся на другі бок ды пачаў зноў захутвацца, збіраючыся яшчэ спаць.

— Паварушэце яго, хлопцы,—загадаў Кастусь.

Не паспеў ён скончыць, як «соня» ўжо быў на нагах.

— Цягні, браткі, суччо сюды,—заварушыліся некаторыя з хлопцаў каля агню.

— Вон, каб ты здох, каб ты... во дзе воўкарэзіна... Дай вобраць!.. Вось ужо дзе сабака, каб ты выцягнуўся!

— Ха-ха-ха!.. Васілька сабака пацалаваў... ха-ха-ха!..

— А няхай ён здохне, няхай...

У момант запыхкаў, загуляў аганёк. Запішчалі ў полымі сырыя галінкі. Цяжкімі ахапкамi пакаціўся дым па выжарах між кустоў.

Некаторыя больш сьмелыя коні пачалі набліжацца да агню, каб хаця крыху абагрэцца.

— Коська гнеды, коська... бач ты, малайчына... Ну, ідзі пагрэйся,—звяртаецца Кастусь да свайго каня.

— Дай яму хлеба... ці есьць ён хлеб?—пытаецца хлапец-карантыш, гладзячы каня.

— Есьць... але ў мяне хлеба няма...

— Я яму дам...

— Давай... Толькі глядзі, каб пальцаў не паадкусваў...

— Ну-у?..

* * *

А-я-я-яй!.. ых!—раптам пачуўся ў старонцы глухі, трывожны плач.

— Хлопцы!—зьлякана ўскрыкнуў Кастусь,—што гэта?!

Як маланкай спаліла, усе ўсхапіліся і напружана ўтаропіліся ў той бок, адкуль чуўся плач.

— Коні... хутчэй!!—крыкнуў хтосьці з хлапцоў.

Усе кінуліся да вображэй і потым да коняй.

— Пачакайце, вунь бяжыць,—пастараўся супакоіць сяброў Кастусь,—гэта-ж?.. Алеська Сьцяпанавых?.. Няўжо?..

Некаторыя хлапцы аднак ужо сядзелі вярхом на конях і нават рушыліся ўцякаць.

— Ды стой!.. Чаго вы?.. Бяжыць адна... дурні!..

— І праўда... хіба не ўцячом?—падтрымаў Кастуся кашлаты карантыш і першы зьлез з каня.

Хлопцы застанавіліся, замёрлі.

Між кустоў мільгала чырвоная хустка. Дзяўчына бегла ўгрунь, мінаючы кусты, лаўжы, лужыны, пераскакваючы праз гальлё, паленьне...

— А-ей!.. Уся ў крыві!.. гады!..—з болем вырвалася ў карантыша, і ён кінуўся насустрач дзяўчыне.

Услед за ім пабег да яе і Кастусь.

— Што з табою, Алеська?.. Ты-ж у крыві?—спытаўся ў дзяўчыны зьбялелы, як сьнег, Кастусь.

— Браточкі!.. Хлопчыкі!.. а-яй!..—амаль не бясэнсна выкрыкнула Алесь і ў адчаі схапіла за рукаў Кастуся.—Ратуйце!

— Чаго ты?.. Чаго ты?..—пасыпалася з усіх бакоў.—Палякі бягуць?.. далёка!..

— Ай, браточкі!

— Ды што-ж?.. Ну, кажы хутчэй!.. Кажы!?

— Міхаську... на-шага...

— Што... Міхаську?! Што зрабілі?!

— Міхаську... заарыштавалі,—ледзь выгаварыла яна праз плач дый зноў загалосіла.

— Ціха ты... Калі? Хто яго заарыштаваў?..

— Жандары... з воласьці... ды павезьлі... Я вышла зірнуць... а яны... вывезьлі за сяло ды давай яго... зьвязанага... біць на возе... ах-ха-ха-ха-ха!..

— Зьвязанага біць!.. Ну, палякі!.. паны!.. каты!.. перарэзаць іх!..

— Ціха, ня плач, Алеська... Як-небудзь... нічога!— стараўся супакоіць яе Кастусь.

— Бяз мужыцкай крыві яны ня могуць жыць!.. Падушацца ваўкалакі!..—разьюшыўся карантыш.— Забілі бацьку, а цяпер і сына апошняга ўхапілі... смокі!.. ваўкі!..

— Абатрыся, Алеська...—раптам ізноў усе хлопцы зашавяліліся каля дзяўчыны...

— Ідзі сюды, к лужыне... абмыйся,—больш усіх рупіўся Кастусь.—Чаго ты ў крыві?..

— Я хутка бегла... гэта так... нічога... аб сук, мусіць... на граніцы павалілася.

Змучаная, уся змокшы, дрыжэла, як у ліхаманцы. Уціраючыся знятай з галавы хусткай, прысела да агню.

— Хлопчыкі... ну што рабіць?..

— Ну, чаго ты так?.. Супакойся... а што ў вёсцы гавораць?

— Што яны будуць гаварыць?.. Усе баяцца... ды хто там?.. адны бабы.

— Вось што, Алеська,—ціха сказаў Кастусь, дакрануўшыся пальцамі да яе пляча,—ідзі ты цяпер дадому да супакойся... усё будзе добра.

Змоўк. Зьбялелы чорнамазы твар скамянеў. Толькі чорныя вочы блішчэлі нейкім ліхаманкавым хваравіта-зьлючым агнём, зьзялі прадоньнем якімсьці.

— Праўда, Алеська, ты пагрэйся ды і ідзі,—умяшаліся і другія хлопцы,—што-ж ты зробіш?

— Падохнуць яны!—раптам скрыгатнуў зубамі Кастусь,—паломяць кіпцюры, пакрышаць зубы!.. З шэ-

рагаў комсамолу яшчэ аднаго выхапілі!.. А дома ў вас нічога ня ўзялі?.. не знайшлі?..

— Кніжкі пабралі, што Міхаська чытаў і сьпісы нейкія пабралі... шукалі вас усіх... мо' яшчэ раз прыедуць...

— Няўжо праўда?!

— Яй-богу!..

— Ах, чорт!.. Такі напалі на сьлед!.. ах!.. Ідзі, Алеська, дадому ды толькі нікому не кажы, што каля нас была, а то перададуць і сюды гатовы прыехаць... Глядзі-ж... ня можна!.. Я цябе правяду. Хадзем!.. а вы, хлопцы, пачакайце!

Алеська хутка ўзьнялася ды пайшла.

Усьлед за Алеськай, ціха гутарачы з ёй, пайшоў Кастусь.

— Глядзі-ж толькі... нікому ні слова... разумеш? Ні слова!.. Іначай і мы тут загінем!..

— Ды не, Кастуська, не...

— Калі дома спытаюць у цябе, дзе ты была—змані,—навучаў яе Кастусь, вывеўшы з лесасекі на граніцу,—скажы, што на могілкі хадзіла, ці яшчэ куды... а мы тут падумаем...

— Добра, добра, Кастуська...—шчыра гаварыла Алеська, тулячыся, як былінка самотная, да кастусёвага пляча,—ня бойся... ні за што нікому не скажу...

— Ну, маладзец... Цяпер ідзі...

Парыўчата разьвітаўшыся, Алеська хуценька пабегла па граніцы, а Кастусь, як мармуровая статуя,

застыў ля арэхавага куста, песьцячы вачыма жвавую постаць Алеські з чырвонай хусткай на галаве.

Калі яна схавалася ў далячыні за кустамі, Кастусь прышоў да сябе ад задуменьня, адламаў невялічкую арэхавую палачку і ціха павярнуў да агню.

* * *

Дзень памёр. Усё наўкол прыўціхла. Толькі шыбы Астраўлянскіх хат блішчэлі ў сырой лагчыне воўчымі вачыма...

Векавечная пушча зьлюча прыціхла, ашчацінілася... Ледзь-ледзь чутна кацілася па верхавінах сталетніх дрэў таёмнае шыпеньне...

Зданьню раздаўленай, прыбітай сунулася па дарозе падвода з двума коньнікамі ззаду.

— Нех его д'яблі вэзмон,—трывожна-нездаволена шаптаў жандарскі вахмістар свайму колегу, мясцоваму шляхцюку, які ехаў з ім поплич,—тшэба цо най-прэндзэй довесьць до повяту холеру... Хцяло бы сен до дзяўчыны заехаць...

— Страляць і рэзаць тшэба, пане вахмішчу, гэтых кацапаў,—на ломанай польскай мове сабачкай выслужваўся шляхцюк перад варшавякаю...

— Вшыстка едно... Застшэлён... естэм пшэкананы...

— Но!.. Каб цябе, каб...—раптам крыкнуў падводчык, сьцябаючы зморанага каня.

— Чэго ты кшычыш?—здаўлена выкрыкнуў вахмістар.—Холера ты, пся крэў!..

— Страшна, паночки... каб ваўкі...

— Кулен в лэб, пся крэў, дастанеш!..

— Дык я-ж нічога... але ўсё-ж лепей, як крыкнеш: зьвер баіцца ды ўцякае...

— Хоць хлоп, але, пся крэў, мондры,—ганарова-звысоку ўсьміхнуўся вахмістар.

— Так, паночку... Заўсёды лепей быць напагатове... лепей...

— Дасканале мувіш, хлоп,—спахапіўся раптам вахмістар,—дасканале... Я пшыготуен і для твоей гловы еднэн кулькэн...

— Тра-ах!..

— Тра-ах!..

-- Тра-ра-ра-ах!..

Пры самай дарозе гримнула раптам з цемры лесу некалькі стрэлаў. Лес уздрыгнуў і глуха зазьвінеў.

Коні шарахнуліся. Вахмістар адрывіста ўскрыкнуў і шухнуў з сядла назем.

Конь шляхцюка шалёна рвануўся наперад. Дубовы яздак падзіцячаму завізджаў і аберуч схапіўся за грыву. Цераз некалькі момантаў яго ўжо ня чутно было... Туды-ж панёсься, іржучы, вахмістраў конь.

— Браткі, ратуйце!—пачуўся з воза ўзрушаны голас,—разьвяжэце хутчэй!..

— Ну, як?.. Гэта ты, Міхась?..

— А, браточки!.. Няўжо гэта вы?.. Кастусь!?

— Ціха... А ты, дзядзька, каня лепей трымай... памажэце яму, хлопцы, а я вось разьвяжу... хутчэй!..

Дзьве чорныя фігуры спрытна схапілі пад цуглі перапужанага каня і ўраз асадзілі яго на месцы.

— Браточкі, мае родненькія... што-ж вы зрабілі?..
Цяпер-жа я загінуў?! —заенчыў падводчык.

— Едзь дадому і на губу пачапі замок!.. Спытаюць—адказвай: «Ня ведаю хто»...—жорстка абарваў яго Кастусь.

— Добра, добра... Страляйце вы іх хоць па сто на дзень, дык я нічога не скажу, але-ж толькі з імі зьвязацца—бяды набрацца... кусьлівыя—гадаўё!..

— Паменш гавары!..

Падводчык змоўк і пачаў памагаць Кастусю развязаць Міхася.

— Бач, гады, як увязалі...

— Гатоў!—урэшце радасна сказаў Кастусь, перарэзаўшы нажом вяроўку.

— Ну, дзядзька, марш дадому і... каб ні слова, а то кепска будзе,—звярнуўся Міхась да падводчыка, вызваліўшы рукі.

— Дзякую, браточкі,—палахліва і радасна адказаў падводчык, хуценька завярнуў каня і зьнік у цемры.

— Ну, жыва, хлопцы... хадзем,—тарапліва-ціха прагаварыў Кастусь і скочыў цераз канаву ў лес.

— Пачакай,—спыніў яго Міхась,—трэба паглядзець, дзе мой «начальнік» улёгся.

— Ага, праўда... можа паперы...

Кастусь вярнуўся назад, крокаў пяць ступіў па дарозе ў адзін і другі бок і раптам замёр.

— Ціха,—ледзь чутна шапнуў ён таварышом,—чуеце?..

— Што?..

— Ціха...

Усе замерлі.

— Чш-ш-ш-ш-ш-с-с-ш...—жудасна шыпеў лес.

— Што??

— Нешта... хліпае...

— Ага... мусіць ён... мо' яшчэ живы...

— Дай... у цябе патроны ёсьць...

Гуртом падышлі да чорнай масы на зямлі. Усхліпнула запалка. Вахмістар ляжаў грудзьмі ў вялічэзнай лужыне крыві і сударажна скроб кіпцюрамі зямлю.

— Ай!—шарахнулася назад колькі хлапцоў.

— Чаго вы?.. Палі другую запалку...

Усліпнуў зноў аганёк.

— Трах!—коратка абарваўся стрэл.

Вахмістар апошні раз уздрыгнуў і роўненька выцягнуўся, як струна, ля самай канаўкі.

Кастусь і Міхась спрытна забралі ў забітага паперы, зброю і яго самога сьцягнулі ў бераг лесу.

— Цяпер пойдзем, хлопцы...

Пайшлі.

Усё зноў сьціхла. Толькі чорныя дрэвы, аб чымсьці захлёбваючыся, перашоптваліся, сьмяяліся ды дзесь далёка ў глухіх нетрах плакала-гугукала сава...

* * *

Трывожна спалі астраўлянцы... Стрэлы былі далёка чутны...

— Вось ды каб зараз-жа большавікі прышлі... вось добра было-б,—міжвольна думалася кожнаму.

Хвіліны расьцягваліся ўбясконцасьць цягучаю ніткаю. К сэрцу прыліпала млосьць.

Засінула, урэшце, у вокнах. Праз цьмяныя шыбы нясьмела задрыжэлі чырвоныя бляскі-агні...

Уздрыгнула раптам вуліца, застагнала, бы навалініца дзікая ўдарыла па стрэхах саламяных.

— Вшысткіх зьбераць тутай!

— Марш!

Запішчалі, завылі сабакі.

— Віншуен вас, панове большэвікі, з першым маем!—звярнуўся эскадронны да сабраных кабет і старых мужчын,—дзісь мамы першэго мая!.. Віншуен!.. Ха-ха-ха... Ну, цо?!

Вёска замерла.

— Кто забіл вахмішча?! Прошэ поведзець!..

— Ня ведаем, паночку... Хто-ж яго ведае?..

— А гдзе ваша млодзеж?! Хэ-хэ... Цала вёска тылькі з баб! Добжэ!..

— Ня ведаем, паночку...

— Не потшэбна!.. Досыць!..

Эскадронны грузна павярнуўся на абсацы, і моцна сьвіснуў верасклівы прарэзьлівы сьвісток.

— З месца ня рушыць сен!—звярнуўся ён зноў да сялян і дастаў з кабуры рэвольвэр.

Раптам у некалькіх мясцох вёскі ўсхліпнуў агонь, зашумеў, загуў...

Сялянства захвалялася. Некаторыя былі ірвануліся бегчы, але ім ураз-жа загарадзілі дарогу «жолнежы».

— Ні з месца!.. стшэляць бэндземы!..

— Паночкі!.. Дзеці ў нас!.. Паночкі!..

Снапамі кінуліся назем.

— Кто забіл вахмішча?!

— Паночкі! Дзеці гараць!?

— Добжэ!.. Кто забіл вахмішча?!

— Божачка!.. Ай, ратуйце!..

А полымя шугала з хаты на хату, растрасала стрэхі саламяныя, гуло залівалася ўтрапёным сьмехам, дзікім.

— Віншун з першым маем!—злосна кпіў авар'яцелы эскадроны.—Ні з месца!..

А сярод вуліцы ў гразі ляжалі памлелыя кабеты... Другія ірвалі на сабе вопраткі, валасы, лезьлі ў адчаі на плот, але іх зноў сьцягвалі і дзіка, як драпежную живёлу, сштурхоўвалі ў кучу...

А вёска кіпела, як вар у гаршку...

— Віншуен з першым мая!

ЗАРАБІЎ

Вэчарэла.

Ціха і навольна садзілася сонца за лесам. Апошнія залаціста-агнёвыя праменчыкі квола дыміліся ў абшарах зялёных палёў і лугоў.

Хвалявалася срэбна-блакітная рэчка. Яе хвалі перасыпаліся, зьвінелі, як гукі ціхай песьні, зьзялі дажджом залатых іскрачак.

У паветры мітульгою, пялёсткамі круцілася вечна вясёлае, вечна няўтомнае птаства, цыгікала, сьпявала. Вецер павяваў пахамі кветак, якія нядаўна расьцьвілі, гульліва ласкатаў кусты сіня-лілёвага бэзу і чаромхі.

Вёска Дубраўка выглядела прыгожай маладухай: новыя дамы яе, як у моры, танулі ў зелені садоў.

Вуліца была пустою. Толькі адзін Апанас Пілька, заможны дубраўскі гаспадар і былы вараціла вёскі, сядзеў на лавачцы каля сваёй хаты ды курыў самасейку ў нямецкай люльцы.

Хвіліна-ад-хвіліны ён сярдзіта сплёўваў у бок, нэрвова пакашліваў, а часам заядла пакручваў галавою і скрозь зубы кагосьці бязьлітасна лаяў.

— Няўжо-ж гэта так і будзе?—пытаўся ён сам у сябе.—Няўжо мне назаўсёды дарога перагароджана,

няўжо я ніколі не дабяруся да коопэратыву?... Не!.. усё-ж-такі дабяруся!..

Узрушаны ўзьняўся з месца. Рукі і ногі, як ад халаду, падрыгвалі. А жартаўнік цёплы ветрык, як малое дзіцё, бесклапотна забаўляўся ў яго напалову сівай барадзе: кудлачыў яе, сморгаў з пасмы, гладзіў, расчэсваў на паловы. Як прыпозьненыя ўвосень адзінокія парыжэлыя лісты на лазьняку, трапаліся ў яго каля вушэй космы даўно нячэсаных валасоў, што вылазілі з-пад шапкі.

Запаленымі ад старасьці вачыма Апанас Пілька аглядзеўся навакола. Раптам спыніўся на чымсьці ў далячыні, утаропіўся. Па хвіліне злосна засьмяяўся вачыма, ледзь чутно захікаў—ніто зубамі скрыгануў, ні-то заплакаў сухім, старэчым, бяссьільным плачам... У адлегласьці двух кілёметраў, ня больш, новасьпечаны «савецкі гаспадар» Міхалка Жур худым канём баранаваў свой надзел. Прыстаўшы за дзень конь ледзьве цягнуў за сабою ногі і часта супыняўся.

— Г-о-о-о!—злосна кпіў Апанас,—гэта не прамовы гаварыць на сходзе, не законы ўстанаўляць нам... Так, так... бі!.. Сам упражыся!.. Го-го!.. ускоч на камень ды прамову скажы, дык можа тады пацягне... го-го-го!.. ах!..

— Што там такое?—запытаўся ў Апанаса яго кум Зьміцер Дулька, які на гэты час вышаў на вуліцу крыху пабавіцца.

— Вунь, паглядзі, братка, як аратар наш працуе!

— Што-ж, прынамсі?.. а якім быў ты, прынамсі, год дваццаць таму назад?..

— Я?.. Дык ці так-жа я каля людзей абходзіўся, як ён цяпер? Хочаш жыць—каля людзей лагодненька абходзься, кожнаму скарыся!..

— Ну, цяпер, прынамсі сьвет такі настаў, што ня хоча... Але, як мне здаецца, Міхалка нікому нічога кепскага не зрабіў?..

— Браток ты мой!.. Мала-што не зрабіў, але-ж ён гатоў кожнага з нас у лыжцы вады ўтапіць!

— Ай, што ты?.. Ён, прынамсі, не...

— Ну, няхай сабе і не, але ты паглядзі, як яны, новыя, пнуцца зраўняцца з намі, пнуцца, як жаба на корч?! Га?..

— Ну, гэта, прынамсі, то ім ня ўдасца, бо хоць улада і дала ім зямлі, але-ж, нічога ня маючы, ня вельмі разбазырышыся!.. Хаця Міхалка—хлопец заўзяты!...

— Дармо, браток, сядзе і ён на якары...

Хвалін некалькі памаўчалі.

— А ці чуў ты, кумок, прынамсі, такую штуку?— з таемнасьцю ў голасе і нейкаю пудліваю павагаю да таго, што ён збіраўся сказаць Апанасу, прагаварыў Зьміцер. У вачох у яго заблішчэў аганёк радасьці, што ён раней ад кума даведаўся аб гэтым.

— А што?—жыва зацікавіўся Апанас.

— У коопэратыў прыехаў інструктар і кажуць, што заўтра перавыбары кіраўніцтва будуць.

— Ну!.. Няўжо праўда?!—у няпрытомнасьці ад радасьці і здзіўленьня крыкнуў Апанас і, аж рукамі схапіўся за каленкі ад паўнаты задаволеньня.

— Праўда!

— І ты сам, браток, чуў усё гэта і бачыў?

— І чуў і бачыў,—адказаў спакойна Зьміцер.

— Што ты кажаш, кум, ці ў сваім ты глузьдзе?—
ня верыў усё Апанас.

— Вось чалавек!—крыху нібы абразіўся Зьміцер,—
няўжо-ж, прынамсі, я табе маніць стану!?

— А браточак ты мой!.. Ай, я-яй!..

Абодва прыселі на лавачку.

Цераз некалькі хвілін Апанас аднак ізноў усхапіўся
на ногі.

— Ну, брат!—пачаў ён радасна-таемным голасам,—
цяпер Цімаха (загадчык крамы) пад'абуюць!?

— А што яму?.. Прынамсі... Кажуць, што кіраў-
ніцтва будзе за ўсё адказваць, калі што...

— Але ведаеш што, браток?.. Нам цяпер трэба не
празываць на перавыбарах!

— Чаму?

— Чалавек з цябе!.. Што хіба ты ня здолеў-бы так
кіраваць коопэратывам, як ён, або я?.. Нам трэба
ўсёю раднёю зорганізавацца!..

— Я, браток, то ня здолею; ты—другая справа, ты
сам умееш і расьпісацца, дзе трэба, ды ў цябе і хлоп-
цы баявейшыя—усе пісьменныя!

— Братка, але-ж нам, з такою вялікаю раднёю со-
рам паддавацца ды такую кароўку (коопэратыў)
чорту лысаму аддаваць у рукі, мы павінны ўсім сялом
кіраваць!

— Ну, вядома,—згадзіўся Зьміцер.

— Дык ты, браток-кум, пахадзі там!..

— Ну, добра, я скажу... Цяпер ужо ў коопэратыў
выберам, прынамсі, цябе...

— Ну-ну, браток... усім утлумач, бо мне самому...
бач, скажуць людзі, што ўжо... няхай лепей будзе...

— Але-ж толькі гарнец «першаку» рыхтуй!

— Абавязкова! Аб гэтым ня трэба і гаварыць!
Будзе!..

— Татка!—пазваў Апанаса большы яго сын Міко-
ла, які толькі-што вярнуўся з поля, дзе сеяў авёс.

— Чаго?—азваўся Апанас.

— Коням ёсьцека што даць?

— Там, пад паветкай... Ну, пачакай, зараз сам іду!..
А ты, кумок, ужо ідзі ды рыхтуй...

— Іду, іду,—адказаў Зьміцер і пашлындаў у
канец вёскі да свайго брата.

Апанас узышоў на двор, паглядзеў з-за шула, куды
пашоў Зьміцер, і накіраваўся да хлява, дзе Мікола
распрагаў пстныя, вычмераныя за дзень коні.

— Чуў ты гэта?—хваляючыся, як малое дзіця,
звярнуўся ён да сына.

— Што?

— Старое кіраўніцтва ў коопэратыве вось ужо да-
лоў, а заўтра новае выбіраюць!

— Ну?..

— Праўда!

— Цікава, што за справаздача будзе, як адлічвацца
будуць?

— Цікава, ды ня тое: цікава, да каго цяпер коопэ-
ратыў трапіць у рукі?.. Ось што!

— Каго выберуць—да таго і трапіць,—проста адказаў Мікола.

— Во-ао-во!.. Трэба толькі ведаць, як выбіраць трэба!.. Я думаю, каб як-небудзь да сябе прыгарнуць?!

— Яшчэ чаго не хапала...

— Дурніца!.. Ты ведаеш, што гэта такое коопэратыў?.. Гэта такая кароўка, што дае, дае малачко ды не перастае даваць!..

— Калі кіраваць і гандляваць, дык сумленна, а не—дык лепш і рук ня пэцкаць, а то толькі пляму на сябе пакладзеш на векі-вечныя.

— Ты баішся?.. Дык не твая справа, а мне, старому, на пачак махоркі трэба зарабіць!..

— Як сабе хочаце, але пасья... глядзецце...

— Ідзі ты ў балота!.. дурань!..

Мікола бацьку ўжо больш не прарэчыў, і гутарка іх перайшла на другое.

А ноч нячутнымі крокамі набліжалася да вёскі; ад рэчкі, цераз агароды, ціха сунуўся белы і мяккі, як пух, цягучы туман. Задрамалі, быццам дзеці ў калысцы, ціхія дубраўскія сады. У вясковую ноч увайшлі якаясьці бязьвіннасьць непасяжная і ўрачысты спакой.

* * *

Увечары, калі Апанас з сям'ёю сеў вячэраць, да яго прышоў Міхалка Жур.

— Пазыч, дзядзюхна, пудзікі са два аўса на насеньне,—прасіў Міхалка,—Я ўвосень аддам удвая! —

— Што ты, братачка! Каб я так жыў быў, каб я з сваёй хаты ня вышаў, калі ў мяне ёсьць хоць адно зерне,—закляўся і забажыўся Апанас,—яй-богу, вось, верыш богу, мышы няма чым удавіцца!..

— Ну, можа хоць пудзік ёсьць?

— А, братка! Што я табе пашкадаваў-бы? Ты-ж не галыш які-небудзь, а такі самы, як і я, гаспадар, што ты?.. Што я баяўся-б ці што?.. Няма!..

— Калі няма, дык і няма,—згадзіўся Міхалка.

— Ведаеш што, Міхалка,—па хвіліне маўчанья хітра пачаў Апанас,—зробі мяне заўтра хоць прыганятым у краме, а сам таксама прымайструйся, тады я ўжо для цябе пастараюся мо' як?

— Дзядзечка, дык гэта-ж ад мяне не залежыць, гэта—як людзі: калі выберуць вас, дык будзеце вы, а калі не—дык што-ж я тут дапамагу?..

— Ну, не гавары—ты, братка, добры аратар: што захочаш, тое і зробіш...

— Што вы?.. Ды наогул, за пуд аўса я стану сумленьне сваё прадаваць?

— Чалавек з цябе... Я пажартаваў!..

— Дык у вас, дзядзечка, аўса няма?

— Няма, братачка,—збедніўся Апанас.

— Шкада... Бывайце,—разьвітаўся Міхалка і пайшоў за дзьверы.

— Го, сябар!.. Аўса яму дай!.. а трасцу!..

— І ня сорам вам, татка?—успыліў Мікола.

— Якая табе справа? Ты—маўчы!.. Я ведаю, што раблю!..

— Ну, як ведаеце...

Назаўтра перавыбары коопэратыўнага кіраўніцтва так лоўка прайшлі, што нават зусім малапісьменны Зьміцер, які нават ад старасьці, ўжо ня мог поўнасьцю, усімі літарамі, падпісаць сваё прозьвішча і які сам сябе лічыў няпісьменным, і то трапіў у сябары кіраўніцтва.

Апанаса абралі загадчыкам крамы, што для яго і было самым галоўным.

Такім чынам, усюды былі свае. Праўда, ня зусім яно гладка вышла, усё-ж такі ворагі-суседзі «ўткнулі адну скулу ў бок», як сам Апанас адзначыў свайму куму Зьмітру пасля перавыбараў,—гэта—абралі ўрэвізійную камісію Міхалку Жура.

У той-жа дзень Апанас перавёз да сябе ўсе тавары, расклаў іх у асобнай клятушцы, адмыслова ў яго хаце дзеля гэтага адбітай, і пачаў «памаленьку гандляваць».

Справа пайшла, як па масьле. Непакоіла Апанаса толькі адна думка. Інструктар, ад'яжджаючы, сказаў, што дзякуючы запазычанасьці, коопэратыў мо' часам прыдзецца і зачыніць.

«Чаго добрага: не дадуць гады і пагандляваць у ахвоту. Трэба завіхацца»,—думаў часьцяком Апанас, і па-свойму «завіхаўся». Прыдзе па тавар якая-небудзь няпісьменная баба, ён і накіне ёй ад сябе па капеечцы на фунцік на той ці іншы тавар.

Хутка яго, аднак, падлавілі на гэтым і вылаялі, як трэба; заявіць на яго куды-небудзь ва ўстано-

ву якую ніхто не хацеў: усё-ж шкада ім было свайго чалавека.

Тыдні цераз тры пасья перавыбараў у краму зайшоў Міхалка Жур. Пабочнага ў крамцы якраз нікога ня было. Апанас зняў з паліцы пару галёш і падаў іх Міхалку.

— Гэта што?—здзівіўся Міхалка.

— На!—хвалюючыся, адказаў Апанас,—але будзь чалавекам... Я думаю, што мы з табою памірымся?..

— Ды я з вамі, дзядзька, і не сварыўся ніколі?.. Што вы?..

— Вазьмі, братка, хутчэй!—хваляваўся Апанас.

— Яны мне ня трэба, ды я ня маю чым за іх заплаціць?.. Нашто яны мне?—ня цяміў нічога Міхалка.

— Каму плаціць, нашто?.. Вазьмі і насі здароў, вось і ўсё... будзь толькі чалавекам...

— Ды што вы мне аддаеце грамадзкае дабро? Якое вы маеце права?!—раптам здагадаўся і ўспыліў Міхалка.

— Я залажу за цябе свае грошы,—вільнуў убок Апанас.

— Я ў вас гэтага не прашу!..

— Ну, як хочаш!—адказаў увесь чырвоны, як звараны рак, Апанас і «непраданыя» галёшы ізноў паставіў на паліцу, дзе яны і раней стаялі.

Міхалка купіў сабе патрэбных рэчаў і сабраўся ісьці.

— Дык вазьмі, Міхалка, і галёшы,—ізноў зьявіўся да яго Апанас.

— Не, не хачу!..

— Ну, як сабе хочаш, але нідзе браток, нічога не гавары, маўчы.

— Што гаварыць... Самі яны вінаваты!.. Глядзеце, дядзька, каб у парадку ўсё было, а то мы яшчэ на мінулым тыдні зьбіраліся прыйсьці ды праверыць тут крыху.

— Як? Правяраць думаеце?.. і гэтак хутка?— зьдзіўлена спытаўся Апанас і зьбялеў, як палатно.— Я не чакаў, свае-ж людзі такі?!

Забраўшы купленыя рэчы, Міхалка моўчкі пайшоў. Апанас-жа зьбянтэжана падрэпаў пальцамі патыліцу, уставіў у столь вочы і пачаў штосьці вылічаць...

— Апанас. Апанас!—паклікала яго раптам жонка з хаты.

— Чаго ты?!—груба адгукнуўся Апанас і нахмурыў бровы.

— Ці чуў ты?

Ня спыняючы сваіх вылічэньняў, Апанас скоса зірнуў на жонку і адварнуўся да яе сьпіною.

— Адмоўся ты ад гэтае крамкі!—залемантавала жонка,—ты паслухай, што гавораць на цябе людзі?!

— Хто, што гаворыць?—ужо мякка спытаўся Апанас.

— Вой-вой!.. Кажусь, што ты жыта тут прымаў па шэсьцьдзсят капеек, а на пункце па семдзсят браў, ды што цану сам сабою на ўсе тавары надбаўляеш... вой-бой! Няхай іх паляруш!

— Дурная ты баба!.. Яны няхай брэшуць, а ўзяць мяне голымі рукамі—ня возьмуць,—адказаў жонцы Апанас, і абое супакоіліся.

Роўна цераз месяц пасля перавыбараў, нечакана ні для каго, прыехаў у Дубраўку той самы інструктар, які раней прыяжджаў, і абвясціў, што дубраўскі коопэратыў зачыняецца і што ў Дубраўцы будзе толькі аддзяленьне бліжэйшага суседняга коопэратыву. Апрача таго, інструктар ураз забараніў прадаваць Апанасу тавары і, забраўшы ад яго ўсе належныя паперы, пайшоў з імі да былога загадчыка крамы Цімаха, да якога ён заехаў цяпер па ранейшай знаёмасьці з ім.

Сабралася рэвізійная камісія і пачала правяраць справы коопэратыву. Па запісах усё аказалася ў спраўнасьці; толькі Цімох заявіў ад сябе, што ў паперы мабыць ня ўведзена курсавая розьніца, якая атрымовалася пры перапрадажы пункту жыта і іншага збожжа, якое тут куплялася таней, чым аддавалася на пункце.

Да Цімаха далучылася яшчэ некалькі дубраўцаў.

Зрабілі падлік курсавой розьніцы. У сярэднім яна раўнялася дзевяносту рублёў.

На наступны дзень склікалі агульны сход пайнікаў.

На сходзе інструктар абвінаваціў кіраўніцтва ў укрыцьці дзевяноста рублёў курсавой розьніцы.

Сябры кіраўніцтва паднялі крык.

— Што-ж мы вінаваты?—крычалі яны.—Мы нават ні аднаго разу і ў коопэратыве ня былі: усім кіраваў толькі Апанас.

— Калі так, дык я на сябе ўсё бяру!—крыкнуў Апанас.

Сход захваляваўся:

— Гэта дэве каровы з хлява выводзіць... а чаму Цімох як быў, чаму Цімаха не накрываў!? А гэта чалавек толькі адзін месяц пабыў, і так яго накрывілі!..—крычалі адны.

—...Бо інструктар разам з Цімахам гарэлку піў!—крычалі другія.

— Таварышы!—крыкнуў інструктар—гэта ваша справа: хочаце прабачыць яму—прабачце, а ня хочаце—спаганеце! Я хачу толькі паставіць на ўвагу яму і ўсім, хто глядзіць на коопэратыў, як на сваю ўласную крамку, што абкрадваць коопэратыў таксама ня можна, як і клець у суседа?..

Сход пачаў супакойвацца. Інструктар яшчэ гаварыў некалькі хвілін.

— Таварышы!—так закончыў ён сваю прамову,—я з свайго боку ўсё-ж-такі прапаную пашукаць з Апанаса Пількі дзевяноста рублёў, бо ён іх украў не дзеля беднасьці; ён чалавек заможны... Я прапаную з яго пашукаць гэтыя грошы і сходу наперад быць асьцярожным на ўсялякіх выбарах.

Інструктараву прапанову зараз-жа паставілі на галасаваньне.

— Хто за прапанову?..—з патугаю ў голасе спытаў старшыня сходу.

Па натоўпе пракаціўся стрыманы, але напружана-злавесны гул, нібы дубы векавечныя прад бураю верхавінамі перашапнуліся ды замерлі ў жудасным

чаканьні. З пачырванелых сялянскіх твараў буйнымі кроплямі закапаў пот. Ціха і няспешна, але па-сялянству-ўпорчыва ўсе, як адна, як лес, узьняліся закарузля, запрацаваныя рукі.

Як толькі старшыня падлічыў галасы і абвясціў вынікі, Апанасава жонка закрыла рукамі твар і так загаласіла, што аж сход увесь здрыгануўся.

— Гэта няправільна! Гэта—зьдзекі!—падняліся ў грамадзе галасы, і ўвесь сход зноў занепакоіўся, загуў, залаташыўся, нібы бяду над сабою якуюсь пачуўшы.

— Адразу дзьве каровы з хлява вывелі!—зноў пачуліся ззаду галасы абурэньня.—Апанас усяго толькі адзін месяц прабываў, а ён яго адразу і накрыў!.. а чаму-ж Цімаха за два гады ні разу так не зарэзаў?!

— Бо інспэктар разам з Цімахам гарэлку піў!—тлумачылі крыкам другія.

— А што ў нас за шышка інструктар?! Далаў яго!..

Інструктар, залажыўшы ў кішэню руку і, прыпёршыся плячыма да сьценкі, спакойна і горда, звысоку глядзеў на ўсхваляваную грамаду.

Так прайшло некалькі хвілін.

— Заклікаю да парадку!—крыкнуў старшыня сходу.

Шум і лямант раптам сьціхлі. Дзе-ні-дзе толькі чуліся яшчэ адзіночныя выкрыкі, ды голасна плакала Апанасіха.

Праца сходу пацягнулася далей.

Апанас увесь час сядзеў з такім выглядам, нібы яму ўзваліў хтось стопудовы цяжар на плечы. Увесь твар яго сплыў потам, стаў мокрым, як увосень ад малацьбы, але ён гэтага не прыкмячаў і нават ні разу ня выцерся.

Мікола (Апанасаў сын) таксама, здавалася, аслупянеў, ператварыўся ў камень.

Не пасьпеў скончыцца сход; як Апанасаў і сьлед прастыў.

— Ну і сходка-ж сёньня!—хтосьці прагаварыў у грамадзе, выходзячы пасья сходу на вуліцу.—Вось навучылі!..

— Так і трэба злодзею!.. Яшчэ мала гэтага: ён не дзевяноста рублёў украў... гэта толькі курсавой розьніцы дзевяноста, а надбаўкі, што на тавары надбаўляў ён?!

— Хлопцы!—кпіва крыкнуў адзін з старых, на ўсю ваколіцу вядомы жартаўнік,—будзе, досыць і гэтага!.. Грошай у Апанаса цяпер няма: цукеркі-ж і галёшы яму ня так прыходзіліся, а спадніцы жончыны ды хусткі?.. а?.. досыць!..

— А каб ты, Міхалечка, так сваіх дзетак павыцягваў, як ты ў мяне дзьве кароўкі з хлява выцягнуў!..—усё галасіла-енчыла Апанасіха.—Вой-вой!..

— Кінь ты, бабка, плакаць!.. Што ты мужыка ў салдаты аддала?..—жартавалі некаторыя мужчыны.

— Якая табе справа?!—агрызалася Апанасіха.—Хай табе скула на язык сядзе!..

— Дай, дай яму, цётачка!—лезьлі дражніцца і маладыя хлапцы,—каб гэта на мяне, яў-богу даўбы!.. Чаго ён стары лезе?!

— Налпа гэта амэрыканская!—лаяла Апанасіха старога жартаўніка,—аброс барадою, як тая...

— Га-га-га!..—зарагатала ўся грамада.

— Дзядзька і ты ёй даруеш... каб баба ды так аблаяла?.. Ты-ж дванаццаць год у салдатах праслужыў?.. А-я-яй!..—падбухторвалі хлопцы ўжо і старога.

— Цяпер іх права... Нічога ня зробіш...

Апанас-жа гэтым часам сядзеў дома.

— Што я нарабіў?..—пытаўся ён сам у сябе, грызучы ногці і тузаючы сябе за калматыя сысулькі валасоў.—Што я нарабіў?! Як мне цяпер на вуліцу выткнуцца, што на мяне цяпер людзі скажуць?.. а дзеці мае?.. За што-ж на іх я чорную пляму паклаў?.. божачка, і нашто мне ўсё гэта трэба было?.. І завошта скараў ты мяне, божа?!

Апанас падышоў да стала і недарэчна ўставіўся вачыма ў куток на сівенькага, забруджанага мухамі, сярдзітага «бога».

— Ты маўчыш?.. Га?..—пытаўся ў «бога» Апанас.—Што-ж ты нарабіў?.. Завошта-ж я маліўся табе пяцьдзесят год?!

Але «бог» маўчаў, як быццам ён нічога і ня ведаў пра Апанасавы справы.

-- Ты маўчыш?!

Бразнулі дзьверы і ў хату ўвайшоў Мікола з маткаю. Апанас порстка прысеў на лаву і затросься, як асінавы ліст.

— Ну, што, татка, зарабілі?—едка спытаўся ў бацькі Мікола.

— Зарабіў, сыночак, зарабіў,—зніштожаным гола-сам адказаў Апанас—дзевя-но-ста рублёў зарабіў дый яшчэ за адзін месяц!

— А ці-ж я вам не казаў, што гэта будзе? Эх!.. Што гэта вам: грамадзкае—сваё!.. Я такі казаў, спадзяваўся!..

— Дык што-ж я ведаў?.. Я думаў, што гэта так, як і даўней, ажно гады... людзі зарэзалі!..

— Прычым тут людзі? Трэба быць самому чалавекам!

— Сьціхні, Мікола, не назалай, а то я застрэлюся ці зарэжуся зараз!..

— Ну, дык вось-жа... Позна ўжо!..

Як і раней, пацягнуліся ўсьцяж прыгожыя і цёплыя веснавыя падвячоркі і вечары.

Вуліца шумела галасамі моладзі, гутаркамі дарослых і старых. Весела праходзіў час.

Сумна было толькі Апанасу Пільку. Ён баяўся нават і нос выткнуць на вуліцу. Яго «вялікі заробак» стаў улюбёнай тэмай для ўсіх дубраўцаў.

Толькі месяцы цераз тры Апанас крыху абсвойчыўся, абтукаўся ды пачаў зрэдку, калі-ні-калі, выходзіць на вуліцу, бываць у суседзяў, але «заробак» у дзевяноста рублёў ніколі ня сходзіў у яго з памяці ды лёг на яго сумленьне якімсьці балючым непазбытым цяжарам.

ПІЛЬНІКІ

I

Бывае сьвята і ў бядняцкай хаце. Невялічкае. Рэдка. Звычайна ў нядзелю дый то калі што-колечы ёсьць: гарнец мукі, крыху бульбы, скварка сала, Цягнецца да людзей тады і бяднота.

Вось і Тарасіха—Макрына—сabraўшыся з тым-сім і прагнаўшы чуць сьвет кароўку ў поле, узялася сённяя за бліны. Замяшала цеста ў дзежцы, запаліла ў печы, пасынка Васіля паслала па ваду, а сама пачала ўвіхацца каля гаршкоў ды скаварод...

Хутка паляцелі на табурэт адзін па адным крамяныя бліны.

Пад дзяругаю заварушыліся дзеці...

Тымчасам, сонца радаснае дыямэнтавым дажджом рассыпалася па чорным глянцы падлогі. На супроцьлеглай сьценцы зьвісла мітусьлівымі згусткамі барвянага золата.

На дварэ ля вакна маладзенькімі лісьцікамі ўсьміхалася бярозка. На іх яшчэ зіхацела, цьвіла ранішняя раса. Высока ў небе віліся, пялі птушкі...

На крыльлях ветраных кудысь плыла прыгожая
вясна...

Калі Васіль прынёс у хату ваду ды паставіў яе
на мокрую лавачку ля парогу, малыя, сварачыся ды
б'ючыся, навывперадкі кінуліся мыцца.

Васіль-жа на-хаду зірнуў у печ ды нерашуча спы-
ніўся ля табурэта, дзе ляжалі сьвежыя бліны.

— Дайце, мамачка, адзін бульбянік!—звярнуўся
ён, нарэшце, да мачыхі, працягваючы руку па цьмя-
на-сіні блін.

— Прысьпееш!—спалохана гукнула таўстая курно-
сая Макрына, і блін, якому пагражала небясьпека быць
зьедзеным у якія-небудзь два моманты, ізноў апы-
нуўся ў кучы.—Не маленькі... папрывыкалі, як са-
бакі..

— Толькі адзін бліночак дайце,—прасіў Васіль,—
чарвячка замарыць!

— Сядзь, а то чапялы ў зубы дам!—ужо сярдзіта
пагразілася Макрына.

— Ну, я вось гэты, прыпалены вазьму!..

Схапіў з табурэта блін і спрытна адступіўся на
хату.

Макрына, як жаўнер, ткнула наперад чапялою, але
да Васіля не дастала. На твары адбіліся самая най-
балючая крыўда і злосьць. На момант здрыгануліся
ды пабялелі губы.

— Божачкі мае, што-ж гэта за ліха такое?..
А што-ж сьнедаць будзем?!

— Ну, на, еж сама, з сваімі сынамі,—пакрыўдзіўся Васіль, і астача бліна птушкай паляцела назад на табурэт,—аднаго бліна шкада... Пачакай!..

— Маўчы, зладзюга, а не, дык галаву на трэскі пашчапаю!—ускіпела Макрына.

— Памалу, — высьмешліва падражніўся Васіль, — кароткія рукі.

Макрына, што было моцы, плюнула ў бок да пасынка, узрушаная адварнулася да печы ды нэрвова ізноў пачала ўвіхацца са скавародамі.

Васіль моўчкі прысеў ля сьпісяжанага нажом стала ды маркотна, суцішліва замысьліўся, быццам зьнік дзесьці.

— Праваліцца-б такому жыцьцю,—нібы казалі і апаўшы голаў на рукі, і ў непарадку параскіданья, сьветлыя, завітыя ў парыжэлыя колцы валасы,—сабачы лёс...

Нарэшце, зварыхнуўся ды ціха ўздыхнуў. Вялікія сінія, з мяккім блакітным полыскам вочы бяспомачна паглядзелі кудысьці ў далячынь ды заслаліся смутнай пялёнкай. Але гэты выраз толькі хліпнуў, мільгатнуўся, бы далёкі агонь у тумане, ды сыцёрся бясьсьледна, зьнік, быццам яго тут ніколі і ня было. Панура нахмурыўся твар. Губы зрасьліся. Яловаю галінкаю зламаліся бровы ды ўпалі на нос. Вочы сталі пранікліва-сухімі, сур'ёзнымі.

— Дакуль мне цярпець,—буйнаю расою пала балючая крыўда на сэрца,—вырадак я ці нявольнік які? Павінен ірваць свае жылы ад працы, галадаваць ды мачыхіных віславухіх сыноў гадаваць?..

Бацька п'е. Мачыха—як з хаты ня гоніць. Выйсьці на вуліцу няма ў чым. Гэта-ж за царом і то нікому гэтак дрэнна ня жылося!..

І чым больш думаў Васіль, тым больш жаль агортаў яго, тым нястрывалей здавалася крыўда, што гэтак самачынна і безадказна тварылася над ім яго бацькамі.

Заварушылася ў памяці далёкае мінулае. Як жывая, устае прад вачыма родная маці. Ласкавая і ціхая. Добрая. Памятае Васіль, як яна птушкай падстрэленай білася над ім, калі ён хворым бываў, гайдала на руках, плакала цішком над яго пасьцелькай уначы... Часта ўдваіх бараніліся ад п'янага разьюшанага бацькі. Уцякалі на печ. Бацька кідаў у іх венікам, міскаю, падушкаю.

Васіль з маткаю захіналіся ад удараў, плакалі. Бараніць іх ня было каму... Часта думаў Васіль: «Як вырасту—гэтак будзе плакаць і бацька ад мяне, як я цяпер з мамкаю плачу ад яго...»

Пасьля аддалі Васіля ў парабкі да шляхціца. Васілю тады было толькі шэсьць гадкоў. Спачатку цяжка было, горш як у пекле, пра якое яму matka ня раз апавядала, пасля прывык ды цярпліва пацягнуў лямку парабчанскага жыцця на сваіх яшчэ нядошлых, сухенькіх дзіцячых плячох...

Праз тыдзень, як пашоў Васіль уяршыню службыць, прыбегла маці адведаць яго. Балесна ўглядалася. Гладзіла па галоўцы. Засьмяглымі вуснамі трывожна распытвала. У вачох нязьведана-палкая любасьць і пакута за яго, Васілька...

Калі пашла маці, Васіль доўга пазіраў ёй усьлед. Яна ішла ўтупіўшы голаў. Рукою лавіла ражок хусты і, здавалася, прыціскала яго да твару. Адышоўшыся далёка, за ўзгорачак, раптам спынілася ды паглядзела назад. Стаяла нярухома, доўга. Нарэшце, ціха і ледзь прыкметна, лёгка, як у паветры, пашла. Васілю было сумна. Хацелася дагнаць яе, ашчаперыць рукамі за шыю і застацца з ёю разам, назаўсёды...

Пад восень, у «спасаўку», нечакана ў будні дзень бацька да Васіля прышоў. Быў ён пануры і змучаны. Хвілінамі дрыжэлі рукі і хвалямі ўсхліпваў, біўся твар. Вочы мутныя, чырвоныя. Голас прыбіты, асіплы. Пагутарыўшы з гаспадарамі, звярнуўся да Васіля:

— Пойдзем дадому, сыноч,—сказаў ён ды цяжка, з перабоямі, уздыхнуў,—паглядзіш... папрашчаешся хоць...

— З кім?

— З маткаю,—адказаў бацька ды адварнуўся ў бок.

— Чаму? А дзе мама?

Бацька нічога не адказаў.

Пашлі.

Шчодрую рукою расьсявала сонца сьвятло і цяпло. Палі і сенажаці зіхатлівай сеткай скрыжавала бліскучае павучыньне. У паветры яно вілося даўгімі белымі шнуркамі, цянюсенькімі шаўковымі ніткамі. Пахла прэлью прыгожага прадасеньняга ўвяданьня. У гэтай прыгожасьці чуўся нязьведаны боль і ў болі—якаясьці смутна-дрымотная прыгожасьць.

Ішоў Васіль. У галоўцы думкі раіліся аб матцы, аб
якойсьці невядомай зьмене, што адбылася ў сям'і, ад-
былася з бацькам, адбудзецца і з ім... Думаў. А калі
забываўся, яму здавалася, што і ў ім самым ёсьць
штосьці залатое і лёгкае, сьветла-радаснае і прыгожа-
смутнае, як і гэта неба сіняе, і сонейка ласкавае, як
бліскучае тонка-зіхатлівае павучыньне.

Калі прышоў з бацькам дадому, там, на засланай
белым лаўцы, ляжала яго матка. Нярухомая і ціхая,
як ніколі... Плакаў Васіль...

Прашлі гады, быццам вецер праімчаўся. Забыўся
боль, радасьці і смутак, пацямнелі ды стушаваліся
вобразы любяя, дарагія. Аблічча маткі відаць, як
праз туман. Нявыразна. Засталося толькі ў сэрцы
штось пяшчотнае і ціхае, нібы водгульле сьціплае,
нібы раньня песня вясны.

Чорнай зграяй варон праляцелі гады цяганіны па
шляхтах. Была вайна. Страшэнная. Трывожная.
Пасьля рэволюцыя. Пошчакам салаўіным чуткі аб
волі пасыпаліся. Да Васіля-ж гэта сьветлая воля ў
шляхоцкія закануркі ня прыходзіла. А шляхта азьвя-
рэла. Васілю стала цяжка да немагчымасьці. Тады
ён кінуў шляхту ды прышоў дадому да бацькі.

Лаяўся бацька. Пасьля ўзваліў на Васіля ўсю ра-
боту, якая была там на маленькай гаспадарцы, ды
махнуў рукою на ўсё. Не захацеў у шляхтаў, дык гут
працуй. Заняўся самагоннымі справамі: гэта—бацька.
За два гады ледзь адну кашулю купіў Васілю.
Сінюю. Ды толькі. Галіфэ Васіль пашыў саматканае.
Кпяць вясковыя хлопцы:

— У сыноў тваёй мачыхі ўсё ёсьць, а ты, дурны, служыў-служыў па шляхтах, а цяпер і да дзяўчат нават няма ў чым выйсьці...

Горна Васілю. Ня стрываць. Маўчыць, але грудзі злосьцю заліваюцца, як лажбінкі вадою ў дождж.

Часта Васіль думаў аб усім гэтым. І цяпер думае:

— Значыцца, і мой бацька, як шляхціц любы, толькі вызыску шукае ад мяне! Няўжо гэта праўда?.. Так. Я для сям'і—парабак. А што мне за гэта?

— Нічога!..

— Крывапіўцы—шэпча сам пра сябе Васіль.

— Што ты кажаш?—пытае мачыха Макрына, зачуўшы раптам Васілёвы шэпты.

— Ага,—дражніцца Васіль.

— Што??

— Але, мамка, але.

Макрына разьюшылася.

— Няхай ты акалей, няхай...—кляне яна пасынка.

— Го-го-го...—зьдзекліва рагоча Васіль.

Раптам лягнула клямка ў дзьвярох. На парозе тонкі і войстры, бы шыла, Васілёў бацька Тарас.

— Што гэта—узваліўся ён на сына,—ізноў ты, дзімакрат!..

Пакрыўджаная захліпала Макрына ў парозе.

— А няхай ён выпруцянее, дасьць божухна... Колькі живу—столькі мучуся.

Васіль бліснуў зялёнымі аганькамі ў вачох, ваража ўсьміхнуўся.

— Кавалачка бульбяніка шкадуе ды яшчэ вось чэпіцца да мяне чагось!..

— Змоўкні!—узьерапеніўся раптам Тарас.—Я цябе сукінага сына, у Архангельск сашлю, калі ты хочаш... Ты ведаеш, што гэта такое ёсьць?! Ці памаліўся ты богу сёньня, шыбельнік ты?! Памаліўся?! Га?!

Васіль ня стрымаў ды засьмяяўся. Якісьці няпрошаны, невядомы сьмех напаў. Пасьля стрымаўся, сказаў:

— Каб было за што, дык памаліўся-б.

— Адзівот ты, сукін сын,—пачаў ізноў лаяцца Тарас,—паскуднік, душапрадаўца.

— Каб яшчэ дзяка паклікаць, дык можна было-б і абедню адправіць,—пажартаваў Васіль.

— Ты кінеш выскаляцца ці не?—абурывся Тарас,—хочаш дык зараз-жа качаргу на плячох паламлю!?

Васіль здзіўлены і вінаваты пацягнуўся плячыма ды пачаў асьцярожна апраўдвацца:

— Дык я-ж нічога!..

— Ты мне скажы,—раптам сур'ёзна запытаў у сына Тарас,—ты мне па чыстаце скажы: доўга ты мяне будзеш мучыць ці не?.. Чужыя людзі-то на пасёлкі бяруцца, то так дзе-небудзь сабе толк знаходзяць, ну, а чаго ты чакаеш?..

— Дайце мне пасёлак, дык я перасялюся ад вас, пакіну...

— Чаму-ж ты сам ня возьмеш?

— Калі пасёлкі давалі, дык я яшчэ малы быў, а дзе-ж цяпер узяць?..

— Васемнанццаць год хлапцу, «а дзе цяпер узяць»... Ці-ж мне, старому чалавеку, па рыках ця-

гацца?.. Пашоў-бы, папрасіў—дык і далі-б... І то, калі нават і будуць тут даваць—не бяры, а зьездзь у другую губэрню дзе-небудзь ды вазьмі, каб на цябе тут ніхто ніякай крыўды ня меў...

— На чорта гэтакі пасёлак, у другой губэрні!

— А найлепей пайшоў-бы да наняўся-б дзе ў шляхціца ў якога?

Васіль абурьўся.

— Якраз, пабягу зараз-жа ды наймуся, а ўвосень вам плату прынясу.

Тарас недаўменна зальпаў вачыма. Узрушаны разьвёў рукі.

— Дык дакуль-жа ты будзеш назаляць мне? Дакуль будзеш у хаце сядзець?..

— Пасяджу ды пайду,—сярдзіта і зьняважліва адгрызнуўся Васіль,—хлеба-ж можа я варт?

— Зладзюга ты, зладзюга, шэльма!..

— Фю-фю-фю!—грэбліва засьвістаў Васіль.

— Та-та-та...—затарабаніў хтось раптам у шыбу.

— Васіль дома?—пачуўся ўсьлед сіплы з яўрэйскім вымаўленьнем голас.

— А, пане Моська,—дугою сагнуўся Тарас, усхапіўшыся з лавы, дзе сядзеў,—дома... Проша-ж да хаты...

— Няма часу... Хай выйдзе Васіль на хвілінку.

— Ідзі... хуценька!—заварушыўся, ня ведаючы што рабіць, Тарас.

Васіль, не сьпяшаючыся, надзеў запыленую чорную з зялёнымі кантамі шапку і вялікімі няроўнымі крокамі пашалыгаў за дзьверы.

Назаўтра чуць сьвет Васіль ужо быў на нагах.

Напрануў, як у сьвята, сінюю паркалёвую кашулю, вузенькія шарачковыя галіфэ ды палез пад ложак па боты.

— Няма для каго пакідаць. Што вазьму—будзе маё,—думаў Васіль, цягнучы за вушкі бот на нагу ды скачучы па хаце.

— Ці ты ўжо думаеш на саўсім пайсьці?—ня вытрымаў ды запытаў з-пад коўдры Тарас.

Васіль на момант спыніўся, зірнуў з-пад ілба ў бок бацькі і, нічога не адказаўшы, пачаў ізноў тупаць нагою па падлозе.

— Хоць-бы кашулю меншым хлапцом кінуў,—праз хвіліну ізноў заўважыў Тарас.

— А я голы пайду?!—адгрызнуўся Васіль.

— Ты сабе можаш зарабіць на кашулю... Ды нашошта, на працу ідучы, напранацца гэтак?..

— Якраз ён і пакіне!—умяшалася ў гутарку Макрына,—ён рады, што яму вось шчасьце ў рукі папалася, а вы ўсе—чорт вас бяры!..

— Табе-б, матачка, такога шчасьця, каб хоць на гадох бог паслаў...

Макрына схамянулася ў пасьцелі, нібы ў вадзе, за супярэчыла.

— А хіба-ж гэта ня шчасьце? Такі чалавек як Моська—ён можа і ў людзі вывесці.

— Дурны ты, Васіль,—растаропна, з відам чалавека бывалага і разумнага, пачаў настаўляць сына Тарас.

— Калі ты будзеш чалавекам, дык ён цябе можа нават у прахсаюз запісаць... а тады ўжо—ты чалавек.

— Абяцаў, але ў профсаюз запісацца я здолею і без яго... Пакуль-што пастаю ля цыркуляркі і за трыццаць рублёў у месяц, а пасья—пабачым...

Нарэшце, абуўшыся, Васіль прыпыніўся ля лавы, выціраючы рукавом кашулі ўпацелы твар.

— Скажы ты мне такую рэч,—запытаў Тарас у сына, дастаючы з-пад падушкі кісет ды робячы па-пяросу,—чаму гэта Апанас кінуў работу ў Моські?

— Ого!.. Такі сьпец!.. Стары рабочы... Профсаюзьнік... восемдзсят рублёў, кажуць, запрасіў. Моська ня даў, дык ён узяў кінуў ды нейдзе ў горад на казённы завод паехаў.

— А ты, чалавеча, на вялікія грошы не ганіся,—ізноў пачаў навучаць Тарас,—перш навучыся, каб ты сапраўдным майстрам стаў, а тады ўжо і патрабаваць будзеш... Гаспадарка, бач, у нас ярунда. Прагоніць Моська з заводу—ізноў прыцягнешся дадому.

— Не прагоніць,—упэўнена супакоіў бацьку Васіль,—не такі я ўжо дурны...

Памыўшыся, Васіль дастаў з-пад абруса хлеб і, запіваючы яго вадою, пачаў закусваць.

— Ты-б, маці, яму якога-небудзь малака ўліла!—звярнуўся Тарас да жонкі.

— Учора паставіла гладышок, але ён яшчэ, мусіць, не састоіўся!

Хвіліны праз тры ад акрайца хлеба фунты ў два засталіся толькі драбнюсенькія крошачкі ды кавалачкі ад дубовых лістоў.

Напрануўшы старую жакетку і грабянуўшы пальцамі па страсе парыжэлых віхрастых валасоў, Васіль, прыкметна хвалюючыся, падаўся да дзвярэй.

— Вазьмі на полудзень што-небудзь! — спачуваючы параіў бацька.

— Прыду дадому,—адказаў Васіль ужо за дзвярыма.

На дахі будынкаў, паплёт старых стрэх, платы і высокія дрэвы сонца пырснула кармазынам трапятліва-цудоўных праменьняў.

Неба ўсьміхалася, нібы вусны дзявочыя.

З палёў пацягвала сьвежым ласкавым халадком. Тым халадком, ад якога крамяніцца цела, вольна пачынаюць дыхаць грудзі ды залівацца радасьцю і слодыччу жыцьця.

У зялёную сьцяну лесу прыгожым роўным паясом упёрлася чыстая жоўтая дарога. У канцы яе, пры лесе, уткнулася ў выш чорную шапкаю коміна пільня Моські Лейкінда.

І калі Васіль вышаў на дарогу ды прад яго вачыма вырасла чорная аграмадзіна, што дзень-пры-дні скрыгоча-енчыць войстрымі піламі, дзесьці ў нутрох нібы сполах шавяльнуўся.

— Што будзе там, на пільні?.. Цяпер прашчай і плуг, і барана, і конь!..

І раптам стала Васілю шкада ўсяго, што пакінуў. Ня ўсё-ж і кепскім было...

Думае Васіль, а ў ваччу ўва ўсю веліч паўстае худы гняды конь. Ціхі. Паслухмяны. Такі-ж гаротнік, як і ён, Васіль. Прыпамінаецца Васілю, як ён аднойчы

баранаваў. У Гнядога паўставалі былі на мордзе таўстыя жылы. А паўз іх ценькімі струменчыкамі коцяцца кропелькі поту. Пахвіны і персьні ў пене. Гняды ледзь ногі зменьвае. А ў Васіля аж да сьпіны падцягнула живот. Млосна. Агарнуў быў незразумелы і балючы жаль. Білася навалаю абурэньне ў грудзёх. Хацелася крычаць і біцца і за сябе, і за каня, і за ўсіх тых, каму цяжка жыць і дыхаць на сьвеце. Хацелася протэставаць і біцца, біцца і протэставаць, шукаць даходзіць праўды, што знікла, захавалася... Шкода Васілю каня, як роднага брата.

— Але што там?—раптам зьмяніліся думкі,—што конь?.. Я—чалавек, а што са мною чынілася! Трэба наўчыцца бараніць сябе. Я—малады і сілы ў мяне хопіць...

У вачох—вобраз любы. Сьветлы і радасны, як май, як маладое вясновае сонца. І палкасьцю ён абвявае, і нязьведанай ласкавай шчырасьцю. З яе вачэй заўжды іскрысты сьмех асыпаецца, якраз вось так, як белыя з чаромхі пялёсткі.

— Нічога... Цяпер буду разам з ёю, з Анэтай...

Ашэрая пільня, тымчасам, важна задыміла ў небе аграмадную чорную цыгару. Пярэста-сінія клубкі дыму лёгка ўзьняліся над лесам ды завіліся ў паветры крылатымі чорнымі птахамі.

Паглядзеў Васіль на пільню і ізноў яго нібы сполах ахапіў.

— А што будзе, калі Апанас ня знойдзе працы ды вернецца назад? Мне па шапцы дадуць. Будзе сорам. Як паглядзіць Апанас, што я за трыццаць

рублёў на працу пашоў?.. Але ня можа быць, каб ён вярнуўся. Абяцаўся-ж нават і мне дапамагчы... А што іншыя рабочыя падумаюць, як я на працу стану? Качагар Міхалка—свой хлопец. Цыркулярнік Мікола таксама, здаецца, дармо...

Войстрымі пікамі поруць думкі нутро. І ня прыкмеціў Васіль, калі апынуўся супроць чыстай, яшчэ зусім новай, хаты Моські Лейкінда, якая стаяла ля дарогі пры пільні. Спыніўся. Памкнуўся зайсьці, але чамусьці не адважыўся. І ня раз тут быў, і Моська добра знаёмы, а вось цяпер зайсьці да хаты неяк не хапала рашучасьці.

У той час калі Васіль яшчэ ня ведаў, што рабіць—ці заходзіць у хату, ці прысесьці ля варот на латачку ды пачакаць, покуль ня выйдзе хто адкуль.—ад пільні, раптам, пачуўся моцны напружаны крык. Па ім Васіль спазнаў Хаіма, сына гаспадара пільні.

— Паўдня на дварэ!—камусьці крычаў Хаім,— а іх—ні чалавека!

Хвіліны цераз дзьве Хаім выскачыў з качагаркі. Усьлед за ім пасьпешна вышаў нізенькі, у зрэбнай кашулі, качагар Міхалка. Зірнуўшы з-пад рукі на сонца, знарок павольна адказаў:

— На другіх заводах толькі па восем гадзін працуюць.

Сухенькі Хаім зьвіўся ракіцінай.

— На другіх?—ізноў голасна закрычаў ён.—Там іншая комэрцыя. Там вялікія заводы, а ў нас што? Саматужніцтва!.. А тут яшчэ падаткі—хоць пільню зачыняй!...

— Ну дык зачыні!

— Навучы ты свайго бацьку...

— Мабыць, нялёгка тут хлеб зарабляецца?—міжвольна падумаў пра сябе Васіль.

— Здароў,—прывітаўся, падбегшы да яго, Хаім,—ты сёння будзеш замест Апанаса. Добра?..

— Ты толькі падумай,—дабавіў ён, на момант спыніўшыся ля Васіля,—сонца на поўдні—тады толькі рабочыя прыходзяць!.. Яны думаюць, што я буду валэндацца з імі...

Вярнуўся і порстка прысеў на лавачку.

— Унь ідуць ужо,—ізноў знарок спакойна, нібы дражнячыся з Хаімам, заўважыў Міхалка, тонка ўсьміхнуўшыся шырокім загарэлым тварам.

Па дарозе да пільні бойка ішла кучка рабочых. Між іх палыхалася і некалькі чырвоных хустак.

— Анэтка,—зарніцай бліснула думка ў Васіля.—Будзем разам... Каб добра пашла праца—нічога болей і ня трэба было-б.

І замёр хлапец. Быццам бярозка ля дарогі, голаў схіліў, апусьціў рукі. І калі вясёлая грамадка падышла амаль-што аж да самае пільні, тады толькі ачнуўся.

Падняў ля частаколу лазовы дубчык і, поркаючы ім у зямлю, нерашуча падышоў да рабочых.

— А Васіль раней за ўсіх прышоў,—ветла заўважыла беленькая з пульхнымі грудзямі Анэта.

— І ты на работу?—запытаў адзін рабочы.

Васіль, разьбіваючы аб камень дубчык, моўчкі кінуў галавою.

— Дык з цябе тры бутэльні ўступнога, а то, браце, і ў кагал свой ня прымем.

— Ясна...

— Гэта ўжо ў нядзельку пагамонім аб гэтым,—спачувальна заступіўся за Васіля Міхалка,—паглядзім, ці спадабаецца яшчэ яму, хай пакажа ці мае спрыт ён работніцкі.

— Абы работа пашла, а ўжо-ж аб гэтым не пастаю, каб не паставіць,—прыкметна хвалюючыся, паабяцаў Васіль.

— Ну, хлопцы, хутчэй, — затарапіў рабочых Хаім,—а то прыедзе бацька—будзе крыку.

— Пакуль сонца зайдзе, наробімся...

— Хадзем... пара ўжо,—ціха сказаў Мікола ды пашоў у пільню.

Хлапцы і дзяўчаты кучкаю пайшлі ўслед за ім.

— Станавіся!..

— Можна пушчаць?—звычайна запытаў з качагаркі Міхалка.

— Пачакай трохі, — нібы незадаволена адказаў Мікола. Падышоў да станка, пакратаў яго, пілу-цыркулярку, крывыя, бы драпежніцкія дзюбы, зубы, адкінуў убок палена з-пад ног. Пасьля ў такім-жа парадку абгледзеў другі станок. Нарэшце, падышоў да станка ад сьцяны, што першым абглядаў, ды паклікаў да сябе Васіля.

— Ты станавіся тут, ззаду. Я адтуль буду падаваць, а ты тут асьцярожна бяры да адкідай назад... Вось табе кручок. Убівай яго ў дошку, а тады цягні...

Асьцярожна з рукамі. Не сьпяшайся, а працуў спакойна.

— Ну, пушчай, Міхалка!.. Адыдзі!..

— Сьцеражыся!—гукнуў Міхалка.

Цяжка ўздыхнуў стары паравік. Здрыгануліся ды з нябачнай хуткасьцю панесьліся пасы, закруціліся шасьцярні, загаманілі, затрэсьліся, бы хворыя, станкі, у паветры запяялі дыркуляркi-пілы.

Па жылах у Васіля прабеглі балючыя дрыжкі. Яму здавалася, што вось-вось ня стрымаецца ён, нейкая невядомая сіла сарве яго з месца, падхопіць на свае нябачныя рукі ды апантана, па-вар'яцку закруціць у імклівым сталёвым віры піл, нібы лёгкую бязвольную пылінку. Стаяў ля станка Васіль, як чужы. Глядзеў на ўсё, як на незразумела-дзікую, варожую стыхію.

Мікола-ж тымчасам, узяў бярозавы кругляк, узлажыў яго на станок і, нахмурыўшы бровы, павольна пасунуў на пілу, прыціскаючы адначасна да левага выступу на станку.

— Ц-с-з... шр-р-р...—захліпнула раптам піла.

Не пасьпеў Васіль і да станка падступіцца, як яго ўсяго—з ног да галавы—абсыпала пілавіннем. Як адкінуў назад ашчаболак, у вачох пачуў нязвычайную муляніну. Працёрся кулаком.

— Хай цябе агонь высмаліць,—хліпнула ў мазгох. Захінуўшыся леваю рукою, сагнуўся ў напaгaтoвe падхапіць другі ашчаболак.

Абагнаўшы на чатыры канты кругляк, Мікола падьшоў да Васіля ды моцна гукнуў:

— Не захінайся і ня туліся... Бровы хмур!..

Вярнуўся на сваё месца і павольна ізноў запусьціў пад пілу слупок. На гэты раз цыркулярка цяжка захрыпела і злуча плюнула ў паветра густым белым дажджом.

— Вось гэта, дык работа,—падумаў толькі Васіль ды спрытна падхапіў са станка роўненькую дошчачку. Адкінуў назад.

— Цяпер пашло...

Злуе і сьмяецца піла, мерна пасоўваюцца то назад, то наперад брускі па станку, шпарка адлятаюць назад то каравыя абгонкі, то прыгожыя дошчачкі.

Ціха і адвольна пабеглі і думкі ў Васіля. Мякка і лёгка пасоўваюцца, адлятаюць кудысьці, нібы гэтыя прыгожыя чатырохкантовыя слупкі і беленькія дошчачкі. Думкі пярэстыя, палкія, шаласьціста-ласкавыя, нібы ціхія песьні жытоў.

Ружовымі хварбамі малюецца Васілю яго будучына. Вось стаў ужо ён, Васіль, сталым работнікам. Шмат зарабляе. Пасьля жэніцца на Анэце. Анэта займаецца толькі хатнімі справамі, а на пільню ходзіць толькі ён адзін... Жывуць у згодзе, шчасьліва... Зьявіліся дзеці. Прыгожыя. Разумныя... Ды аб чым толькі ні думаецца, чаго ні жадаецца, чаго толькі ні сьнілася раней ды і цяпер вась ні сьніцца за працаю!

З прыгожымі думкамі і час праходзіць хутка, нібы на крыльях на птушыных кудысьці ўмыкае. Праходзяць гадзіны, а здаецца, што гэта не гадзіны, а толькі так—моманты, хвілінкі лёгкавейныя. Працуе Васіль і змору не адчувае.

Калі-ж спынілася на час полудню машына і пера-сталі сьпяваць свае песьні пілы, Васілю зрабілася нават няпрыемна крыху, бо разам з працаю абарваліся і яго мары прыгожыя, зьбіліся з роўнае сьцяжынкі, пабеглі па нейкіх іншых сьцежках, па завілістых, блытаных...

Пасьля полудню з такою-ж самаю ціхаю шчырасьцю Васіль ізноў узяўся за працу. Ізноў засакаталі шасьцярні, станкі, пілы. Ізноў прырос да станка вечна нахмураны, нібы злы, Мікола. Захадзілі па станку назад і наперад роўныя чыстыя бярозавыя брускі.

А пад сьпевы піл, пад павольнае пасоўваньне брускоў зацьвілі-закрасавалі думкі.

Васіль працуе, а на твары ў яго блудзіць усмешка шчаслівая. Васіль радасны, як майскі дзень, як птушка бесклапотная. Васіль вольны. Што цяпер яму бацька або мачыха нягодная!

І плывуць ціха думкі, як воблакі ў небе, быццам хвалі рачныя, быццам у доле туманы кучаравыя. Плывуць і нутро казытаюць. Плывуць—і канца ім няма, ні пачатку. Лёгка, сьветлыя, шалясьцістыя.

Вечарэе. Зьнікла сьпякота. Грудзі дыхаюць вольна. Шпарка працуюць рукі. Люба падхопліваць Васілю дошчачкі ды плыўка, рытмічна адкідаць іх назад.

І вось у той час як сьпявалі пілы і думкі цьвілі, у пільню раптам зайшоў сам гаспадар пільні Моська Лейкінд. Яго ўсе адчулі. Ніхто і не пазіраў на яго, аднак кожны адчуваў, ведаў, куды ён глядзіць, на

чым спыніў сваю «гаспадарчую» ўвагу. Рабочыя ўтупіліся. Нават стары рабочы Мікола і той, здавалася, яшчэ больш нахмурыўся ды апусьціў ніжэй голаў, быццам быў ён ужо вельмі заняты.

А Моська, з заложанымі ў кішэні рукамі, усяладна застыў пасярод пільні, як усемагутны хлебадаўца.

— Што нам?—казала яго грузная фігура і, асабліва, бліскучая, налітая крывёю, шыя.—Мы—комэрсанты... Політыкай «вашай» ня цікавімся... Гэта нас не датычыць. Наша поле дзейнасьці—чыстая комэрцыя.... Тут мы цалкам і заўсёды на сваім месцы...

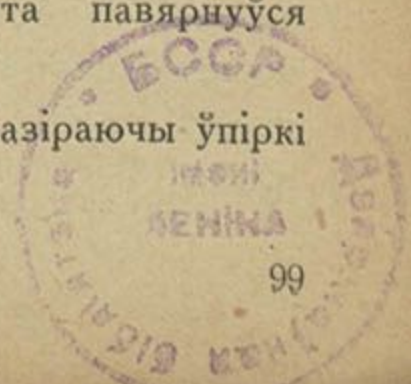
І сама сабою чулася ў гэтым якасьці жорсткая нэпманаўская пыха і высокасьць—варожая і халодная, якасьці нячувана-бесчалавечная пагарда ўсім тым, што дорага чалавеку, што складае яго высокую і чыстую сутнасьць, яго разумную істоту.

Зьлёгка пачалі падрываць каленкі ў Васіля.

— Хоць-бы да мяне не прычапіўся!—міжвольна падумалася яму,—ад яго (Моські) усё залежыць: можа і ў людзі вывесьці, можа і... адправіць!..

Моська-ж Лейкінд, нарэшце, павольна скрануўся з месца і цяжка, з пыхаю прайшоўся па пільні. Хвіліны дзьве паглядзеў на дзяўчат, што насілі на двор матэрыял, штосьці заўважыў ім, крута павярнуўся назад ды падышоў да Васіля.

— Як справы?—моцна гукнуў ён, пазіраючы ўпіркі ў твар Васілю.

— Дармо, — палахліва-пакорліва адказаў Васіль і раптам адчуў, як штосьці нядобрае скрабанула яго за нутро.

— Чаго яму? Вылупіўся як зьвер... Быццам надохлага каня пазірае, а не на чалавека?—толькі падумаў ён ды трывожна сутуліўся.

— Так... Паглядзім...—здалося Васілю, адказаў яму зірк вачэй гаспадара пільні. За каўнер хтось нібы сьнегу паклаў Васілю.

Моська-ж Лейкінд цяжка павярнуўся на шырокіх абсацах скараходаўскіх гамаш і важна ды павольна пасунуў сваё грузнае цела да выхаду.

Васіль порстка падхапіў дошчачку, адкінуў яе назад у кучу ды ізноў шпарка матнуўся да станка. Калі ён памкнуўся быў падхапіць наступную дошчачку, яго штосьці моцна тузанула за левую руку. Аж у плячо кальнула... З вачэй дажджом сыпнулі іскры... Пасьля зрабілася да немажлівасьці гарача... Праз момант, бледны і пасінены, Васіль адступіўся назад і бязьсільна апусьціўся на кучу наскіданых ім аполкаў.

— А-яй!.. закрычала раптам Анэта, схіліўшыся над Васілём.

— Сто-о-о-ой!..

— Машыну сунімі!..

Угрунь кінуліся рабочыя да Васіля. Васіль трапыхаўся ў лужыне сваёй уласнай крыві, якая густымі чорнымі шматкамі выкідалася ў яго на вопратку, на аполкі, на якіх ён сядзеў, на сыпучае пад нагамі пілавіньне.

III

— Яно так і ёсьць, кажуць людзі: «Гадаваў мядзьведзь дзеці, а няма за кім сядзеці!», — уздыхаючы сказаў Тарас ды прысеў да стала.

— Гм!.. Ці-ж я табе не казалала...

— Якое ты ліха казалала!—нездаволены перабіў жонку Тарас, ляпаючы нажом па сталае.—Ледзь толькі выкарабкаўся з гною і глядзі—ні бацька, ні матка—ніхто яму не патрэбен...

— Ах-ха-ха-а-а! — прыкідліва-цяжка ўздыхнула Макрына, пільна схіліўшыся над швівам ля вакна.—Гаруй ты, гаруй над гэтымі дзяцьмі, а яны табе ліхам пасьля адплацяць.

— Дурная ты баба,—хігра ўсьміхнуўся Тарас вялікімі касматымі губамі,—дык ты думаеш, што тут ужо і ўсё?.. Калі мне трэба будзе, я сваё знайду. Не сьвятым-жа духам будзе ён жыць. Прыдзе есьці—стой! Заплаці, а тады—жывіся... го-го-го-о-о!..

— Хіба-ж так!..

— Ну, а як-жа?

— Гэта-ж у маёй цёткі. Агаты быў такі сын. Пятрусём звалі,—з крыўдаю ў голасе пачала апавядаць Макрына,—над усё сяло быў распусьнік. Маці яму—і яечка, маці яму—і блінок, маці яму—і скварачку... А ён, як вырас, не паглядзеў... Кінуў усіх і сам зьехаў нейдзе, бог ведае, як далёка, у шахты нейкія. Хоць-бы капеечку прыслаў калі—нічагусенькі... Бывала, сядзе цётка Агата ды, як зязюлька тая,

кукуе-кукуе, плача-плача... На шчэпачку высахла... Так і памерла адна, царства ёй нябеснае... Эха-ха-а!

— Бо дурная была,—грэбліва зазначыў Тарас, устаючы з лавы. Важна пакашліваючы, на момант спыніўся перад жонкаю, шырока растапырыўшы даўгія, бы жэрдкі, тонкія ногі.—Хай ён у мяне паспрабуе—ураз паляціць вон з хаты!..

— З хаты—ня з хаты,—заступілася за пасынка мачыха,—але-ж трэба, каб над сабою вушчунь якую меў...

— Чорт яго бяры,—злаваў Тарас,—я свой век пражыву, а ён скруціць голаву, калі што...

— Яно так, але ўсё-ж такі свой, ня чужы...

— Ліха з ім, што свой, калі ён будзе такі... адразу, ад першага слова вытуру, калі што ня так!..

— Ці-гік!—піснулі раптам вароты на дварэ.

Тарас з жонкаю тыцнуліся ў акно. У вячэрняй цемры мільгатнулася штосьці белае каля шула ды зьнікла на вуліцы. Цераз момант ля варот пачуліся стрыманыя, зьніжаныя галасы і па дварэ застукалі конскія капыты ды дробна загрузацелі калёсы. Хтосьці ўяжджаў на двор.

— Хто-ж бы гэта быў?—уголас падзівіўся Тарас.

— Ці не Карней, мой брат, прыехаў?—здагадваючыся, праказала Макрына.—Ён гаварыў, што на гэтым тыдні будзе ехаць да мястэчка ды заедзецца да нас.

— Бадай, ці не сястра мая Алёна?—засупярэчыў Тарас.—У белай хусьце... значыцца баба...

— Вышаў-бы ты на двор ды паглядзеў—хто!
Каня паставіў-бы!..

— Няхай ужо ў хату ідуць—будзем бачыць.

Макрына штосьці мыкнула сабе пад нос ды пакрыўджаная сьціхла.

— Дзе запалкі?—раптам зашавяліўся Тарас.—
Трэба лямпу запаліць?..

— Дзе-ж яны?.. Мусіць-жа ў пячурцы!

Тарас нягегла сагнуўся ля нізкай печы, крыху пашныпарыў ля чалесьніка і, нарэшце, рэдка зата-рахцеў некалькімі запалкамі ў карабку.

— На той сьвет засадзіла!—гыркнуў ён незадово-лены на жонку,—толькі рукі ў сажу выпэцкаў, як чорт які...

Зьняў з бэлькі і запаліў невялічкую, з бляшаным кругам на дроце, лямпу. У хаце стала ціха і смутна-вата-ўрачыста, як у сьвята.—А-а-ах!—пачуўся раптам з сянец стрыманы стогн. Адчыніліся няроўна дзьверы, і ў хату, апіраючыся на Анэціна плячо, павольна ўвайшоў Васіль.

— Матухна мая!—зьляклася Макрына, пляснуўшы рукамі ды прытка падбегла да бледага пазалянелага Васіля.

— Хто-ж гэта табе гэтак зрабіў?.. Сыночак мой?!

— Сьціхні ты!—зьніштожаным голасам гукнуў Тарас на жонку, праціраючы вочы дрыжачаю караваю рукою.—Хадзі пакажы,—зьвярнуўся ён далей да сына,—што ў цябе?..

— Цыркуляркаю,—адказала за Васіля Анэта,—не-не... разьвязваць ня можна... фэльчар перавязку рабіў...

— Як яму парэзала тут? Шмат?

— Далонь,—ціха адказала Анэта,—пальцаў не зачাপіла, а далонь, дык амаль што ня ўсю...

Васіль, адрывіста дышучы з сябе, моўчкі прысеў на лаву.

— Ды кашулечку-ж сьвяточную на жгуры расшмяталі, — загаласіла раптам Макрына. — А я-ж маслачка ды яечкі зьбірала... самі ня елі... А матачка насьвенчая!..

На пазелянелыя вусны Васіля лягла балесная зламная ўсьмешка.

— Кашуля?.. Нашто яна вам?—хацеў ён пасупярэчыць, але неасьцярожна зварухнуўся, патрывожыў руку і, не даказаўшы пачатага, зняможліва апусьціў голаў на грудзі. З нутра з кожным выдыхам паплылі хляпасьлівыя хрыпы. Твар і сагнутыя плечы пачалі нэрвова ўздрыгваць. Ліхаманкава залескацелі зубы.

— Дык чаго-ж ты пазіраеш, Тараска?.. Дык што-ж рабіць? Ці-ж ты ня бачыш, што ён, як снуціначка, дрыжыць увесь?!—захвалявалася Макрына.

— Хто яго ведае, што рабіць?—зьбіўся з панталыку Тарас.

— Ты-ж мужчына!

— Мужчына?! Дык што, што я мужчына!.. Ліха яго ведае... Рабі ты сама!—нечакана злосна адказаў Тарас, адмахваючыся ад жонкі рукамі.—Я казаў—хто бога не баіцца ды бацькі ня слухае, той... Ці яму

трэба было руку садзіць?.. Што ён рабіў і на каго ён пазіраў?.. Яшчэ добра, што галавы не адрэзала!..

— Сьціхні, Тарас, пасаромся хоць людзей!—хліпнула Макрына.

— Запражы, дзядзька, каня,—умяшалася ў гутарку Анэта,—ды трэба завезьці яго ў Мосьцішчы ў больніцу.

— А хіба хворы Моськаў конь?.. Што гэта хаханькі табе: цэлы дзень працаваў, а цяпер едзь супроць начы!

— Дзе вы працавалі?

— Бульбу ганяў.

— Ня трэба,—ціха адказаў Васіль:—бог мой!.. Заедзем і на гэтым... Хадзем, Анэтка... Ты завязі мяне...

Нэрвова адштурхнуўся ад сьценкі, каб устаць з лавы, нясьмела абапёрся на амярцьвелыя, бы дзеравяшкі, ногі, ды стогнучы і хістаючыся, павольна пашоў з хаты.

Услед за ім прытка кінулася Анэта...

Праз хвіліну тонка прапішчэлі вароты, ціха, нібы крадучыся кудысьці, прагрукацелі па ўбітай зямлі колы драбінак ды ізноў усё супакоілася.

Тарас паскроб таўстымі пальцамі рыжую бараду і, пазіраючы сабе пад ногі, загадаў жонцы даць вячэру.

— Што я тут вінен?—сказаў ён, як-бы апраўдваючыся перад жонкаю.—Дзе што зрабілася, а я павінен адказваць?

— Маўчы ты, не кажы... Ты не чалавек!—абурывалася Макрына.—Гэта-ж ня чужы, а твой родны сын!

— Дурань ты,—усьміхнуўся Тарас адным вусам,—дзе параніла, хай там і клапоцяцца... Няхай толькі сапсуецца рука, дык Моська яшчэ будзе яму век пэнісію плаціць!.. Думаеш ты, што я дурны? А Васіль—чорт яго ня возьме—вылечыцца!

IV

Залатым жытнёвым снопам упала сонца на падлогу. Тонкія праменьні туга нацягнуліся, бы на загонах шалясьцістыя сьцябелцы жытоў пад вясёлым націскам летняга ветру.

За дарогай відаць было, нібы бязьлікая колькасьць пчаліных раёў імглівіў лістотай малады асіньнік.

У правае акно шумела калосьсем задумённая палоска. Па віхрастых загонах лёгка плылі шызыя хвалы ды цяжкімі каласамі званілі ў шыбы.

У хаце, ля стала, сядзеў Моська Лейкінд адзін ды ціха, няроўна стукаў алоўкам па новым, яшчэ неафарбаваным смалістым падаконьніку. Пазіраў праз акно кудысьці ў далячынь, але вострыя чорныя вочы не драмалі ў стамленьні, а аб чымсьці ўпорчыва думалі.

На стале, на зьвілістых, бы зьмяіных, хвастох ляжала забытае багамольле. Калісьці, у маладосьці, калі Моська быў яшчэ бедным чалавекам,—часта маліўся. Цяпер ня тое: шмат багацьця—шмат клопот. Калі памоліцца—калі не. Не заўсёды час бывае. Іншы раз і рад-бы памаліцца, але такая справа прысуча, што і маленьне не на ўме. Так і сёньня. Ужо і багамольле быў дастаў Моська, і пацалаваў яго разоў некалькі.

і на лоб умацаваў быў, але думкі, як чорныя здані, апанавалі яго, адалелі. Кінуў маліцца ды зняў багамольле. Сядзіць і думае...

Раптам за вакном мітхнуўся цень.

— Кумагэр! — крыкнуў Моська, затарабаніўшы пальцамі ў шыбу.

Праз момант у хату спрытна ўскочыў Хаім.

— Як на пільні? — запытаў Моська ў сына.

— Нічога, — суха і бойка адказаў Хаім.

— Скажы — няхай аполкі складаюць каля кузьні: туг месца вольнае.

— Добра, — адказаў Хаім ды жвава павярнуўся да дзвярэй, каб выйсьці.

— Пачакай! — хмура спыніў яго бацька.

Хаім асьцярожна падышоў да стала.

— Што гавораць? — ізноў запытаў Моська ў сына, бліснуўшы чорным лакам вачэй.

Хаім парыўчата павёў плячыма і гіранічна-грэбліва адказаў:

— Мала што гавораць?.. Пляваць на іх гаворкі!..

— Хто?

— Анэтка... Зьбіраецца ў профсаюз заявіць. Другіх падбівае... Пасядуць!..

— Хы-хы-хы! — глуха ўсьміхнуўся Моська. — Яна, бадай, ня ведае таго, што я ў парашок магу яе сьцерці, калі захачу... Як муху тую расьцісну!.. Ну ідзі — глядзі... Дый сам палена дзе якое адкінь хоць для прыклепу... Хоць від паказвай, што саматужнік, а то падаткамі і душу дастануць!.. Ты-ж не маленькі — разумей!..

Хаім плюнуў на падлогу і пасьпешна выбег за дзьверы.

Моська закурыў «Шедевр» ды ізноў паціху, лёгенька затарабаніў алоўкам па смалістым падаконьніку.

— Разатру,—думаў ён пра сябе.—Так... Расправіцца з ёю—ноль... А вось як вывернуцца, калі Васіль заявіць?..

Апаў галавою на руку. Сядзеў доўга, нярухома, як скамянелы.

Прайшло з паўгадзіны.

Раптам Моська кінуў на падаконьнік аловак і хутка ўстаў. Узяў з лаўкі тоненькую жалезную палачку і, весела пасьвістваючы, вышаў на двор.

Пускаючы ў павегра цянюсенькія шнурачкі сіняга дыму, не сьпяшаючыся, пашоў у бок вёскі.

— Так найлепей,—думаў ён, памахваючы тонкай жалезнай палачкай ды зьбіваючы калі-ні-калі маладзенькія шызыя сьцяблінкі жыта,—трэба з Тарасам зрабіць...

А сінякрылы вецер лёгкаю птушкаю віўся над санлівым збожжам. Казытаў яго, абдымаў, гайдаў. Струнамі шаўковымі зьвінела дрымотнае калосьсе, запляталася ў узоры, па-дзяцінаму ўсьміхалася. Дзе-ні-дзе пазіралі з збожжа на дарогу палка-сінія неасьцярожныя васількі.

Ідучы, Моська Лейкінд сарваў некалькі каласоў, расьцёр іх на далоні і пачаў выпробліва жаваць сінявата-пажоўклыя зерняты.

— Хлеб будзе дораг,—меркаваў ён сам з сабою,—
ураджай слабы прадбачыцца...

У хаце ў Тараса Моська застаў толькі Макрыну, Прытрымліваючы бруднымі ад даення пальцамі цадзілку на збанку, яна ўважліва цадзіла малако. У хаце стаяла цяжкая духата, пах малака і кароўяга поту. Над збанком і дайніцай з дзікім, драпежніцкім гулам круціліся мухі ды цэлымі ахапкамі прыпадалі да белых плям паразьліванага па лаўцы малака.

— Сядайце, сядайце, — палахліва зьвярнулася Макрына да Моські, заўважыўшы яго на парозе.

Моська няўважліва кіўнуў галавою, падышоў кульгавымі крокамі да стала і прысеў на лаве.

— Што скажэце нам?—нясьмела і ветла запытала Макрына ў Моські.

— Дзе Тарас?—запытаў Моська ў Макрыны, не адказваючы на яе запытаньне.

— Нейдзе пашоў... Мусіць у капэратыў...

— Хутка ён прыдзе?

— Хто-ж яго ведае?... Гадзіны са дзьве ўжо, як пашоў... Але да капэратыва вярсты, бадай, са тры зьбярэцца... А ў вас хіба да яго пільная справа?

— Не... так сабе... Я хацеў спытацца, як... з гэтым... з Васілём?...—адказаў асьцярожна Моська.—Гэта-ж падумаць толькі, што нарабілася... Але яно так і ёсьць: ня майстра—не бярыся!.. І хаця каб ён быў сьпераду пастаўлены, а то ззаду ды яшчэ-ж жалезны кручок былі яму далі, каб ён рукамі і за дошчачкі ня браўся!

— Ну, вядома, дурны, — пакорліва згадзілася Макрына, — каб разумны быў, дык не ўсадзіў-бы руку, куды ня трэба...

— Шкода хлапца... І нам толькі клопатаў нарабіў, дню ўварваў, каня нашчэнт змучылі... А на дарогу вы яму што далі ці не?

Макрына ўпусьціла з рук цадзілку ды палахліва ўставілася на Моську.

— Дык што-ж даць?

— А як-жа ж ён будзе ў больніцы?

Макрына сумленна павяла плячыма.

— Што вы за народ? — пачаў наступаць Моська. — Гэта на-дзіва ды толькі... Свайго роднага сына кінуць?.. А калі Тарас паедзе да яго?

— Ня ведаю, — вінавата адказала Макрына, — Тарас на яго нешта раззлаваўся... Ці-ж мы вінаваты, што гэтак здарылася?..

— А хто-ж вінават? А навошта вы яго на працу выпраўлялі? Ды што людзі скажуць на вас? — прыкідліва-строга спытаўся Моська.

Макрына пасьпешна адагнала ад збанка мух ды паставіла яго на заложнік, накрыўшы рушніком.

— Вядома, скажуць, але што даць, што паслаць?

— Слухай, — асьцярожна запытаў Моська, — моцна Тарас з Васілём пасварыліся? Ды завошта гэта?

— Трохі палаяліся.

— Які сорам! — забедаваў Моська, растапырыўшы пальцы, быццам ад гэтага сораму яму, пабочнаму чалавеку Моську, і то ня было ў гэты момант вачэй

куды схаваць,—гэта-ж людзі, дык я ня ведаю, што будуць гаварыць!..

— Колькі жыву тут, столькі і гарую,—пачала скардзіцца Макрына,—ня дай, божачка, нікому: ні добраму, ні дрэннаму.

— Ну, нічога... Але Васілю ўсё-ж трэба дапамагчы.

Макрына выцерла анучкаю лаву і здзіўлена зірнула на Моську, ніяк ня цямячы, куды ён хіліць гутарку і чаго ўласна хоча ад яе, Макрыны.

— Так нельга чалавека кінуць,—ізноў пачаў настаўляць, Моська,—ня можна гэтак...

— Дык чорт-жа яго ведае, што рабіць,—нарэшце, залавала Макрына.

Моська папярэдліва растапырыў пальцы.

— Ці-ці-ці... ой... Зрабіць вось што трэба...

Важна павёў галавою і, соладка-ўкрадліва ўсьміхаючыся, дабавіў:

— Я вам трохі грошай дам, а вы ўжо вазьмеце ды зьездзіце да яго, аддайце яму грошы... Хай папраўляецца... Паклон ад мяне перадайце...

— Дзякую за памяць,—ветла схілілася Макрына,—калі так—вядома—можна будзе зьездзіць.

— Дык вось... На табе дваццаць рублёў і вы заўтра-ж зьездзіце да Васіля. Скажэце яму, што, калі ён паправіцца, што-небудзь і яму, часам, дапамагу... будзем жыць як-небудзь... Толькі няхай там з гэтым профсаюзам... Хай будзе ціха ўсё...

— Добра, добра,—узрадавалася Макрына і дрыжачаю рукою асьцярожна ўзяла чатыры размаляваныя траскучыя паперкі.

— Дык вы заўтра-ж і едзьце,—сказаў Моська, устаўшы з лавы ды сагнуўшыся выходзячы з хаты,— а што я грошай даў... хаця, можаце казаць, усёроўна...

— Добра, добра,—узрушана адказала Макрына і, калі Моська ляпнуў дзьвярыма ўжо ў сенцах, прысела ля вакна ды ўважліва пачала разглядаць новенькія пяцірублёўкі.

— Ці ня здурнеў гэты Моська?—падзівілася сама сабе Макрына.—Аж дваццаць рублёў даць нямаведама завошта ды яшчэ гэткай затлуме, як Васіль? Я-ж бы і капеечкі не дала!.. Кажуць людзі, што над жыдоў няма ў сьвеце найхітрэйшых людзей, а вось-жа і на табе—дурань самы найпершы!..

Шырока і прастакавата ўсьміхнулася і грошы схавала далёка за пазуху.

— Каб гэта я мела грошай... хаця рублёў са сто,—разважала сама з сабою Макрына,—тады і бяды-б мала было... Паехала-б на Ёлью на кірмаш у мястэчка ды хусту-хусту купіла-б ужо... Сьвечку паставіла-б, што аж поп здзівіўся-б, найтаўсьцейшую!

— Гэ-кха!—кашлянуў раптам у сенцах Тарас. Ляпнуў дзьвярыма ды ўвайшоў у хату.

Макрына страпянулася і, зьлёгка пабялеўшы, дапытліва паглядзела на мужа.

— Чаго ты вылупілася? —нездаволены запытаў Тарас, ставячы на лаву невялічкую торбачку з сольлю.—Сядзіш у хаце... А вунь гарачыня такая... А ў капэрацыі не даступіцца ні да чога!..

— Як ёсьць, так і добра.

— Чаго Моська заходзіў да нас?

— Калі?

Тарас сярдзіта стрыгануў вачыма. Пачухаў жоўтую бараду. Дадаў:

— Што ты яшчэ хавацца ад мяне ўздумала?.. Глядзі, каб я табе на плячох дзяжы не замясіў... Шго гэта: абы я з дому—у цябе хто-небудзь ды ёсьць? Абавязкова тады, як мяне дома няма?

— Яшчэ чаго?.. Вось дурань дзе!.. А як ты ведаеш, што быў Моська?..

— Ішоў цераз гумно, а ён з двара на вуліцу выходзіў, вось і ведаю.

— Ну, быў,—прызналася Макрына,—заходзіў пра Васіля пытацца.

— Шэльма ты шэльма!

— Чаго ты?

— Нашто яму Васіль?.. Ты глядзі, а то я тваю скуру так выраблю, што будзе—хоць ты боты шый.

— Ці не звар'яцеў ты?—палахліва гукнула Макрына ды адступілася да парогу. — Яй-богу звар'яцеў!.. Ты, халера старая, толькі і думаеш, што...

Тарас закруціў галавою.

— Ня чмуці ты мне—ведаю.

— Дурны ты... Далібог-жа заходзіў пра Васіля пытацца. Прасіў, каб мы заўтра зьездзілі да яго.

— Да Васіля?

— Няўжо-ж... І грошай даў, каб завезьлі...

— Шмат?

— Два... Пятнаццаць рублёў.

— Дай сюды.

Макрына ўлажыла руку за пазуху, пашамрэла там крыху і, нарэшце, дастала адтуль тры паперкі,—на, во...

— Усе?—уоставіўся Тарас на Макрыну.—Маніш?

— Хай мне язык адсохне, калі я што, калі хоць капеечку скруціла!

— Пакажы.

Макрына расшпіліла ў кашулі адзін гузік ды падступілася к Тарасу:

— На, глядзі, нявернік ты.

Тарас, усьміхнуўшыся, сеў на лаву.

— Уй, падла старая;—аджартавалася Макрына ды радасна запытала:

— Дык мо' заўтра і да Васіля паедзем? Прасіў Моська, каб нібіспраменна заўтра зьездзілі.

— Пасьпеем яшчэ Заўтра мо' касіць людзі пойдучь. Паедзем хіба як у сьвята—за адно і на кірмашы пабудзем.

V

Жоўтыя будынкi Мосьціцкай больніцы стаялі высока на чыстым роўным узгорку, прыблізна ў паўварсьце ад мястэчка тэй-жа назвы. Наўкола прыгожым пярэстым абрусам расхінулася шырокае поле. Далёка, дзе тонкім краем упала неба на зямлю, зялёнымі плямамі пракідаліся сенажаці. Паміж іх, у сіняй смуге, ціха драмалі невялічкія кудравыя астраўкі лесу.

Калі высока паднімалася сонца на небе—край здаваўся поўным радасьці і мяккай чароўнай пекнаты, такой-жа ціхай і ласкавай, як блакітнае неба ўвесну, як гожыя ўспаміны далёкага мінулага.

Перад вокнамі больніцы, у палісадніку квола ўсьміхаліся з клюмбаў прыгожыя кветкі.

На дарозе, ля частаколу больніцы, штодня стаялі дзесяткі сялянскіх фурманак.

У прыймовым пакоі пацелі і хмурыліся, стагналі хворыя. Як толькі прачыняліся тыя ці іншыя дзьверы, больш-менш моцныя хворыя кідаліся туды кучаю. Найбольш сьмелыя і нецярплівыя часта напралом біліся да доктарскага габінэту. Знэрваванымі і пакрыўджанымі галасамі хорам прасілі хутчэй прыняць іх. Некаторыя таемна камячылі ў руках жоўтыя рублёўкі. Шмат якія пралазілі да пакояў, дзе ляжалі хворыя. Хадзілі па калідоры, заглядвалі ў пакоі праз шчыліны ў дзьвярох. Ніякія забароны з боку больнічнае прыслугі не дапамагалі. Выправадзяць—хвілін праз некалькі ізноў налезуць...

Хворыя супроць штурханіны пабочных амаль-што ніколі не протэставалі. Каторыя адчувалі сябе мацней, выходзілі на калідор або на двор ды гутарылі з прыезджымі...

У аднэй з палатак Мосьціцкай больніцы ляжаў цяпер і Васіль. Дзень для яго праходзіў няпрыкметна. Адчуваў сябе ня кепска. Пасьля некалькіх перавязак рука яго пачала хутка гаіцца. У палатцы, дзе ён ляжаў, было яшчэ чалавек сем хворых. Пераважна

рабочыя з сезонных работ. Ёсць з кім пагутарыць і паслухаць каго.

Калі-ж наступала ноч і ўсё навакол засынала, Васілю станавілася сумна і маркотна.

Сон уцякаў, як цені ад сонца. Невядома адкуль зьяўлялася трывога, чапіліся неадвязныя, цяжкія думкі-настроі. Заплюшчыць Васіль вочы, уткнецца тварам у падушку, сіліцца заснуць—але дарэмна. Бярэ млосьць. Аднекуль, з глыбіні істоты, супроць волі, зьяўляюцца розныя вобразы, навязваюцца развагі.

— Што рабіць? Куды пайсьці? — Дадому? — Нельга... На торфавыя распрацоўкі?—Ня член саюзу... Адзін... без сяброў?.. Хіба да шляхціца парабкам?—Гэта значыцца ў пекла... самы што ні на ёсць сабачы хлеб... ды ці на доўга?.. Дзе прытулак знайсці?..

Анэта? Усё прапала. Я ня маю права, і кахаць нельга?..

Сумна Васілю. А цемра ў пакоі, як правал у бяздоньне. Кволая і ліпкая. Страшэнная, як бязглуздыя шэпты, маленькі, як жудасныя, безнадзейныя энкі хворых. Варочаецца Васіль на мулкай пасьцелі, здароваю рукою камечыць набітую сенам падушку. Часам уздымаецца і глядзіць у мутнае акно. Неба ціхае і ветлае. Зоры, як агнёвыя птушкі, залатымі крыльцамі ціха трапечуцца ў далёкім блакіце, ня то—як сарваныя ветрам з яблынь пялёсткі, асыпаюцца над смуглявай шэраньню палёў...

Кінецца Васіль на пасьцелю ды ізноў, думае, думае:
— Такое жыцьцё... Прыгожа наўкола... А разам з гэтым усё ахінена таемнасьцю, няведаньнем... Сьвет прыгожы, але ня кожнаму прыгожасьці даюцца. Адны ўхітраюцца выхваціць з жыцьця самае найлепшае, упіцца ім да адурэньня, да гаркаты... Затое другім выпадае на долю самае нягожае, апаскуджаная другімі рэшта... І чаму на такім прыгожым сьвеце ды такая жорсткая несправядлівасьць?!

Як пачне сьвітаць, як запалаюць на небе агнёвымі колерамі воблакі, Васіль засынае. Цяжка. З шумам і званам у вушох, з блытанінаю ў думках, з колькамі ў мазгох.

Аднойчы, пасья такой начы, Васіль прачнуўся, калі сонца, як пахучае малако, магутным залатым струменем лілося праз вакно ў пакой. У бліскучых струнах сьвятла мітусіліся іскаркі тонкага пылу, сінія завіткі тутунёвага дыму.

Хворыя пілі гарбату. Гутарылі.

— Ты, браток, у нас паньскай налогі,—засьмяяўся стары з белаю казьлінаю бародкаю, калі прачнуўся Васіль,—сьпіш, як пан усёроўна.

— Ай, дзед... Што табе?..

— Дык чо' ты крыўдзішся? Усе паўставалі, а ты ўсё сьпіш?

— Такое жыцьцё...

— А навошта ў галаву набіраць усялякую дрэнь? Будзеш жыць, дзяціна, абы здароўя бог даў... малі...
Васіль сеў на пасьцелі ды пачаў сьнедаць.

— З Асмольскага заводу,—шапнуў раптам стары, паказаўшы пальцам на новы ложка ля дзвярэй,— сёння чуць сьвет прывезлі... Плюсну пасек.

Новы хворы павярнуў на гамонку калматую з нахмураным тварам галаву і, зьвяртаючыся да Васіля, сіпла запытаў:

— У цябе—рука?

Васіль здзіўлена паглядзеў на новага хворага, кіўнуў галавою.

— Тут цябе ведае адзін.

— Хто?

— З нашага заводу рабочы адзін,—ціха адказаў новы хворы,—сёння мяне прывёз.

— Хто такі?

— Панас Валожка... Бадай, ведаеце.

— Няўжо праўда?! Дзе ён? Ды чаму ён не прабудзіў мяне?..

— Казаў—прыдзе яшчэ.

Васіль узрушана заквітнеў.

— А-я-яй. Вось добра,—радаваўся ён услых, прыгладжваючы рукою непаслухмяныя сьветла-русыя, быжыта, валасы.

— Куды ён пашоў?

— Нейдзе ў мястэчка.

Васіль хутка скончыў сьнеданьне. Закурыў. У чаканьні суцішыўся.

Цераз паўгадзіны прышоў Апанас—высокі, шырокаплечы. З сьмелым нахмураным растаропным тварам. Каротка зірнуў на Васіля. Прысеў на ложка.

— У Лейкінда парэзаў?

— Ага.

— Шмат, моцна парэзаў?

— Да паловы далоні... Ужо заскарубела. Хутка загоіцца.

— І нічога? Ня вельмі папсавала?

— Два сярэднія пальцы нягнуцца, а то дармо... Толькі шрам, бадай, застанецца...

Апанас абапёрся тварам на далонь і дробна затарабаніў наском бота па падлозе.

Прайшло некалькі момантаў у маўчаньні.

— Ты цяпер у Асмольлі, Апанас?—пачаў Васіль.

— Так,—адказаў Апанас, адарваўшы на момант ад зямлі погляд.—Гы вазьмі ў батрачкоме даведку і прыходзь да мяне,—дабавіў ён.—Там паглядзім.

— А як з Лейкіндам?

— А ты думаеш, што ён прыме цябе?—здзівіўся Апанас.—Пільня-ж не стаіць у яго... Я чуў, што ён ужо наняў цыркуляршчыкаў.

— Вось як?

Апанас саркастычна ўсьміхнуўся:

— Ён цяпер ад цябе і рукамі і нагамі адаб'ецца... Калі хочаш, прыходзь да мяне?..

— Братка!.. Ясна!.. А я думаў, што загіну... З бацькам у мяне таксама лічы, што квіта...

І Васіль узрушана пачаў апавядаць Апанасу аб сваім параненьні, аб адносінах з бацькамі, аб усім тым, што на душы набалела, што атручвала жыцьцё, а Апанас уважліва слухаў, зрэдку сурова і хмурна запытваў ціха, ківаў галавою. Энэргічны твар яго

штохвілінна ўсхліпваў усьмешкай, дзесьці далёка ў нутрох захаваным спачуваньнем...

— Трэба ехаць,—коратка сказаў Апанас, калі скончыў Васіль свой сказ.—Дык ты бяры даведку,—дадаў ён, разьвітваючыся ды выходзячы:—як-небудзь зробім...

VI

Завёзшы Васіля ў больніцу, Анэта зьвярнулася дадому толькі пад дзень. Ня спаўшы і на працу стала.

Як заўжды, ракатала няўтомная машына, пялі і сьмяяліся цыркуляркi, мітульгою вілося ў паветры пілавіньне. Адна за аднэй птушкамі ляцелі дошчакі ў парог. Анэта брала іх на ўлоньне, ахапкамi вынасіла на двор ды складала ў клеткі.

Шмат наставіла клетак Анэта, а куча ля дзьвярэй усё расьце ды расьце, не зьмянішаецца. Завіхаецца Анэта. Аж пот бяжыць цурком, выбіваецца з сілы. Ня хоча, каб гаспадар, прышоўшы, коса паглядзеў. Але ношкі сённяя чамусьці, як ніколі, цяжкія. Баляць грудзі, рукі. Нясе дошчакі, а галава, як няжывая, падае, хіліцца да нячулага дрэва. На вуснах боль блудзіць. Кіпіць-варыцца крыўда балючая, незаслужаная. Хліпаюць думкі зарніцамі.

— Чаму гэта?.. Навошта гэткае няшчасьце?.. Ня руку Васілю, а кволае сэрца ёй, Анэце, параніла піла!..

— І гаспадар—Моська Лейкінд—такі-ж, як гэта вострая, з крывымі зубамі, піла... «Каня, кажа, змучыла».—Гэта сыноч. А што-ж яшчэ сам гаспадар

скажа?.. Ня мог, як сьлед, пільню абсталяваць...
Сыноч. Малады хлапец. «Мы, кажа, нічога ня вінны...
Васіль толькі нашкодзіў нам...» Нанялі другога
цыркуляршыка...

Ня стрымалася Анэта ды аблаяла Хаіма. Як воўк,
толькі зубамі цахаў...

— Што будзе далей? Чым усё гэта скончыцца?..
Трэба, пакуль-што, працаваць. Мо' прыедзе хто
з профсаюзу—тады ўсё раскажу, да нітачкі!..

— А Васіль? Як везла, быў як сьцяблінка ско-
шаная. Ледзь жывы.

Анэта трымала яго голаў на сваім улоньні. Да
грудзей туліла. Нават адзін раз ціханька ў лоб паца-
лавала... Як паправіцца Васіль—вернецца дадому,
прыдзе да Анэты. Яны будуць ізноў разам і мо' ні-
колі ўжо больш не разлучацца... А мо' больш ужо ня
сустрэнуцца ніколі?.. Што будзе тады? Хто прытуліць
яе да грудзей сваіх, хто абыме гэтак ціха і ласкава, як
Васіль?

Носіць Анэта дошчачкі, складае ў клеткі, а ў га-
лоўцы думкі, бы кветачкі, цьвітуць... Падчас сівер
падзьме, а потым ізноў цьвятлівыя, а разам з тым
і балючыя прырэстыя мары-лятуценьні. Сэрца дзявочае
ласкаю поўніцца. Васілёк у сэрцы, нібы ў жыцце
кветка-васілёк, цьвіце. Толькі для яго аднаго ў Анэты
сэрца распусьцілася, запалыхала, як зорачка ў небе.

Удзень заглушала боль праца цяжкая. Калі-ж пры-
шла ўвечары дадому ды лягла спаць, адчай-смуток
сэрца агарнуў, бы ночка цёмная палі. Удзень сябры-
рабочыя блізка. Свае. Таксама смутныя. Лягчэй.

Уначы-ж—адна з сваім болем чорным, з сваімі думкамі трывожнымі, цяжкімі.

Ня спала. Ляжала ды боязка слухала шэпты маркотныя цемры. Ледзьве пад дзень круху зьвяла вочы.

Аднак з сонейкам устала і Анэта. Сонейка радаснае, светлае, а ў Анэты—смутак, цемра на душы.

Ізноў працавала ўвесь дзень шчыра, да болю ў грудзёх, у руках, ува ўсім цэле, да атупеньня.

І цягнуліся дзень за днём, як дажджы асеньнія—даўгія, нудныя, няпрыветныя.

У суботу ўвечары, калі ішлі рабочыя з працы дадому, Моська Лейкінд ля дзвярэй сваёй хаты затрымаў Анэту.

— Вось што,—сказаў ён, калі адышліся рабочыя:—мы з табою не сварыліся і ня біліся—жылі, як добрыя людзі...

Штосьці нядобрае пачулася ў яго тоне: хліпнула ў зірку прыжмураных чорных вачэй.

Анэта ня спужалася, але мэханічна, так, як-бы яна згіналася, каб падняць дошчачку на ўлоньні, ціха запытала:

— Так... Дык што?..

Моська выставіў наперад шырокі жывот, суха адказаў:

— Ты ў панядзелак ня прыходзь.

— Чаму?

— Няма працы.

— Матэрыялу-ж пілаваць яшчэ шмат ёсьць?

— Нічога. Ты не гадзішся тут,—адказаў Моська, рухаючы ў кішэнях пальцамі ды солідна выпучваючы-

ся.—Мне патрэбна ўзяць хлапца,—каб ён складаў дошчачкі ды таксама качагару дапамагаў.

Анэта ня пытала больш, не прэрэчыла, не прасіла. Стаяла нярухома ды ўглядалася яму ў твар, у вочы, якія раней умелі сьмяяцца, у якіх хвілінамі сьвяцілася штосьці шчырае ды блізкае, чалавечае. Цяпер у іх ня было ні літасьці, ні цяпла, ні спачуваньня.

Крыху схіліўшыся, у знак разьвітання, у бок Анэты, Моська Лейкінд крута павярнуўся на шырокіх абсацах скараходаўскіх гамаш ды, не сьпяшаючыся, цяжка паштурхаў сваё поўнае цела здаравеннымі пруткімі нагамі да кватэры.

Анэта момантаў колькі яшчэ пастаяла. Пасьля, спахапіўшыся, хутка пашла ўсьлед за рабочымі. Аднак па дарозе, няпрыкметна для сябе самой, убавіла кроку. Схіліўшы на плячо голаў, цяжка задумалася. Сілілася разабрацца ў тым, што здарылася, ацаніць яго, але ўсе пасілкі былі дарэмнымі. Сэрца апанавалі самыя размаітыя супярэчлівыя пачуцьці. То ахопліваў адчай перад невядомаю будучыняю, перад заўтрашнім днём, то невядома адкуль прылівала недарэчная радасьць, запаўняла сабою ўсю істоту ды білася і трапыхалася, як зьняволеная птушка волю адчуўшы...

Дома лягла спаць бяз думак, бяз суму, як дзіця бесклапотнае. І хацелася думаць, але думкі не зьяўляліся—зьніклі дзесьці, уцяклі, як птушкі ад зімовых сьцюж у далёкі вырай. Мо' таму, што нутром пачула, што іначай і быць не магло, што цяпер ужо нішто не паможа, што цяпер нічым не паправіш таго, што адбылося.

Калі назаўтрае прачнулася, дык дзівілася на самую сябе. Быццам нічога і ня было нязвычайнага.

Аднак пасля сьнеданьня не пайшла гуляць да вясковых дзяўчат. Села ў палісадніку ды суцішылася, нібы задумалася зьлёгка. А аб чым—ня ведала і сама. Хвілінамі здавалася, што нібы хтосьці стаіць у яе за плячыма ды настойліва шэпча ёй аб чымсьці, пужае, кпіць, насядае на плечы ды цісьне ўніз, ня то—усе сілы напружвае, каб пераканаць у чымсьці. А што, у чым?—Невядома. Ды і ведаць не хацелася. Вось так хацелася, каб пайсьці кудысьці, толькі далей ад людзкога вока, зьнікнуць, стушавацца—так, каб не засталася ад яе ні сьлядочка, ні думкі аб ёй, ні ўспаміну...

— Можа, паненка, паклон Васілю перадаць?— абудзіў раптам Анэту зычны жаночы голас.

Ускінула вачыма. Па вуліцы кудысьці едзе Тарас з Моськам Лейкіндам... У перадку — Макрына. Мужчыны аб чымсьці гутараць. Макрына прыглядаецца да яе, Анэты, ды шырока ўсьміхаецца прастакаватым жаночым тварам.

— Дзе Васіль?—запытала толькі Анэта.

— У Асмольлі!—ледзь чутно, з-за грукату калёс, адказала Макрына.

З бразганінай і сіплым звонам калёсы пабеглі далей па крывой і пылкай вуліцы.

Нібы зыркае сьвятло, раптам хтосьці праліў у душу Анэты. Ня ўстала, а ўзарвалася з месца.

— Ага?!

Заскочыла дахаты, накінула на плечы хустку ды ўгрунь па загуменьні, на цянькі, у лес.

VII

На магутных плячох дрымотнага лесу ціха тонкімі краямі апачыла неба. Наўкола—уступамі дзялянкі. Мора пнёў. Зялёнымі хвалямі сьмяюцца і сьпяваюць разлогія прасторы, уккрытыя маладняком.

На прагаліне зьбіліся ў кучу некалькі дзесяткаў новых драўляных домікаў. Перад імі, пры ўскраі лесу, нерашуча спынілася жоўтая з зялёным дахам чыгуначная станцыя. Тупік. На белай пляме чорныя значкі крычаць: «Асмольле». Рэйкі на шпалах і драты на слупох, як струны цымбал.

На ўзвышшы, паміж станцыяй і мястэчкам, чорным комінам уткнуўся ў выш дзяржаўны лесаапрацовачны завод. Гучна і магутна дыктуе далям ён свае гордыя моцныя рытмы. І ціхія далі хіляць перад ім хісткія маўклівыя галовы. Завод—адзіны галоўны заправіла тут. Яму абавязаны сваім існаваньнем сотні рабочых, тысячы вясковай беднаты.

Тут на заводзе знайшлі сабе прытулак—Апанас, а пасья і Васіль.

Дзень адпачынку. Завод уранку ня клікаў рабочых на працу, не прывітаў вясковых даляй сьпевамі піл ды рытмічным рокатам машын.

Рабочыя адпачываюць.

Апанас і Васіль прагнуліся позна. Блакітны дзень кветкай бэзу ўсьміхаўся на дварэ. Калі ўсталі, працынілі вакно, і ў пакой уварвалася сьвежае паветра. На сталае зашамрэлі кавалкі старой газэты. Ля шыб

забалагурылі сьветла-зялёныя лісты прыгожых шыпшын.

У калідоры, бы санлівы кот, гурчэў самавар.

За сьценкаю, у суседнім пакоі, гібкім альтам сьпявала маладзенькая дачка гаспадара Хайка:

— Очи чо-о-орные, очи жгу-у-учие...

Васіль прысеў ля стала і паклаў голаў на рукі. Хайка сьпявала пра дзіўныя вочы, пра каханьне пакутнае, што абудзілі гэтыя вочы ў душы якогась невядомага яму, Васілю, чалавека. Слухае Васіль і здаецца яму, што гэта ня чые іншыя вочы, а прыгожыя, бы неба квятлівае, Анэціны, і што каханьне абудзілі гэтыя вочы ня ў сэрцы кагосьці невядомага, а ў яго ўласным, Васілёвым.

Слухае Васіль і здаецца яму, быццам лашчыць яго хтосьці блізкі і любы, суцяшае боль, абяцае радасьці і шчасьце...

Калі прынесла гаспадыня ў пакой самавар, Апанас дастаў з куфэрчыка хлеб і сала, і яны пачалі ўдвух з Васілём сьнедаць. А Хайчын голас, тымчасам, вольнаю птушкаю ўзьвіваўся кудысьці высока-высока, трапыхаўся там зарніцамі лілёвымі, то падаў у бяздоньне, абрываўся, як часам лёс няўдачніка, то ізноў мацнеў, бурліў паводкаю магутнаю, разьліваўся дзесьці па прасторах неасяжных ды захлапаўся, кудысьці клікаў, плакаў, сьмяяўся.

Захлёбваючыся гарачаю гарбатаю, Апанас, ломячы словы, як чорствы хлеб, думна заўважыў:

— Жыцьцё чалавечае—выпадковасьць, цьвет,

Васіль дапытліва ўзьняў вочы:

— Чаму?

— Ды вось, хоць-бы наша Хайка... Сьпявае... Жыве, як птушка—значыцца, маладая яшчэ...

Васіль, чмякаючы хлеб, весела хліпнуў зрэнкамі, засьмяяўся.

— Вясёлая...

— А ці паверыш,—расчуліўся Апанас,—а я сьпяваць—ня люблю. Ніколі не сьпяваў. Хіба, як п'яны калі быў...

— Хайка—маладзец,—нібы сам пра сябе, ціха заўважыў Васіль.

У Апанаса мякка патрывожыліся бровы. Суровы твар страпянуўся ды прыціх, паласкавеў. У вачох бліснуў далёкі ціхі сьвет, быццам успамін якісьці шавяльнуўся ў зачарсьцьвельных нутрох.

— Усё больш сярдзешнае пяе.

— Добрая дзеўка. І ласкавая такая. А вочы, як агні. Блішчаць—аж мяняюцца. Такіх я ніколі бадай-што і ня бачыў яшчэ...

Апанас паставіў на стол ісподак і, адразаючы гарбатым складаным нажом кавалачак сала, мякка засьмяяўся нізкім сіплаватым басам.

— Ты, Васіль, да баб таго...

— А ты—не?

— Калісьці і я з дзяўчатамі круціў.

— О!.. Дык і я-ж з дзяўчатамі!..

— Ведаеш, трэба будзе калі-небудзь на пагулянку папрасіць!..

— Хайку?.. Трэба... Але невядома, як цяпер Анэта?..

Апанас паглядзеў апатычна ў вакно ды ізноў нахмурыўся.

— Трэба забраць яе адтуль, а то гэты скуралуп цяпер душу з яе дастане. Засталася адна...

— Давай, Апанас, сходзім сёння да яе—час ё.

— Пасьля полудню,—згадзіўся Апанас,—зараз на сход трэба ісьці... Ты таксама прыходзь. Хутчэй у саюз залічайся.

— На сход—ясна, але пасьля сходу адразу-ж да яе.

— Добра.

— У гэтай во, у бакоўцы?—пачуўся раптам у калідоры моцны мужчынскі голас.

— Але,—адказала з кухні гаспадыня.

Шопат. Шуршаньне ля сьцяны, цераз момант лёгка ўздрыгнулі ды з жаласьлівым піскам расчыніліся дзьверы ў пакой да Васіля з Апанасам. На парозе—Тарас. За ім—Макрына.

— Вось дзе ён!—кажа Тарас, пралазячы наперад, у пакой.—Ну, здароў, сыноч... Як ты маешся тут?..

Па твары ў Васіля цені пабеглі.

— А дармо,—узрушана адказаў Васіль, зьдзіўлена ўглядаючыся ў бацьку.

Тарас паставіў у куточку ля парогу пугу і, падышоўшы да Апанаса, моцна, па-сялянску прывітаўся з ім за руку. Таксама няўмела, стуліўшы каленцы, ткнула руку Апанасу і Макрына.

Селі. Макрына—на ложку. Тарас—на крэсьле. Гэта крэсла мела ўласьцівасьць пры кожным руху таго, хто

сядзеў на ім, хістацца ў бакі ды жаласьліва пішчэць, быццам просячы, каб сядзелі на ім ціхенька, як мага лягчэй.

Васіль устаў, прыпёрся плячыма да сьценкі ды порстка перамінаўся з нагі на нагу.

Тарас-жа пагладзіў рыжую бараду, піснуў крэслам, і ласкава—па-бацькаўску запытаў:

— Ну, хваліся—як вы тут?

— Жывём,—адказаў Апанас, хмурна адварнуўшыся ўбок.

— Ну, а як ты, Васіль?—сьмела працягваў свой допыт Тарас.—Як твая рука?

— Нічога, зажыла,—адказаў Васіль, паказваючы руку.

— Ну, і дзякуй богу... А цяпер ты мне скажы,—працягваў Тарас,—як ты цяпер думаеш з Моськам? Можа ў яго лепей было-б?

— А што мне да яго?

— Праўда, чалавеча, ён ужо сабе даўно наняў новых... Але колькі разоў прыбягаў прапытваць!..

— Ведаю гэтыя штукі. Як я парэзаў быў сабе руку, дык як гад абышоўся: «звязаўся, кажа,—бяды набраўся»... Цяпер вы мне золатам абсыпце яго самога і пільню яго, дык я носа туды не пакажу!

— Гэта, чалавеча, як ведаеш. Калі добра тут жыць—жыві сабе тут... Дзякуй багу за ўсё,—згадзіўся Тарас, трэплючы пальцамі чырвоны рог барады,—жывеце, хай бог памагае.

Прапяяў крэслам ды палез у кішэню.

— Табе Моська трохі грошай прыслаў,—сказаў, нарэшце, ён, дастаючы з кісета некалькі зламаных у розных кірунках паперак.

— Завошта?

— Як ты быў яшчэ хворы, ён прынёс ды сказаў табе пераслаць, каб хутчэй папраўляўся... Вось толькі часу ня было прыехаць.

— Аддайце іх яму назад.

— Дурань! — усьміхнуўся Тарас. — Дзе даюць— бяры, а дзе б'юць—уцякай... Пятнаццаць рублёў—нідзе валяецца, гэта грошы!

— Нашто яны мне?

— А нашто яны мне?—засупярэчыў і Тарас.— Табе прысланы—ты і бяры. Моська пашукваць назад ня будзе: ён баіцца, каб хаця ты яго не чапаў... На.

— Чо' пазіраеш? бяры! — гукнула з ложку Макрына.—Гэта—твая дарсьцьвінасьць.

— Вазьмі, матачка, гэту дарсьцьвінасьць ды купі кашулю малому. Вось і ўсё. Гэта якраз за маю сінюю кашулю сойдзе, што на мне парвалі былі.

— Як хочаш. Не пашкодзяць і нам,—адказаў Тарас, ізноў хаваючы ў кішэню грошы.—Ну, але скажы ты мне па чыстаце: ці ты думаеш што-небудзь з Москам, ці не?

— А што я буду думаць?

— Праўда, дзяціна, не чапай... Хоць ён гад і варты. На добры парадак—яму-б у астрозе гніць ды ня вылазіць... абдзірае казну... але няхай лепей бяз нас гэта абойдзецца. Ня трэба, каб на нас людзі раты разяўлялі.

— Скажы, дзядзька, як там Анэта?—раптам хмурна запытаў Апанас, упіркi гледзячы на Тараса.

Тарас бяспомачна паглядзеў на Макрыну, узяўся за шапку.

— Хто яго ведае,—адказаў ён, выцягваючыся на крэсьле,—там, яшчэ, мусіць... сёньня бачылі... Перадавала паклон.

Васіль крута павярнуўся да вакна і, перагнуўшыся цераз падаконьнік, пачаў нэрвова абрываць з веткі бэзу буйныя цёмна-зялёныя лісты.

— Хадзем, Тараска,—у паўголаса зьвярнулася Макрына да мужыка,—трэба-ж на кірмашы яшчэ пабыць.

— Дык ты, Васіль, грошай ня возьмеш?—запытаў, устаючы з крэсла, Тарас.

— Не.

— Дык бывайце здаровы!

Старыя разьвіталіся, асьцярожна, каб не зачапіцца за што-небудзь, вышлі з пакою.

— Сукін сын! — працадзіў Апанас, стукаючы асадкаю нажа па стале,—думае за грошы і чалавека і закон купіць!..

— Чаго ён бегаў распытваць пра мяне?.. Прыяцель!.. Баіцца, каб ня выдаў, а то—аж пантоплі заляскалі-б у яго!

— А завошта-ж гэта?

— Ёсьць такія справы... Ты ведаеш, каб я меў права, то ўсіх да аднаго спэкулянта перастраляў-бы... Як сабак!..

— Прыдзе яшчэ час, пачакай,—надзейліва заўважыў Апанас, устаў, ды зачыніў вакно,—хадзем на сход.

— Хадзем.

Апрануліся. Пайшлі.

Вуліца і плошча пярэсьцілі чырвонымі хусткамі, касьнікамі, косамі, галіфэ і старых і новых мод шапкамі і кепкамі. Каля станцыі лёгкімі ахапкамі пары страляў у блакітнае паветра чорны бліскучы паравоз. Наўкола шапацела зеляніна, палыхаючы на сонцы залатымі водбліскамі ранішняе расы. У пахучых лістох запляліся ніткі сонца. Лёгкім адзеньнем бярозак вецер забаўляўся, гуляў. А бялявыя бярозкі, бы дзяўчаты маладыя, саромліва зьвіваліся, адбіваліся ды ўцякалі, ледзь-ледзь стрымліваючы на сабе зялёныя наміткі, гатовыя кожную хвіліну сарвацца з іх ды ўпасьці да ног.

Прыгожа і сьветла. Прахожыя—ласкавыя, усміхаюцца.

Шырока размахвае рукамі Васіль. Да зямлі нагамі ледзь датыкаецца.

Разыходзяцца нахмураныя бровы ў Апанаса. Нікнуць, таюць маршчынкі. Сьвятлее твар.

— Каб цяпер ды на вечарынку дзе,—заўважае Васіль, на-хаду перакручваючыся на аднэй назе,—от прыўдарыў-бы, ядры тваю качана!

— Пачакай, ажывёмся... Яшчэ пагуляем.

— Хлопцы!.. Пруцца, як коні... Не дагнаць ніяк!..

— Анэтка!—раптам весела азваўся Васіль, выставіўшы наперад рукі.—Во... зірні ты, Апанас... А мы зьбіраемся да яе...

Падбегла Анэта. Твар макам палыхае, мяняецца. Вочы пырскаюць радасьцю. Учапілася за Апанасаў рукаў.

— Ай, чорны які,— усёроўна як цыган... А Васіль, як толькі што з балота вылезшы... Абодва няпрыгожыя пасталі, уй...

Васіль узрушана перамінае плячыма. Ня можа парадку знайсці з рукамі. Бяз толку мармоча:

— Бач, якая стала—падрасла...

— Няпраўда... За якія-небудзь два тыдні?... Сьмешны ты нейкі, Васіль... вялікі стаў... Не-не, гэта я жартую, ня злуй, Васілёк.

— Хадзем дадому!—раптам крута павярнуўся назад Апанас.—Хваліся, Анэта, як Моська маецца?

— Дзе яго чорт возьме?.. Але я—вольная птушка ўжо...

— Што? Як?—у адзін голас запыталі Апанас з Васілём.

— Вольная птушка!..

— Чаму? Кажы!

Анэта раптам прыкусіла губы, спахмурнела.

— Учора ўвечары Моська мяне адправіў,—смутна адказала яна, пазіраючы кудысьці ў бок.

— Як? зусім адправіў?

— Зусім.

— Сволач-сволач, пяць разоў сволач!—страпянуўся Васіль.—Дык завошта-ж адпраўляць было?! Завошта?!

Апанас нічога на гэту вестку не сказаў. Ішоў моўчкі вялікімі рашучымі крокамі ды дашчэнту расьціраў зубамі кончык якогасьці зялёнага дубчыка.

Прышоўшы дахаты, дастаў з-пад ложку бутэльку гарэлкі.

— Вось тут мы—не паддамося нікому!—жартаўліва гукнуў ён, адным ударам аб ладонь выбіваючы з бутэльні корак.—Тут мы сьпецы, якіх і ў Амэрыцы ня знойдзеш!..

— Гэта — дзела, — страпянуўся Васіль.—Хавай!—раптам гукнуў ён, выхваціў у Апанаса з рук бутэльку ды ў мгненьне вока паставіў пад стол.

— Што?

— Цс!..

— Што такое?—прыўстаў з крэсла Апанас.

— Во...

У гэты момант у расчыненае вакно ўляцела газэта.

— А!—усьміхнуўся Апанас,—каб цябе мухі зьелі... Ну, давай паглядзім, што парабляюць Чэмбэрлены...

— Пасьля... давай вып'ем раней...

— Чакай, дай з большага зірнуць...

Пакуль Апанас праглядаў газэту, голасна чытаючы найбольш цікавыя політычныя навіны, Васіль пана-ліваў шклянкі.

— Ну, давай... пачынай...

Выпілі залпам. Закусілі хлебам з салам. Пасьля ізноў выпілі... Пачалі другую бутэльку. Гутарка ажыла, захвалявалася, зашумела, бы лес у навальніцу,

— Адправіў Моська Анэту—і добра,—закрычаў раптам, размахваючы рукамі, Васіль:—цяпер яна будзе разам з намі.

Апанас энэргічна рухнуў брывамі ды, колькі хапала сілы, ударыў кулаком па стале. Вякнулі шклянкі. Як тонкія сьцяблінкі, захісталіся бутэлькі.

— Як ён асьмеліўся зрабіць гэтак, у рабочай рэспубліцы?!

— Правільна!—затрос у паветры кулакамі Васіль.— От—хрэст табе... Жыў ня буду, калі ня спушчу з яго скуры... Здохне ён!.. Сірату, сірату бяздомную прагнаў, а за што?!

— А за тое, што я за цябе заступілася, калі яны пачалі на цябе абы-што плявузгаць... вось за што!— узрушана гукнула Анэта, потым наблізілася да хлопцаў ды таемна зашаптала:—Падумайце толькі... Гэта-ж каб хто заяву ткнуў—канец!.. Гэтулькі лесу казённага крадзе!..

— Зараз-жа сяду ды напішу!—пагразіў Апанас.

— Накрыем!—п'яна пацьвердзіў Васіль:—яшчэ, гад, мне пятнаццаць рублёў дасылае!.. А чаму?.. А таму, што баіцца, каб я не навёў каго... Гэта-ж надумаўся: Анэтку прагнаў?.. а?.. Зьвяруга!.. Ну што, каб Апанаса ня было, куды ты пашла-б?..

— Куды-ж?

— Хоць стрыечны табе брат, а ўсё-ж добры ён чалавек, Апанас наш...

— Ты—пролетар,—спыніў раптам Васіля Апанас,— дык навошта гаварыць табе пра мяне?.. Пролетар—

значыць кругом пролетар, і ўсё тут... І гамонкі больш няма... вось!..

Калі сьцямнела, выпіўка скончылася. Апанас драмаў над сталом, а Васіль п'яна хінуўся на ложку да Анэты.

— Мы цябе не пакінем... я... ты будзеш са мною... Сёньня—хочаш—лажыся ў хаце спаць, а я пайду ў пуню на сена... Хочаш—хадзем разам...

— Не, я з гаспадыняй буду спаць... у гаспадыні...

— Ага... але ты мне скажы, чаму гэта Моська надумаўся мне грошай прыслаць?..

— Дык я-ж казалася... Як прыехала я дадому, дык Хаім і ўзяўся ля мяне за каня. З платы, кажа, вылічу, і сяк на мяне, і так на мяне... Я апраўдвацца... А за мяне яшчэ хлопцы заступіліся. Мы пагразіліся ў профсаюз заявіць, што пільня, як належыць, не абсталявана, што яны не саматужнікі, што самі нічога ня робяць, а толькі наймоваю працаю, значыцца... ну, што толькі наймаюць, а самі нічога ня робяць... Рабочыя, значыцца, за мяне, а гаспадары—наўпроціў мяне... узялі мяне ды адправілі...

— Ага... правільна... так.

— Ну, ідзі ўжо спаць.

— Чакай!—скрыгануў зубамі Васіль,—ты—чакай... Дай мне ўсё тут... з якога канца і як пачынаецца... бр-р-р... стой... пачакай.

— Ну, чаго?

— Адкуль грошы? Як гэта вышла ўсё, ты мне скажы?

— Ну, як там грошы?.. Моська, відаць, спужаўся, каб не заявілі. Хацеў з табою быць у ласцы. А нас, ну бачыш-жа, мяне прагнаў... Назаўтрае на сяле загаманілі, што Моська шмат грошай тваім бацьком даў... А як сёньня ён з тваімі бацькамі ехаў разам, я і скумекала ўсё ды прыбегла сюды, каб сказаць...

— Вось як?! О-го-го... Мудрэц ён які?.. О-го-го-о... пачакай-жа!

Васіль узьняўся з пасьцелі ды няўмела тэпаючы па падлозе, як малое дзіця, вышаў на двор.

Ціхая ноч шамрэла зіхатлівымі бліскучымі зорамі-агнямі. Часамі яны, бы дыямэнты, бы сьлёзы радасьці, мільгліва каціліся па сьветла-зялёным небасхіле ды звонка падалі кудысьці ўніз, у цьвятлівае бяздоньне. У поцемку начы чорнакудры вецер зацалоўваў да бяспамяцтва, да сьлёз маладыя поўнагрудыя бярозкі. Трапыхалася, пяяла санлівая лістота.

Васіль спусьціў уніз голаў, сьцяў зубы, прыціснуў да грудзей зламаныя рукі.

— Ня спущу!.. З бацькамі... нада мною зьдзек... А завошта над ёю, завошта?..

З грудзей раптам вырваўся дзікі нечалавечы энк— ня то ўзрыд. Ад такога энку самых моцных людзей прахоплівае дрож да нязнанных патаемных глыбінь душы, дыба ўстаюць валасы, нямец ўзьнятая забойцаю рука.

— Ня спущу!..

Пасьля ціха прайшоў каля пуні, пералез цераз плот і, нібы здань, зьнік між кустоў у пасецы.

Ціхая ноч. Белымі рукамі туман кусты апавіў. На струнах галін ледзь чутно грае бор. У пацьмянелым золаце заходу застылі шэрыя хмары. Празрыста-блакітнае неба, як маці, сьціпла схілілася над узгоркамі і лагчынамі.

Дарога, як шаль. Роўная. Шырокая. Далёкімі канцамі дзесьці зьнікла ў шэрані начы.

Цьвёрда і ўпэўнена ступаюць ногі па ўбітым грунце зямлі. Наперадзе чорнымі пікамі ялін паранены сьветла-сіні небасхіл. Сеюцца з кустоў маркотныя шэпты.

Моську Лейкінду страшна. Адзін. Дарога праз лес. Ні зброі, ні людзей. Чорныя правалы між дрэў расчыніліся хціва, як зьвярыныя зяпы. Сьціскаецца дыханьне. Нябачны страх пралазіць у нутро.

Не разумее Моська Лейкінд у чым справа. Абцяўся Тарас заехаць па яго на станцыю ды штосьці не заехаў. Невядома дзе ён цяпер: ці яшчэ ў Асмольлі ці ўжо дадому паехаў?.. А, галоўнае, як з Васілём?..

Моцна, да болю, сьціскае рука палку. Глядзіць Моська Лейкінд убок—і здаецца яму—шавеляцца, крадуцца кудысьці кашлатыя кусты, здаецца—забягаюць наперад ды дражняцца з ім. Момант—і накінуцца на яго з усіх бакоў чорнаю жудаснаю зграяю.

— Тр-р-р-р... тр... тр-р-р...

— Што гэта?.. У лесе?!

Барабанны дроб выбіваюць зубы. Па скуры мурашкамі мароз прабягае. Перад вачыма зданямі зьяўляюцца ды знікаюць якіясьці істоты, ніколі нідзе нябачаныя... Зьвініць у вушу... На ілбе халодны пот...

— А мо' едзе хто?..

Моська Лейкінд ня ідзе, а, ледзь датыкаючыся нагамі да зямлі, ціхутка бяжыць...

— Тр-р-р-р... тр... тр-р-р...

Затаіўшы дыханьне, спыніўся, замёр.

— Так. Хтосьці едзе. Гэта ляскі бразгацяць,— здагадаўся Моська Лейкінд.

— Гэй!.. Выпіў чарку, выпіў дзьве—зашумела ў галаве... Эх!..

Паганяй, баба, гнядога!.. Гэй!..

Маська Лейкінд угрунь насустрач.

— Тарас, гэта ты?

— Два крокі назад!.. Страляць буду!..

— Тарас!..

— Дай пугаўё!..

— Халера ты... Ці-ж ты не пазнаў мяне?— крыкнуў Моська Лейкінд ды кінуўся да воза,—я... гэта-ж я!..

— А?.. Пане Моська?.. Сядай... Тпру, гняды!.. Ну, а я, брат, сённяя і выпіў, ядры тваю палку!.. здрава...

— Адкуль у цябе грошы?

— Адкуль?.. Бог дае...

— А няхай табе зарве, няхай,—злуе Макрына,— падла гэта несалоная. Набраўся, як жаба гразі, каб

яго праняло, каб яго... Ногі—туды, дай сесьці чалавеку!..

Моська Лейкінд, крыху павазіўшыся з непаслухмянымі Тарасавымі нагамі, нарэшце, усеўся. Паехалі. На сэрцы палягчэла. Углядаецца з-пад кепкі на Тараса, асьцярожна выпытвае.

— Ну, што чуваць?.. Бачылі Васіля?

— У сыціхамірнасьці ўсё, ваша сака... скародзьдзе,—п'яна дакладвае Тарас,—ня трэба яму хто... Дзякаваць богу, знайшоў сабе службу... Цяпер Васіль—ого!.. а грэйса сыска...

— Дзякуй богу... добра... А што ён казаў пра мяне?..

— Навошта ты яму?.. Трохі лаяўся, але, як аддаў я яму грошы, адразу павесялеў, перамяніўся зусім... Ну, цяпер, кажа, мы з Моськам квіты... Нават паклон прасіў табе перадаць... Ого...

Моська Лейкінд здаволена аддыхнуўся.

— Дзякую-дзякую... А Анэты няма там?..

— А як-жа... Ёсьць і Анэта... усе...

— Ну?!—здзівіўся Моська Лейкінд.

— Падла гэта старая. Далібог-жа зманіў... Вось Анэты якраз і ня было,—напала на мужыка Макрына.

— Чорт іх ведае... Мо' і ня было...

— Але-ж вы былі ў Васіля і грошы аддалі?—сур'ёзна запытаў Моська.

— Дык гэта праўда ўсё,—адказала Макрына.—Толькі, што Анэты, дык ня было там...

— Калі няма—добра, а калі і ёсьць, дык невялікая бяда,—сказаў Моська ды закурыў папяроску.

— Гл-гл-о... ага... ах ты, сукін...—штосьці недарэчнае пачаў верзьці пра сябе Тарас,—халера... Ох, я табе дам...

— Сьпі ўжо, падла,—злосна буркнула Макрына, таскануўшы Тараса локцем пад бок,—набраўся жлукта гэта...

— Хе,—усьміхнуўся Моська,—алкаголь...

— Ёлкаголь,—падхапіла Макрына,—каб яму хто наілкаголіў па тым месцы, дзе паны даўней ілкаголілі, дык нечага спаў-бы ў сьціхамірнасьці...

— Паспрабуй толькі,—азваўся раптам Тарас ды ізноў змоўк.

— Хе-хе-хе,—зарагатаў Моська,—так, так... Сьпі ты ўжо лепей, Тарас, сьпі...

Тарас супакоіўся.

— Гэта, як каму ідзе,—пачаў Моська глыбока-вучоным тонам.

— Што?

— Алкаголь... Гэта ў кожнай бутэльні гарэлки ёсьць алкаголь... ён такі... гэты алкаголь... І калі гэты алкаголь разам з гарэлкай пападзе ў арганізм... Вы знаеце, што тады выходзіць?

— Як набярэцца цераз меру,—здагадалася Макрына,—дык пэўна-ж назад пальцецца, ужо вядома гэта штука...

— Ой, не,—засупярэчыў Моська,—не-не...

— Дык пэўне-ж вы, вучоныя, ведаеце...

— Калі толькі алкаголь, — працягваў Моська далей такім вучоным тонам, што Макрыне аж страшна стала на возе, — калі ён пападзе ў арганізм, дык тут яшчэ гледзячы куды ён пападзе.

— І на чорта яго кладуць у гарэлку?..

— Го!.. Як-жа гарэлка будзе без алкаголю... На тое-ж яна і гарэлка, каб з алкаголем была... Навука!.. Так, так...

— Цьфу! — плюнуў Тарас, павярнуўшыся на возе, — Што гэта?.. Аж зіхаціць усё... Няўжо я ўсю-ўсю ноч прагуляў?..

— Тарасачка!.. Што гэта? — здрыганулася раптам Макрына...

— Бажочкі!.. Сяло гарыць!... А-я-яй!..

— Но!.. Каб цябе мядзведзь! — крыкнуў Тарас, усхапіўшыся ды сьцебануўшы пугаю гнядога.

Зачасьціў гняды нагамі. Паварот... Поле.. Відно, як удзень.

— Не сяло! — гукнуў Тарас, прыўстаўшы на возе ды круцячы пугаю над канём.

Раптам Моська Лейкінд лубком перакруціўся на возе, саскачыў на зямлю, схапіўся рукамі за голаў і як зьбянтэжаны, прысеўшы ля дарогі, загаласіў:

— Вайвай!.. Кіндэрхэн... Дзетанькі-ж мае, хто-ж гэта нас гэтак пакараў?!

Хліпала Макрына. Уціраўся рукавом Тарас.

А пільня, як чалавечае цела, нырала, купалася ў полымі. Як зламаныя ветрам сьцяблінка, перагнуўся ды схіліўся ўніз галавою высокі бляшаны комін. Воддаль ад заводу стаяў вялікі натоўп народу ды

бяспомачна глядзеў на грозную, жудасную гульню
полымя...

Калі Моська Лейкінд пад'ехаў з Тарасам да натоў-
пу, сьцены пільні хістануліся і апалі на-зем, сьп-
нуўшы ўгару крывавым дажджом іскраў.

Моська Лейкінд зьлез з воза і, плачучы, кінуўся
да людзей:

— Што вы зрабілі?! Чаго вы пазіраеце?!

Натоўп скалыхнуўся.

— Што-ж мы вінаваты? — хтосьці паспрабаваў
апраўдвацца.— Загарэлася, а як—чорт яго ведае...
і тушыць нельга... гарачыня... пячэ.. жыцьцё абры-
дала каму ці што?..

Тут-жа пры натоўпе стаяў з клункамі і Хаім. Гля-
дзеў на полымя вялікімі застылымі вачыма ды выці-
раў рукавом сухі, атупелы ад жару твар.

Праз паўгадзіны ад пільні засталіся толькі вуголь-
чыкі ды абгарэлая машына з пагнутым бляшаным
комінам.

* * *

Зьвяртаючыся да вёскі, сяляне разважалі:

— Такі-ж сьпяклі гада!..

— Пэўне-ж... дапёк, мусіць, і ён некаму...

— Пакараў нехта.

— Ды добра пакараў... Пільні як і ня было!..

— Каго пакараў?—раптам сурова запытаў рабочы
Мікола,—Лейкінда?.. не яго... Дзяржаву пакараў
нехта, нас пакараў!—закрычаў ён, на момант прыпы-
ніўшыся на дарозе.

— Што-ж... цемната!—суцішліва праказаў з на-
тоўпу сялянскі голас.

— Час ужо прыкончыць і з гэтаю цемнатаю,—
адказаў абурана Мікола.

— На, Лейкіндаў ёсьць законы, суд!.. А вось такая
самачынная справа, як сёньня, яна найчасьцей ад
усяго бывае толькі злачынствам!..

На гэта яму ніхто не пасупярэчыў. Усе маўчалі.
Усе былі згодны з ім.

Маўчала і ноч. Толькі блакітныя пры месяцы
жыты з ледзь чутным званам каласоў ціха пераліва-
ліся пры дарозе пахучымі хвалямі ды сціпла драмалі
ў лагчынах у цёпрых абдымках летніх туманоў.

Пільня, тымчасам, яшчэ пырснула ўгару некалькімі
кывавымі струменчыкамі ды нячутна сканала,—
адышла ў нябыт.

ВЫРВАЛАСЯ

Была цёмная асеньняя ноч. Цадзіў дождж. У цёмных закавулках няпрыглядненькага мястэчка Б... жудасна плакаў вецер.

Часамі ён, як няпрытомны, хапаў на ляту ахапак брызг, кідаў яго ў шыбы заплаканых вакон, адскак-ваў назад і дзіка-ўтрапёна рагатаў.

Дзе-ні-дзе пастуквалі няпрычыненыя вароты, форткі.

Жорстка павізгвалі жалезам завес акяніцы.

З далю плылі палахліва-неспакойныя—выцьцё і брэх напалоханых навальніцаю сабак,

Хвілінамі, калі сьціхаў на момант вецер, чуўся маркотны аднатонны шум вады, што сьцякала з дахаў.

Здавалася, нібы вада аб чымсь патаемна перашэптавалася з няпрыгляднаю цемраю... А цемра, як асеньні туман, як смуга, цяжка варушылася ў брудных закавулках, чаплялася па дахах, па гнілых платох.

Непагодзе, здавалася, ніколі і канца ня будзе...

— Што гэта на дварэ сённяя робіцца?—дзівіцца Каця.—Якая цемрадзь!

На момант прыслухалася. Вецер аж скуры лузаўся, бянтэжыўся, сьпяваў. Узяла крэсла ды прысела да вакна.

— Мо' вецер другія думкі нагоніць.

Насупроць свайму настрою паспрабавала засьпяваць.

Аднак зараз-жа замоўкла. Абарваўся голас. Ня пелася.

Праз хвіліну, нібы з нетры якойсьці бяздоннай і бязмежнай паплылі думка за думкаю—жахлівыя, нядобрыя.

— Гэта ноч—як маё жыцьцё. Колькі такіх ночак было ўжо на душы?! Змагалася. Дзе сілай брала, а дзе—хітрасьцю. Усёроўна—як, але брала... І цяпер вазьму!.. Так.. А мо' не?..

— Вазьму!—гукнула яна ўслых у адпор на сваю-ж думку.

Прытка ўстала. Узяла са стала газэту. Пачала чытаць.

— Што будзе, як бацька даведаецца, што я запісалася ў комсамол?—порацца ў голаў другая думка.

Па жылах прабег мароз. Каця апусьціла на калені газэту. Задумалася.

— Не даруе: злы, дзікі ў яго характар. Яму хацелася-б што найхутчэй аддаць мяне замуж за Міколу. Як жывёліну якую збыць з рук, прадаць у няволю!. Ха-ха-ха!.. Але гэтаму ня быць!.. Памыліўся ў дачцы!..

— Але што ён са мною зробіць?—у дзесяты раз думае Каця адно і тое-ж, — Выганіць з хаты? —

Не б'яда: без яго здолею пражыць.—Наб'е?—Не!
Гэтага ня будзе!.. Няўжо-ж ён зьвер, няўжо хопіць
у яго адвагі на такі ўчынак?

Катя ўстала і пачала нэрвова хадзіць па хаце.

— Трэба было мне ўжо даўно кінуць бацькоў,—
пачала разважаць яна,—шкада крыху старога... ця-
пер адзін застанецца. Па-другое — супроць плыні
хоча дыхаць. І хоць было-б за што, а то рызманамі
трэсе! Цемра, беспрасьветная цемра!

— Др-р-р,—наляцеў раптам на хату цяжкі віхор
і што было моцы грывнуў акяніцамі. Каця страпяну-
лася. Нібы апамятаваўшыся, спахапліва ўзяла з
полкі недачытаную кнігу і сьпешна пачала чытаць.
Заставалася ня больш дзесяці старонак. Работа пай-
шла шпарка, энэргічна. Птушкамі лятуць, зьмяняюць-
ца радок за радком. Думка бяжыць за думкаю, бы
дзеці ў карагодзе—згодна, дарэчы, прыгожа. Чы-
тае—і здаецца ёй, што гэта ня з кніжкі выплываюць
вобразы, настроі, а аднекуль з глыбінь яе ўласнага
нутра. Там дзесьці нібы зарава занялося новае, такое
прыгожае, прыемнае, ласкава-пяшчотнае. Яно, як
полымя, ахапляе ўсю істоту і зьнібіць яе ў дрымотнай
асалодзе. А таму ў ваччу і літары пачынаюць нібы
пярэсьціцца. Паволі цямнеюць. Урэшце зьліваюцца
ў чорна-шараватыя палоскі і няпрыкметна растуць...
Зьнікаюць...

— Што будзе з Міколам?—міжвольна і няпрык-
метна пралазіць у галаву новая думка,—ён гэтак ка-
хае мяне! Усё-ж такі ён чалавек. Што будзе з ім?..

І разам з гэтым у яе выябражэньні выразна вырысавалася кволая, мэлянхолічная Міколава постаць. Яго заўжды смутны твар і выраз вачэй ужо не захоплівае яе. Нават нейкая агіда нарадзілася да яго.

— Што-ж?—раней кахала, цяпер—не. Гэта дробязь мяне не павінна спыніць на жыцьцёвым шляху. Ёх няма такіх!..

— Другая справа—Андрэй. Гэты хоча мне волі, шчасьця... Уцяку з дому—пакуль-што буду вучыцца, а там, ды і заўсёды, свабода.

— Але як уцячы з дому? Калі? Андрэй абяцаў дапамагчы. А што, калі ён ня здолее гэтага зрабіць? Што тады? Але—напляваць! Ня падай духам!

Каця прытка ўсхапілася з месца, адкінула ў бок на стол кнігу і пачала пакручвацца па хаце, насьвістваючы якуюсь мэлёдыю.

— Гэ-кхэ, гэ-кхэ!—штучна і злосна раскашляўся на печы бацька, зачуўшы вытылінгоўваньні дачкі,— павар'яцелі вы ўжо, ці што? Нікога перад сабою ня маеце. Гадаўё! Веку не дасьце спакойна дажыць!..

Каця супакоілася. Злы бацькаў тон яе больш здзівіў, чым абразіў. Раней,—што-б яна ні зрабіла, ён ніколі яе ня лаяў. Усё ўгаварваў, настаўляў.

— Вам, татачка, можа баліць што?—спачувальна запытала яна ў бацькі.

— Не дачакаецца, каб у труну як найхутчэй палажыць?!—усё тым-жа злым тонам скардзіўся бацька.

— Кіньце глупства!—нечакана для самой сябе абурылася Каця.

— Пажывеце без мяне!.. Пачакайце!..—скуліў сваё бацька,—з голаду паздыхаеце... Вы думаеце, што я вам вораг... але-ж...

— Ну, досыць!—рашуча абарвала яго дачка,—даволі ўжо!..

Хвілін пяць памаўчалі абое. Каця пашла на кухню настаўляць самавар.

— Падай мне тутун з акна!—загадаў з печы бацька. У яго тоне яшчэ чулася досыць значная нотка злосьці.

Каця падала.

Стары апусьціў уніз голаў і сярдзіта засоп у нос. Па ўсім было відаць, што ён меў штосьці сказаць дачцы, але чамусьці не хацеў, як-бы гэта зрабіць яму было найвялікшай затратаю сіл і сродкаў, ні то, проста, не хацеў ламаць гонару перад ёю.

— Няўжо даведаўся, што я ў комсамол запісалася?—падумалася Каці, і яна міжвольна ўздрыгнула.

— Ня бойся. Я-ж ня воўк з лесу. Вазьмі... табе ліст,—сказаў ён, бліснуўшы вачыма ўзбок дачкі. У Каці на сэрцы пасьвятлела.

— Дзе?—радасна, але яшчэ недаверліва, спытала яна ў бацькі.

— У кніжцы, што на сталі....

— У гэтай?

— У гэтай.

— Дзе ён? Няма?

— Паглядзі толькі добра. Басячуга нейкі прынёс!.. Я кажу: паскручваеце вы галовы! Ну?! Хіба ня я казаў!...

Каця схапіла кніжку і пачала на ўсе лады яе лістаць. Шчокі залуналі агеньчыкамі. Чамусьці дрыжэлі рукі.

— Ад каго-б мог быць ліст?—непакоіла яе думка. Адшукаць ліст аднак ніяк не магла.

Падышоў стары і, не пазіраючы на дачку, узяў у яе з рук кнігу. Паставіў наруб і пачаў, моцна сьціскаючы яе, выпушчаць з-пад вялікага пальца левае рукі па адным лістку.

— Во!.. На, тваю крысьпадэньцію,—сказаў ён, падаючы дачцы невялічкі лісток і кпліва-агідна ўсьміхнуўся. Такого твару Каця яшчэ ніколі ня бачыла ў бацькі. Сэрца працялася горнаю крыўдаю, але цяпер было не да гэтага...

З якойсьці незразумелаю трывогаю ўскрыла ліст. Там было:

«Т. Бельская!

Дзякуючы абставінам, якія склаліся ў мяне, я ад'яджаю ў М. сёньня. Маю абяцанку табе я памятую. Прыймо ў П. Ш. пачнецца на днях. Сродкі будуць: стыпэндыя.

Усё іншае залежыць ад цябе. Калі хочаш—прыходзь увечары да мяне. Прышоў-бы я сам да цябе, але гэта нязручна, а, па-другое, ня маю часу. Чакаю толькі да паловы адзінаццатай. Бывай. Андрэй».

Ліст Кацю азадачыў. Хаця яна ўжо і даўно зьбіралася ўцякаць з дому і многа аб гэтым раілася з Андрэем, аднак цяпер чагосьці супуцілася.

— Як хутка, у гэткую ноч, сёньня?—ня верыла яна ні сваім думкам, ні вачом.

На хвіліну прыслухалася да таго, што рабілася на дварэ. А там, як і раней, ня ўнімалася, а ўсё плакала і да атупеньня рагатала навальніца.

Каця ахапіў жах.

— А ў хаце так цёпла і прытульна,—само сабою зьявілася супроцьстаўленьне,—колькі год аднак я пражыла тут... Дзяцінства... Хоць маркотна і цяжка было часамі, але ўсё-ж амаль-што бязрупотна, пад аховаю... А цяпер на каго бацькоў пакінуць?.. Але прэч такія думкі! Цяпер—толькі наперад! Хоць будучына невядома, але, па-камсамольску, наперад, наперад!.. Час ужо вырвацца адгэтуль!

— Ну што-ж табе твай хабаль піша?—ня вытрымаў, урэшце, бацька,—дык Міколу ты ўжо кінула?

Каця маўчала. Гаварыць з бацькам нельга было. З ім можна было цяпер толькі сварыцца. А ў сёнешні вечар гэтага Каця не хацела. Якія-б крыўды ні былі, рашылася зносіць моўчкі—ўсёроўна апошні раз.

Такое ўстрыманьне дачкі яшчэ больш раздражняла бацьку. У яе маўчаньні ён знаходзіў пацьверджаньне сваім апаскам,—што Каця кінула Міколу і закахалася ў «хабаля».

Прышла дадому матка.

Каця паставіла на шафку самавар, і ўсе ўтраіх пачалі піць чай. (Каця ў сваіх бацькоў была адзінаю).

— Але вось гады!—раптам сярдзіта сказала матка, нібы яна яшчэ працягвала з нейкім лаянку,—

проста яны нас, каб прымелі, дык на ражне сьпяклі-б!..

— Што?—суха запытаў стары.

— Пашла я да Васілёвых, а туды зараз-жа і Пракопіха... Але і выжміньдзіць, і ўкусиць, і заліжа, і прыложыць, і зноў укусиць... І з аднаго боку зойдзе і з другога!.. Вось не перапрэглася-б ты!.. Такая гадзюка!.. Брала, брала—нічога, дык і пра Міколу пачне, і пра Кацю... Я цярпела, цярпела, але-ж калі ўзялася, урэшце, дык вылаяла, збэсьціла, як суку, на нішто!..

Стары Бельскі, насупіўшыся, пазіраў у сподак. Каця таксама нічога не гаварыла. Матка дапытліва зьмерыла іх вачыма.

— Што гэта ў вас?.. Чаго ты такая смутная?— зьвярнулася яна да дачкі.

— Нічога. Так сабе...

— Як гэта так?

— Ат...

— Нейкі хабаль ёй ліст прынёс, дык...—неахвоча азваўся і недакончыў бацька.

— Ай, халера... Можа ад Міколы пісулька, а ты ўжо і прычапіўся?.. Уй!..

— Якое ад Міколы. Нейкі комуністы, салдат прынёс... з рэвольвэрам...

— Ад каго?—запытала матка ў дачкі.

— Ад Міколы,—zmanіла Каця, і на твары, ў яе прабегла хітрая ўсьмешка.

— Дай сюды.

Каця спакойна ўстала з крэсла, дастала з кнігі сакрэтку і на вачох мацеры разарвала яе на драбнюсенькія кавалачкі.

Кпліва захіхікаў бацька як-бы настыраючыся жонцы. Жонка зьбялела і сьцяла губы. Момантаў пяць пільна ўглядалася ў дачку.

— У-гу...—толькі буркнула яна сабе пад нос ды хутка пачала дапіваць з шклянкі чай.

Каця зноў прысела к сталу.

— Дык ты ўжо з Міколам ня ладзіш?—зусім мякка, як ні ў чым ня бывала, спачувальна-ласкава запытала ў яе матка.

Матчыну політыку і захады Каця добра ведала.

— Што вам?—адказала яна матцы з адценьнем недавальнення ў тоне.

— Ну, дармо, дармо: зараз мо' прыдзе. Памірыцеся,—жартавала матка.

— Я вам кажу: Мікола—гэта чалавек. За ім не прапала-б!—выпаліў, урэшце, бацька,—шэсьцьдзсят дзесяцін зямлі—гэта маёнтак, мой пане. Сам скончыў гімназію, дый, апрача таго, не баяк які—сталы розум мае: бацькі і бога не адрокся, з ім і пагаварыць, дык відаць...

— На ліха ён мне з сваім маёнткам!—рэзка абарвала старога Каця.

— Кінь ты, Мацей,—умяшалася матка,—яны маладыя і бяз нас старых памірацца!

— Каго ты вучыш?.. І каго ты абходзіш? Яна ўжо больш за цябе ведае і ў дзесяць раз ужо хітрэйшая ад цябе! Круціце вы нешта сьветам... Пачакайце!

Змоўк стары, і ў пакоі хвілін на некалькі запанавала ціша. Гаварыць ніхто не хацеў. Усе дадзелі адно аднаму.

— Лішуся галавы сваёй, калі вы мяне ды закілаеце! Ну!..—ускіпеў, раптам, бацька, вылазячы з-за стала. Ад удару кулака на падлогу скінуліся дзьве шклянкі ды разьбіліся ўшчэнт.

Каця войстра ўсьміхнулася. Па абліччы прабегла дрож. Стары плюнуў ды палез на печ.

Хтосьці злёгка пастукаў у шыбу.

— Ну, шчасьце тваё,—пагразілася матка,—ідзі, адчыні: бадай Мікола стукае!..

Каця пашла адчыніць дзьверы, а матка кінулася прыбіраць са стала і потым зьмятаць шкло ад разьбітых старым шклянкам.

— Хто там?!—сярдзіта гукнуў з печы бацька, заўважыўшы ў хаце рух.

— Ціха ўжо!.. Бадай Мікола, — занепакоілася матка.—Як табе ня сорам?

— Нашто абманьваць чалавека?! Я сам яму скажу, што вы над ім кпінкі робіце,—пастрашыў Бельскі жонку з дачкою.

— Ай, дурань, стары,—усё будзе добра, толькі ты не мяшайся...

У пакой за Кацяю квола і нясьмела некалькі ўвайшоў Мікола. На ім была форма гімназістага старых дарэволюцыйных часоў.

Ціха і далікатна прывітаўся з усімі.

Матка папрасіла яго сесьці і ўраз-жа падала яму лепшае крэсла (у знак асаблівай пашаны), адзінае мяккае з усяе іхнае мэблі.

Усім стала лягчэй. Нават аблічча ў Каці і то пасьвятлела.

— Ну, як вы, Кацечка, жывіце? Што чуваць у вас?..

— А, дармо,—адказала за дачку маці, як-бы жадаючы гэтым даць пэўны тон і кірунак будучай гутарцы дачкі з Міколам.

— Вельмі дзякую,—кпліва кінула Каця матцы.

Мікола ўпрашаючым поглядам спыніўся на каханцы.

Маці палезла на печ да старога. Некаторы час яны там яшчэ варочаліся, перашэптваліся, нарэшце паснулі.

Моладзь займалася сваім.

— Ну, што? Як вашы справы ідуць?—асьцярожненька запытваўся Мікола.

— Што справы?.. У тысячу першы раз пытаецеся!..

— Ну вось, як быццам ня можна?—квола журыўся кавалер,—я так запытаўся, паміж іншым... бо вы... ну... з комсамольцамі абдымаецеся на вуліцы...

— Гэта ня ваша справа!

— Кіньце злаваць! Я вас усёроўна кахаю... шчыра, горача кахаю, аддана, як ніхто!..

Каця маўчала. Чуць-чуць палыхнулі шчокі, застылі вочы. Праз момант аднак ізноў нахмурыліся бровы.

Гадзіннік пракукаваў «дзесьць»,

— Вы скоро думаеце пайсьці дадому?—раптам строга зьвярнулася Каця да «каханка».

— Ды што мне? Я магу хоць да дзвёх ночы сядзець.

— Мяне гэта зусім ня радуе: мне сёньня абавязкова трэба схадзіць у адно месца.

— Куды?

— Сакрэт.

— Ну, добра. Дай пацалую на адходнае. Ты сёньня такая прыгожая: пабляднела, але гэта да твару табе...

— Адчапецеся!—ускіпела Каця.

— Што такое?

Каця, нічога не адказваючы, устала з крэсла, пайшла ў бакоўку і адтуль вышла апрануўшыся.

— Вы ідзяце?—недаўменна спытаў Мікола.

— Так.

Кавалер усхапіўся, як апараны. Каця затушыла лямпу. Пайшлі.

На дварэ сьмяялася навальніца. Чорны, як вугаль, вечар іх зараз-жа абсыпаў войстрым дажджом. Дзе-ні-дзе чуць блішчэлі электрычныя ліхтары. Пасярод вуліцы, як добра адваксаваны бот, палускалася грязь. Па тротуары аднак прыходзілася ісьці наўдагад.

— Ну-с, бывайце!—цввёрдым тонам зьвярнулася Каця да «кавалера».

— Ды што вы? Такая цемра? Дайце хоць трохі правяду. Куды вы?

— Дзякую, ня трэба.

— Як-то ня трэба,—спрачаўся Мікола, ужо попlech ідучы з Кацяю.—Але куды вы?

— Я вам казала: да Веры.

— Так далёка ды поначы? Гэта-ж будзе вярсты са дзьве?

— Нават больш. Дык што?

— Чаму-ж ты матцы нічога не сказала?

— Мая справа...

Абое некалькі хвілін памаўчалі.

— Каця,—пачаў нясьмелым голасам Мікола,—малю цябе, прашу!.. Скажы мне шчыра, па-праўдзе, як чалавек... скажы... Буду ўдзячан табе...

— Што?

— Скажэце мне, растлумачце, як чалавеку, які вас гэтак кахае...

— Ну, што?..

— Скажэце сур'ёзна: што вы знайшлі... у гэтым... ну... у... комсамоле? Што ў ім такое? Што вы знайшлі ў ім?..

— Усё!

— Усё?—кпліва перадражніў яе Мікола,—усё?..

— Так, усё—далёкае ад мяшчанства, ад балота!..

— Мо' што другое «усё»... Я таксама ў ім некалісь быў... але знайсці—нічога не знайшоў!

— Бо вы шкурнік!—успыліла абражаная Каця.

— Я?.. Шкурнік?!

— Так!.. Ну, можа, нікудышка...

— Каця,—толькі сказаў Мікола ды змоўк. Яго душылі сьлёзы. Яна яго не кахае. Нават не паважае.

— Ну, бывайце. Тут я ўжо адна пайду,—сказала Каця і павярнула ў завулак.

— Пачакайце... Два словы!

— Што?

— Скажэце—вы ўжо кінулі мяне?.. Маеце другога?..

— Што вам да другіх?

— Вы мяне не кахаеце?

— Не...

— І ніколі не кахалі?

— Раней кахала. Цяпер—не.

— Чаму-ж цяпер—не? Чаму?..

— Не кахаю ды ўсё... Ды ў нас шляхі розныя... Няўжо-ж вы гэтага не разумееце... Бывайце... Дзякую, што праводзілі...

У момант зьнікла ў цемры местачковага саду, да якога яны дайшлі былі па дарозе.

— Каця!!—зьбянтэжана гукнуў Мікола.

Аслупянеў.

— Каця!!!

На ўтрапёны вокліч яго не адзваўся ніхто. Нават крокаў ня чутно было ад зьніклай Каці. Жудасна сьмяяўся і плакаў вецер. Шыпелі чорныя бярозы, таполі, згіналіся пакутна пад дажджом, як згінаюцца чорныя чалавечыя целы пад бізунамі катаў... Ноч ня ўнімалася, навальнічыла. Ні хвілінкі не разважаючы. Мікола няпрытомна рынуўся наперад... У вачох бліснулі агні... Схапіўся рукамі за голаў... Па твары папаўзла штосьці ліпкае, цёплае... Салонае...

— Каця!—гукнуў ён ужо слабым безнадзейным голасам, апусьціўся на зямлю і голасна заплакаў...

Нідзе ня чуто было ні адной жывой істоты...

Прайшло з паўгадзіны. Мікола ўжо ня плакаў, але быў у нейкім аняменьні. Паволі саграваліся пад цёплым паліто прамоклыя ногі. Крыху толькі нібы шчымелі пальцы. Думацца—нічога ня думалася. Смаліла ў грудзёх. Зьнікла сіла і жаданкі. Жыцьцё для яго ўраз страціла ўсякі сэнс... Доўга ляжаў...

Стала халаднавата. Павёў наўкола рукою—абмацаў дрэва.

— Грэба сесьці, прытуліцца да ствала—будзе цяплей,—залунала першая больш-менш сталая думка.

Не пасьпеў ён гэтага зрабіць, як ззаду ў яго пачуліся крокі і ціхая патаёмная гутарка. Мікола асьцярожна прытуліўся да дрэва і пачаў прыслухоўвацца да гутаркі пракожых.

— ... З гэтым скончана,—шэптам казаў адзін голас.—Дзе я спынюся?..

— У Веры пакуль-што...

— Гэта будзе далёка ад станцыі?

— Не. Вуліца Маркса, нумар сем. Якраз супроць пошты.

— Ведаю, ведаю...

— Ну, вось.

— Эх, каб ты ведаў, як радасна мне! Здаецца крыльце вырасьлі!..

— Добра, добра. Я таксама рады. За цябе. Але пойдзем хутчэй. Каб не спазьніцца.

Прахожыя прыбавілі кроку, і праз хвіліну ў далі замёрлі і гук іх крокаў і сьцішны шэпт.

— Тфу!—нічога ня цяміў Мікола,—Што гэта? Галюцынацыі, здані якія?.. А мо' людзі? «Яна»??

Нейкі час думаў.

— Не! не яна!—рашыў ён:—гэта са мною так зрабілася!!

Па скуры прабег мароз. Урэшце, Міколу схапіў жах.

— Што рабіць? Куды дзецца?—ціснулі яго думкі.—Бегчы?

Нясьмелы, зьяканы ўсхапіўся на дрыжачыя ногі і падаўся наперад.

Думкі капашыцца ў галаве не асьмельваліся.

Наткнуўся на частакол.

— Ці не звар'яцеў я? Дзе я хаджу?.. А?.. Вось—бяседка. Тут—люб... Не пайшло-б ты агнём!..

Нарэшце трапіў на знаёмую вуліцу і паплёўся паволі дамоў.

Вецер сьціх. Хмары зьніклі. З неба зірнулі ветла і нявінна зоры.

— Жыцьцё,—думаў сам сабе Мікола,—няўжо буду я калі-небудзь шчаслівы яшчэ? Можа і стану шчаслівы, але гэтага, бадай, ніколі ня здолею запамятаваць... божа, божа!.. Каця, Каця!..

Чорным вужам віўся, расьсякаў прасторы цягнік. Стагнала чыгунка. Рытмічна пяялі калёсы вагонаў. Агнёвым памялом круціліся ў паветры іскры. Зіхцелі, адляталі, гасьлі...

Каці ня спалася. У галаве віхрыліся думкі. У грудзёх пажар палаў. «Хутчэй-бы прыехаць!»

— Ты ўсё думаеш?—запытаў праз сон Андрэй, перавярнуўся на другі бок ды ізноў заснуў.

— Ня сьпіцца.

Аднак прад сьвітаньнем заснула і Каця. Няпрыкметна. Пад мэлёдычны грукат вагонаў, пад лёгкае пагушкваньне, пад ціхія, ласкавыя шумы ў вушшу.

Прачнулася.

Па-дзіцячаму наіўна і нявінна ўсьміхнулася раніца. Блакітнымі крыламі далячынь абняла зямлю. Маладое сонца прыгожаю дзяўчынкаю хвіліна ад хвіліны саромліва закрывалася лёгкім шалем белых хмарак. Момантамі адкідала яго ў бок і пасьпешна вымывала твар свой у бліскуча-люстраных рачулках.

Каця прычыніла вакно і высунула голаў на сьвежае паветра. У вочы біўся дым і попел ад цягніка. Аднак дыхаць было лёгка, прыемна і вольна. Каця пазірала на мяккую зелень далін, і ёй здавалася, што ў яе момант-ад-моманту ўсё больш і больш грузьнеюць і мацнеюць мускулы, растуць грудзі.

— Як прыемна жыць!—радасна думала яна,—толькі-б у школу цяпер папасьці, а там—на колькі хопіць сіл—працаваць, вучыцца і працаваць!.. Што дом? Бацька і маці? Што Мікола?—Гэта—мінуўшычына... А будучыня там, недзе ўперадзе: у працы, у змаганьні.

Прачнуўся Андрэй.

— Ну, што? Ня сумуеш?

Каця абсыпала яго лагодным, заразьліва-вясёлым сьмехам.

— А ты ня сумуеш?—запытала яна ў свайго спадарожніка.

— Чаго?

— Ці выспаўся хоць?

— Ня сумую, бо адпачыў добра,—адказаў Андрэй, і яны абое засьмяяліся да нясутрыму. Вясёлы, жыцьцярадасны настрой не пакідаў іх праз усю дарогу.

К сёмай гадзіне прыехалі ў М.

Да Веры прышлі, калі тая не пасьпела была яшчэ пайсьці на службу.

— Ого! Сёньня, значыцца, маю шчасьце гасьцей мець. Вельмі прыемна,—так спаткала Вера Андрэя я Кацяю.—Заходзьце...

— Дужа ня радуйся наперад, — напаўжартліва адпёр Андрэй.

— Чаго-ж?

— Па-першае таму, што маеш права нас заарыштаваць. Мы—уцекачы.

— Як гэта?..

— Зусім папросту: сабраліся ўначы ды без папытання, дазволу належных органаў, гэта значыцца бацькоў, далі маху сюды...

— Жартуеш?

— Ды не!—нарэшце, сур'ёзна адказаў Андрэй.

Вера з цікавасьцю акінула поглядам гасьцей.

— Дык хто-ж з вас большы вінавайца?

— Самы галоўны—уцякач,—адказаў Андрэй.

— Гэта я,—прызналася Каця.

— Бач, яе хацелі бацькі з адным кулачком скруціць... Ну, а яна—комсамолка. Хоча вучыцца...

— Маладзец! Добра зрабіла!—шчыра пахваліла Вера Кацю.

— Пакуль-што і гэтага досыць!—хітравата паржартаваў Андрэй.

— Кінь жарты. Кажы папросту... бяз гэтых... у якім становішчы яна, Каця?..

— Становішча яснае: дакуманты ёсьць у яе. Трэба «прыстроіць» у партыйную школу. Там дадуць стыпэндыю. Будзе жыць. Невядома толькі, калі прыймо пачнецца там?

— Прыймо ўжо пачалося. Учора.

— Як-жа ж быць? Ці прымуць заяву?

— Ня ведаю. Пагавару. Я—член прыймовай камісіі.

— Гэ-э! Дык шанцуе нам, Каця!.. бачыш ты!—узрадаваўся Андрэй.—Ад цябе, Вера, яе лёс залежыць.

Узрадавалася і Каця.

— Значыцца, садзіся, Кацярына, пішы заяву ды марш!—весела закончыла Вера.—А цяпер прашу на чай. Толькі хутчэй... Ты, Каця, пакуль-што пажыві ў мяне, калі вы не жартуеце?..

— Да ты хочаш, каб мы табе прысягу далі ці што?—усё жартаваў Андрэй.

Напіліся чаю.

— Цяпер, Каця, рыхтуйся, — зьвярнулася да госьці Вера.—Трэба нам туды крыху раней прыйсьці. З кім-колечы трэба пагутарыць, каб заяву прынялі.

Цераз паўгадзіны разышліся: Андрэй пашоў кудысьці па сваіх справах, а Вера з Кацяю—у партыйную школу.

Пасьпелі загадзя.

Заяву прынялі.

Як толькі трохі сабралася паступаючых, зараз-жа пачалася прыймовая паверка ведаў.

Кацю выклікалі ў ліку апошніх.

Калі сядзела на парце і сачыла, як іншых пытаюць, адчувала сябе ня зусім добра. Міжвольна агортвала незразумелая, недарэчная боязь. Непамерна вялікія вокны, крэслы, нядаўна пахварбаваная чорным дошка, стол, наўкола яго людзі і на ім портфэлі—усё гэта пазірала неяк вельмі сьмела, спрытна, незнаёма і дзівосна-задзірліва, нават ва-рожа... Аднак, момантамі, калі Каця становілася моцна зморанаю ад нязвыклае і надзвычайна вялікае напружанасьці—забывалася і думала аб доме, аб Міколе, бацькох... Іншы час спрабавала прыпамінаць, чаму вучылася раней у сямігодцы... І калі на сэрцы было асабліва горна і нудна, калі яна нават каялася, што ўцякла, сядзела і сьціскала далонямі лоб, яе паклікаў віхрасты чорнамазы чалавек, што сядзеў ля століка. У першы момант Каця неяк не зразумела нібы, чаго хочуць ад яе: вышла гэта вельмі нечакана і, па-другое, клікалі яе такім нейкім нязвы-

чайным голасам, якім яе да гэтага часу, здавалася, ніхто ня клікаў.

Аднак прытка зварухнулася, сьмела падышла к століку, села.

Той-жа самы чалавек, што паклікаў яе, пранікліва пазіраючы ёй у вочы, даў ціхенька, асьцярожна штукі тры запытаньні.

Каця, што ведала, адказала.

Экзамінатар ціха кіўнуў галавою.

— Досыць.

— Чаму так мала? — здзівілася Каця, — мо' кепска зусім адказала?

У трывозе пашла на сваё месца. Хвілін цераз пяць—адна, бяз Веры, дадому.

На кватэры сядзець было цяжка, маркотна.

— Чаго я паехала? Што цяпер будзе?.. Горад незнаёмы, нязвыклы. Грукат, пыл, каменье, слупы, драты, аграмадзіны-дамы. І людзі—ня людзі, а нейкія нячулыя халодныя і спрытныя, як аўто, машынкi...

На шчасьце, хутка прышоў Андрэй.

— Можна прывітаць?—запытаў ён у Каці, ткнуўшы перад сабою руку.

— Пачакай,—адмовілася Каця.

— Што? Праваліла?

— Невядома яшчэ... Але нешта зусім мала пыталі.

— Ну, ня можа быць, каб праваліла... Тады Вера хай лепей і дадому ня прыходзіць.

— Дык што-ж яна вінавата?.. Але чорт з ім!.. Чаго тут баяцца!..

— Ды прымуць...

Андрэй дастаў з шафы шашкі.

— Давай гульнём пакуль-што...

— Можна,—згадзілася Каця.

Пачалі гуляць.

— Ну, што думаць!—гарачыўся Андрэй.

— А на, табе...

— Фю-фю-фю... едзем так...

— А вось як...

— Фю-фю-фю... едзем гэтак...

— А во... раз, два, тры...

— Тфу! ах, каб табе... на...

— Фук!..

— Што за халера?.. на... давай нанова!

— Не-не, выбачай. Калі гуляць, дык да канца,
не-не...

— Ну, давай да канца,—згадзіўся, чырванеючы,
Андрэй,—на, бі...

— Так-с... хаджу сюды...

— Хаджу сюды... Вось так...

— Зьяццела... Хадзі...

— Куды-ж?

— Ха-ха-ха!.. Ну, вось гэту можаш яшчэ сюды
пахадзіць, а тыя дэўе селі... ха-ха-ха!..

— Я ўжо даўно ня гуляў,—апраўдваўся Андрэй,—
а давай яшчэ разок.

— Давай.

Гульня закіпела з яшчэ большым газардам.

— Во, хоць з раз дый я цябе пасаджу,—крычаў
Андрэй ужо з гадзіну пасьяля,—вось хіба калі па-
палася, а?!

— Пабачым!..

Не заўважылі як і Вера ў пакой увайшла. Кінула на крэсла чорны бліскучы портфэль, усьміхнулася.

— Ах, каб вас... Ну, Каця, вітаю...

— Няўжо праўда?—здзівілася і разам чагосьці спужалася Каця,—яны-ж у мяне гэтак мала пыталі?!.

— Мала, але сур'ёзна... Ты адказала добра... Я нават не чакала.

— Цяпер можам сьвяткаваць Кацін паратунак. Ура!—крычаў Андрэй, жартуючы ды заліваючыся вясёлым сьмехам,—ура, ура...

Сьмяяліся і Каця з Вераю.

— Кінь дуронства, Андрэй,—звярнулася, нарэшце, да яго Вера,—а то напішу жонцы!

— Ну-ну, паспрабуй толькі, і з агнём удзень тады ніводнага п'яра ня знойдзеш!..

— Падумаеш?.. Не, браток, не на тых нарваўся... Мала ня будзе...

Хутка гаспадыня пачала трактаваць гасьцей.

— Сёньня ўвечары, таварышы, прапануюць нам усім пайсьці ў кіно,—раіла Вера.

— Ня варта,—засупярэчыў Андрэй,—лепш у тэатр: сёньня добра рэч ідзе: «Кастусь Каліноўскі».

— Пасьпеем пасья калі-небудзь на гэтую паста-ноўку. Для Каці будзе занадта шмат уражаньняў. Лепш у кіно.

— Так ня можна, Вера Міхалаўна,—вярнуў сваё Андрэй,—гэтак мы ніколі ня прыдзем да згоды.

— Не бяда!.. Ты ўпіраешся, ня маючы для гэтага ніякіх падстаў. Ты няправы.

— Ну, добра. На сёння—уступка з майго боку...

Але не паспеў Андрэй дагаварыць і ўпусьціў на стол лыжку: у парозе нечакана вырасла лахматая фігура Мацея Бельскага. Высокі, лысы, з пасівелаю барадою—рыхт Мікола цудатворца, якіх нямала вісіць у залачоных рамах па вясковых цэрквах—творы п'яных рук уладзімерскіх «багамазаў». Белая торбачка з хлебам, кій—дапаўнялі ўражаньне. Цёмна-сівыя бровы сышліся, як у полі цераз вузкую дарожку дзьве зарослыя мяжы.

Грозным успаленым поглядам упіўся ў дачку. Ніхто ні зварухнуўся. Нібы скамянелі. Чакалі, што будзе далей.

— Ступай дадому, патаскуха, — разразіўся, нарэшце, стары грамовым голасам, стукнуўшы аб землю кіем.

Усе маўчалі. Як няжывыя. Каця, сьцяўшы зубы і з высока паднятымі грудзьмі, пільна, пранікліва ўглядалася ў бацьку. Каля куткоў губ праскаквала ледзьве прыкметная дрож.

— Ступай дамоў!—усё так-жа грозна паўтарыў бацька.

Каця ўздрыгнула.

— Не пайду!—не сказала, а кінула яна зламаныя кавалкі слоў.

— Як-жа ня пойдзеш?!

— Не пайду!

— Чаму-ж гэта?

— Вось... Я рада, што вырвалася ад вас!.. Добрая справа...

— Ты кажаш: «вырвалася»?!.—Не! ня вырвалася!
Ты яшчэ ў маіх руках!

— Няпраўда!.. Ня маеце права!..

— Маўчы!—няпрытомна раўняў стары Бельскі,
ды кінуўся на дачку.

Андрэй спрытна схапіў яго за рукі. Аперазаў
упол сваімі рукамі.

— Супакойся!..

— Пусьці, нягоднік!—прастагнаў пасінула ад на-
тугі і злосьці Бельскі,—пусьці, а то галаву скручу,
дастану дух з цябе!..

— Супакойся, бацька, нечага...

— Пусьці, сукін сын!—з пенаю на вуснах тузаўся
Бельскі.

— Дык ты будзеш яшчэ разьбівацца?!. Пакліч,
Вера, міліцыянэра!..

— Пусьці!—праказаў ужо крыху цішэй Бельскі,
цяжка, хрыпла сапучы.

Андрэй асьцярожна пасадзіў яго на крэсла.

Бельскі скрыгатнуў старымі напаўгнілымі зубамі,
схапіўся аберуч за твар і горка-нэрвова заплакаў.

— Астрожнікі, зладзеі... загубілі мяне... Апошняе
адабралі сярод белага дня!—казаў ён скрозь сьлёзы.—
Пашкадуй ты хоць Кацю,—звярнуўся ён раптам да
Андрэй,—ёй яшчэ толькі семнаццаць год, дзіцё!..

— Што ты, бацька? Мы аддалі яе ў школу?!

— А на-чорта ёй школа ваша, хай дадому ідзе...

— Яна хоча вучыцца...

— Ты яе хочаш сабе ўзяць, няпраўда?..

— Да я ўжо даўно жанаты. Што ты?

— Хіба ў вас у жаніцьбе закон ёсьць!

— На, паглядзі дакуманты... Хто-ж без закону жыве!

Бельскі ўзяў з рук у Андрэя пакамечанае пасьведчаньне, паглядзеў крыху ды няхайліва кінуў на стол.

— Сумленьне больш ад пасьведчанья... Я табе сам такіх мо' са сто напішу.

Выпіў халоднай вады. Задумаўся... Каця, тым-часам, ад пярэпалаху крыху прыбадрылася.

— Маніце вы!—раптам ізноў занепакоіўся, занэрваваўся Бельскі.—Зьбірайся, Кацька, дамоў.

— Я вам ужо казала, што не пайду...

— Колькі раз табе казаць. Зьбірайся!..

— І ня думаю.

— Пойдзеш!—прыўстаў з крэсла, увесь затросшыся, Бельскі.

— Ніколі!

— Нутроў маіх ня рві—пракляну!..

— Не пайду! Ні за што, нават носа не пакажу!—рашуча адказала Каця ды нэрвова адышла ў другі куток пакою.

— Праваліся ты скрозь зямлю!—гукнуў, нарэшце, стары Бельскі, стукнуўшы аб падлогу кіем, ды кінуўся ўгрунь з шапкаю і торбаю ў руках за дзьверы.

Старанна пакалыхваючы вагоны, хутка калесаваў цягнік у Б.

У аднэй з цёмных няпрыглядных клятушак, апусціўшы на грудзі сіваю галаву, ехаў дадому стары Бельскі.

— У махорачным дыме жвава гутарылі падарожнікі, апавядалі адзін другому навіны, спрачаліся...

Гутарак Бельскі ня чуў. Ён думаў аб сваім.

— Бач, што сказала: «Я рада, што вырвалася ад цябе»... Мо' і кепска я зрабіў, што пракляў?— Кепска—свая кроў. Роднае дзіця... Узімку напішу ліст, хай-бы хоць на каляды прыехала...

ЗЬМЕСТ

	<i>Стар.</i>
Зьмітрок	3
Барвяныя бляскі	20
Янка з Падлесся	32
З „Першым мая“	52
Зарабіў	64
Пільнікі	80
Вырвалася	145

12011

+

p.
3
0
2
2
4
0
5

1964 г.

Содержание

Введение	3
Глава I. Общие сведения	10
Глава II. Описание	20
Глава III. Заключение	30
Приложение	40
Список литературы	50
Индекс	60
Общая сумма	100

+

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

ЦЕНА 1 руб.

80000000395 16 1

